

**Міністерство освіти і науки України
Ужгородський національний університет
Кафедра політології**

ПОЛІТОЛОГІЯ

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА НОРМАТИВНОГО КУРСУ
І ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

(МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК)

Ужгород – 2006

ББК Ф 01 я 73

УДК П 50

Політологія. Навчальна програма нормативного курсу і плани семінарських занять (Методичний посібник) / Підготували В.І.Басараб, В.Л.Боднар, В.В.Буркало, М.М.Вегеш, В.І.Гиря, І.М.Горобченко, М.П.Зан, А.Ю.Ключкович, М.М.Колодій, М.О.Лендьел, В.В.Марина, Ю.О.Остапець, В.С.Петрінко, М.Ю.Токар, В.І.Худанич. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2006. – 108 с.

Упорядники та відповідальні за випуск:

Остапець Юрій Олександрович, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології УжНУ;

Зан Михайло Петрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології УжНУ;

Токар Маріан Юрійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології УжНУ;

Колодій Маріанна Михайлівна, асистент кафедри політології УжНУ

Рецензенти:

Денисенко Валерій Миколайович, доктор політичних наук, професор кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка;

Климончук Василь Йосипович, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Затверджено на засіданні кафедри політології УжНУ 29 грудня 2005 р., протокол № 6.

Рекомендовано до друку методичною радою історичного факультету УжНУ 26 січня 2006 р., протокол № 1.

© УжНУ, кафедра політології, 2006
© Басараб В.І., Боднар В.Л., Буркало В.В.,
Вегеш М.М., Гиря В.І., Горобченко І.М.,
Зан М.П., Ключкович А.Ю., Колодій М.М.,
Лендьел М.О., Марина В.В., Остапець Ю.О.,
Петрінко В.С., Токар М.Ю., Худанич В.І., 2006.

ЗМІСТ

Передмова	4
Тематичний план навчального курсу “Політологія”	10
Загальна підручникова література до курсу	11
Навчальна програма курсу	15
Плани семінарських занять	90
Перелік орієнтовних запитань на іспит	94
Додатки (схеми і таблиці).....	96

ПЕРЕДМОВА

Історія виникнення та предметне поле вивчення науки про політику. Термін “політологія” походить від двох грецьких слів “politika” – державна діяльність і “logos” – слово, вчення і в конкретному розумінні означає вчення про політику, науку про політичне життя суспільства.

Згідно з реально існуючими численними джерелами, знання про політику налічує близько двох з половиною тисячоліть, а на Сході, в Стародавньому Китаї та деяких інших країнах – ще більше. Однак у найрозвинутіших формах знання про політику виникає у європейському обширі, точніше – з політичної думки античності (“Республіка” Платона, “Політика” Арістотеля, “Про республіку” Цицерона). Упродовж двох з половиною тисячоліть з’явилося чимало досліджень наукового змісту з різноманітних проблем політології, серед яких назвемо трактат Фоми Аквінського “Про государеве правління”, працю Марсилія Падуанського “Трактат про передання влади” (XIV ст.), “Шість книг про республіку” Жана Бодена, класичну роботу Нікколо Макіавеллі “Державець”.

Зародження політології як науки припало на другу половину XIX ст. У 1857 р. в Колумбійському університеті була створена кафедра історії та політичної науки, після чого почали діяти ряд інших кафедр політологічного профілю. Саме в 1857 р. професор історії та політичної економії Френсіс Лібер започаткував читання курсу лекцій з політичної теорії в Колумбійському університеті, а в 1880 р. його наступник на посаді Дж.Берджес заснував при Колумбійському університеті школу політичної науки. У 1903 р. створено “Американську асоціацію політичних наук” і засновано журнал “Анали американської академії політичних наук”. У 20-х рр. XX ст. з ініціативи Чарльза Едварда Мерріама виникла “Школа політичних наук” в Чикаго, а згодом “Комітет по дослідженням в галузі суспільних наук”, серед завдань якого була фінансова

підтримка найбільш перспективних проектів чиказьких учених.

У Європі виникнення політичної науки як академічної дисципліни пов'язується з Німеччиною. Перші кафедри були відкриті при університетах Мюнхена (1814), Тюбінгена (1817) та В'юрцбурга (1822). В 1923 р. у Франкфурті був створений "Інститут соціальних досліджень", який увійшов до історії як "Франкфуртська школа політології". Перші кроки політології в Німеччині були зроблені під значним впливом класичної німецької філософії, зокрема праць І.Канта і Г.Гегеля. Однак, незабаром політична наука переживає спад. Лише в 1946 р. при університеті Кельна була створена перша кафедра політології, а в 1949 р. виникла "Німецька вища школа політики".

Одна з найперших установ, яка спеціалізувалась у галузі політичних наук, виникла 1871 р. у Франції під назвою "Вільна школа політичних наук" (сьогодні – Інститут політичних досліджень Паризького університету). Становлення британської школи політології пов'язують з часом заснування Лондонської "Школи економіки і політичних наук" при Лондонському університеті. Згодом політологічні дослідження та навчання студентів з цієї спеціальності були запроваджені в Оксфордському, Кембріджському, Манчестерському та інших університетах (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Уже значно пізніше, в 1950 р., була заснована "Асоціація політичних досліджень З'єданого Королівства" як філіал "Міжнародної асоціації політичної науки".

Однак, активне утвердження політичної науки, по суті, починається тільки після Другої світової війни. Велику роль у поширенні політології відіграла міжнародна організація ЮНЕСКО, яка санкціонувала автономність політичної науки як самостійної галузі знань і сприяла її розвитку. На міжнародному колоквіумі політологів, організованому ЮНЕСКО в 1948 р. у Парижі, було вирішено вживати термін

“політична наука” і визнано, що предметом політичної науки є:

- політична теорія;
- політичні інститути;
- партії, групи і суспільна думка;
- міжнародні відносини.

Нині незаперечним авторитетом користуються “Міжнародна асоціація політичної науки”, “Міжнародна студентська асоціація політичної науки” та “Європейський консорціум політичних досліджень”.

Як бачимо, політологія зароджується майже одночасно на різних континентах. Це свідчить про те, що вивчення і розповсюдження політологічних знань – гостра суспільна необхідність, без задоволення якої неможливо досягти високого рівня розвитку суспільства.

Предмет політології. Кожна наука має свій об’єкт і предмет. Об’єктом дослідження політології виступає політична сфера життєдіяльності суспільства, яку вивчають і аналізують у поєднанні з особливостями її функціонування та зв’язками з економікою і духовною сферою суспільства.

Загалом предмет політичної науки, як уже відзначалось вище, було окреслено на колоквиумі політологів у 1948 р. в Парижі. Упродовж ХХ ст. політологія безперервно розширювала свій діапазон досліджень. До кола інтересів цієї складної та динамічної науки сьогодні входять:

- групи інтересів та групи тиску;
- політичні системи, інститути і процеси;
- політична діяльність;
- політична свідомість і культура;
- громадська думка і засоби масової інформації;
- історія політичних вчень, політична філософія, політичні ідеології;
- виборчі системи і процеси;
- етнополітичні процеси і етнополітика тощо.

Зміст та особливості української політології.
Українська політологія – це нова наука і навчальна

дисципліна, яка почала свій процес становлення з 90-х рр. ХХ ст. Предметом української політології є сутність, форми, закономірності політичного життя українського суспільства, політика й політична система України в їх історичному розвитку.

У Радянському Союзі політологія як наука не визнавалася. Від 1917 р. до кінця 80-х рр. на неї було накладено ідеологічне “табу”. Її називали “лженаукою”, “буржуазною наукою” тощо. Тривалий час забороненою і недоступною для читачів була наукова політологічна спадщина визначних українських вчених Михайла Драгоманова, В’ячеслава Липинського, Михайла Грушевського та багатьох інших. Це стосується і праць визначних російських дослідників минулого.

Політологія в Україні, Росії та інших колишніх республіках СРСР одержала імпульс до бурхливого розвитку лише на початку 90-х рр. ХХ ст. До цього часу були спроби окремих вчених надати політичній науці статус як окремої та необхідної для суспільства науки, але вони інтенсивно гальмувалися владними структурами і не давали можливості їй інституційно сформуватися.

З проголошенням Україною незалежності, політологію як навчальну дисципліну почали викладати в українських вищих навчальних закладах, а відтак були відкриті кафедри політології в Київському, Одеському, Дніпропетровському, Харківському, Львівському, Ужгородському університетах та інших освітніх закладах.

Процес інституціоналізації політичної науки пов’язаний її функціонуванням у наукових установах. В Україні плідно діє Інститут політики, який очолює Микола Томенко. Інститут видає щомісячний інформаційно-аналітичний огляд “Політичний календар”, щорічні довідники “Абетка української політики”, аналізує політику влади та суспільну думку про владну політику, соціально-економічну та політичну ситуацію в Україні, геополітичні та економічні трансформації в сучасному світі.

Позитивно заявили про себе наукові установи, що досліджують політичні проблеми: академічні – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень та Інститут держави і права ім. В.Корецького, Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут проблем міжнародної безпеки, ряд суспільно-політичних центрів. Зокрема, плідно працюють Український центр економічних і політичних досліджень (УЦЕПД) ім. О.Разумкова, який видає щомісячний журнал “Національна безпека і оборона”. Громадська організація “Лабораторія законодавчих ініціатив”, головним завданням якої є підготовка методичних матеріалів та проведення експертних оцінок з питань державної політики та законодавства. Центром видається часопис “Парламент”. Створені й діють Українська академія політичних наук, Українська асоціація політологів, Асоціація молодих політиків і політологів України.

В Україні та країнах СНД виходять чимало політологічних часописів та інших видань, що вміщують статті з різних проблем політичної науки: “Віче”, “Генеза”, “Державність”, “Кентавр”, “Нова політика”, “Політика і час”, “Політична думка”, “Розбудова держави”, “Політичний менеджмент”, “Сучасність”, “Соціологія: теорія, методи, маркетинг”, “Людина і політика”, “Політика і культура”, “Политические исследования”, “Политический маркетинг”, “Социологические исследования”, “Общественные науки и современность”, “Полития” та багато інших.

Кафедра політології Ужгородського національного університету була створена в 1991 р. До цього часу вона кілька разів змінювала свою назву і статус. У 1964 р. вона носила назву кафедри наукового комунізму, а з 1989 по 1991 рр. іменувалася кафедрою теорії соціалізму. З 1991 по 1994 рр. кафедра політології мала статус загальноуніверситетської, а з вересня 1994 р. вона переведена на історичний факультет і стала виконувати дві функції: читання курсів політології та соціології для студентів усіх факультетів університету і

читання спецкурсів з політології для студентів історичного факультету.

9 червня 1998 р. рішенням Державної акредитаційної комісії Міністерства освіти і науки України було видано ліцензію на право підготовки спеціалістів-політологів. А перший випуск зі спеціальності “Політологія” кафедра здійснила в червні 2002 р., коли 18 студентів-політологів успішно захистили наукові роботи і здобули вперше в історії Закарпаття дипломи бакалаврів-політологів. Наступного року відбувся перший випуск студентів спеціальності “Політологія” освітньо-кваліфікаційного рівня “Спеціаліст”. 2004 рік став першим для кафедри роком випуску студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “Магістр”; тоді ж уперше відбувся набір студентів на заочну форму навчання.

Таким чином, кафедра політології забезпечує підготовку фахівців за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями (напряом 0403 – “Політологія”): “Бакалавр” – з нормативним терміном навчання 4 роки (8 семестрів), кваліфікація “Бакалавр політології” (6.040300); “Спеціаліст” – з нормативним терміном навчання 1 рік (2 семестри), кваліфікація “Політолог, викладач” (7.040301) та “Магістр” – з нормативним терміном навчання 1 рік (2 семестри), кваліфікація “Магістр політології” (8.040301).

Кафедра укомплектована науково-педагогічними кадрами, які мають належний науковий та навчально-методичний рівень підготовки, забезпечують якісну підготовку фахівців-політологів. Сьогодні до її складу входять 15 викладачів і двоє лаборантів. Серед них двоє докторів історичних наук, професорів (Василь Іванович Худанич та Микола Миколайович Вегеш), четверо кандидатів історичних наук, доцентів (Василь Васильович Марина, Мирослава Олександрівна Лендъел, Михайло Петрович Зан, Маріан Юрійович Токар), двоє кандидатів політичних наук, доцентів (Віктор Степанович Петрінко та Юрій Олександрович Остапець), двоє кандидатів філософських наук, доцентів (Володимир Лаврентійович

Боднар та Валентин Васильович Буркало), двоє старших викладачів (Володимир Іванович Гиря та Володимир Ілліч Басараб), асистенти Маріанна Михайлівна Колодій, Анатолій Юрійович Ключкович та Ірина Миколаївна Горобченко, а також старший лаборант Ганна Михайлівна Повханіч та лаборант Марія Дмитрівна Крьока.

Першим завідувачем кафедри політології в університеті був кандидат філософських наук, доцент В.Л.Боднар. А з 1 червня 2002 року її очолює доктор історичних наук, професор М.М.Вегеш.

На кафедрі політології історичного факультету також проходять підготовку студенти та аспіранти з інших вузів (Закарпатський державний університет) та зарубіжних країн (Угорщина, Румунія). Регулярно відбувається обмін студентами-політологами Ужгородського національного університету та вищих навчальних закладів Угорщини.

Сьогодні кафедра політології забезпечує читання таких спеціальних дисциплін як “Історія зарубіжних політичних вчень”, “Теорія політичного конфлікту”, “Сучасний парламентаризм”, “Елітологія”, “Політична ідеологія” і “Політична психологія”, “Соціальна філософія”, “Порівняльна політологія”, “Політична культура”, “Теорія міжнародних відносин”, “Філософія політики”, “Технологія політичного процесу”, “Сучасна зарубіжна політологія”, “Державне управління і місцеве самоврядування”, “Методи політичних досліджень”, “Історія і теорія демократії”, “Політична соціологія”, “Політична історія Закарпаття”, “Партологія”, “Світовий процес і геополітика”, “Технології виборчого процесу”, “Аналіз державної політики”, “Паблік рилейшнз” та ін.

Основні напрями дослідження кафедри політології:

- етнополітичні та етносоціальні процеси в Україні та країнах Центральної та Східної Європи;
- трансформаційні процеси в країнах Центральної та Східної Європи;

- політичні проблеми розвитку транскордонних регіонів;
- електоральні процеси в Україні та Закарпатті.

За останні два роки науковці кафедри захистили п'ять кандидатських дисертацій (В.С.Петрінко “Вплив “Політики” Арістотеля на становлення і розвиток європейської політичної думки”; М.П.Зан “Етнічні процеси на Закарпатті (1989-2001 рр.)”; М.Ю.Токар “Становлення і розвиток політичних партій Закарпаття в 1919-1939 рр.”; Ю.О.Остапець “Регіональні особливості парламентських виборів в Україні в умовах трансформації політичної системи суспільства (на прикладі Закарпатської області)”; Н.В.Скоблик “Контроль громадян над лідерами в теорії демократії Р.Даля”. Підготовлена до захисту дисертаційна робота асистента кафедри А.Ю.Ключковича на тему: “Партійна система Німеччини: політологічний аналіз механізму взаємодії органів державної влади та політичних партій (1991– 2002 рр.)”.

Асистент кафедри М.М.Колодій працює над темою кандидатської дисертації “Франція у європейських інтеграційних процесах”. По темі видано 4 статті, з яких 3 – у Франції. В 2005 р. вона проходила стажування в зимній школі Тулузького університету ім. Ж.Бодена, а влітку цього ж року – в літній школі Сорбони.

Доцент кафедри М.О.Лендъел успішно працює над темою докторської дисертації “Становлення інституту місцевої демократії у Центральній і Східній Європі: порівняльний аналіз”. По темі видано загалом 15 наукових праць. М.О.Лендъел часто виступає на міжнародних наукових конференціях, бере участь у міжнародних програмах та грантах.

Викладачі кафедри активно співпрацюють із вченими сусідніх держав у рамках заключених двосторонніх міжнародних угод з Педагогічним факультетом ім.Дьюлі Югаса Сегедського університету (Угорська Республіка), Ніредьгазьким педінститутом (Угорська Республіка),

філософським факультетом Кошицького університету ім.П.Шафарика (Словацька Республіка), Академією Наук Угорщини, Академією Наук Чехії, Університетом Клуж-Напока (Румунія), Історичним музеєм в м.Сату Маре (Румунія).

У ювілейний для Ужгородського національного університету рік ще досить молода кафедра політології історичного факультету займає одне з чільних місць серед гуманітарних навчально-методичних і наукових центрів вузу. Своєю роботою вона сприяє примноженню наукового авторитету найстарішого в Закарпатті вищого навчального закладу, що робитиме і в майбутньому.

Пропонована навчальна програма є своєрідним результатом роботи кафедри політології впродовж останніх років. Відзначимо, що в цій програмі та планах семінарських занять врахована і специфіка Закарпаття. Програма рекомендована студентам неполітологічних спеціальностей УжНУ з метою більш комплексного та виваженого засвоєння предмету “Політологія”.

ВЕГЕШ
МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедрою політології,
ректор УжНУ

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ “ПОЛІТОЛОГІЯ”

№	ТЕМА	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Всього
1.	Історія виникнення, предмет та методи дослідження науки про політику	2		2
2.	Політика як соціальне явище	2		2
3.	Історія світової політичної думки і становлення сучасної політології	4		4
4.	Розвиток політичної думки в Україні	2		2
5.	Політична влада	2		2
6.	Демократія як спосіб і форма організації суспільно-політичного життя		2	2
7.	Політична система суспільства	2		2
8.	Держава – основний інститут політичної системи суспільства	2		2
9.	Система органів державної влади в Україні	2		2
10.	Місьцеве самоврядування	2	2	4
11.	Політичні партії та партійні системи	2	2	4
12.	Громадські організації та рухи. Групи тиску		2	2
13.	Політичні еліти та політичне лідерство	2		2
14.	Соціально-етнічні спільноти і етнополітика	2		2
15.	Політична свідомість і політична культура	2		2
16.	Політична ідеологія. Основні ідеологічні доктрини сучасності	2		2
17.	Політика і засоби масової інформації		2	2
18.	Політичні конфлікти і кризи в суспільному житті		2	2
19.	Виборчі системи і процеси	2	2	4
20.	Світовий політичний процес. Система міжнародних політичних відносин		2	2
21.	Основи геополітики	2		2
22.	Практична політологія	2		2
ВСЬОГО		36	16	52

ЗАГАЛЬНА ПІДРУЧНИКОВА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ:

1. Азаркин Н.Н., Левченко В.Н., Мартышин О.В. История политических учений. – М., 1994.
2. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. – К., 2000.
3. Боднар В.Л., Вегеш М.М., Худанич В.І. Історія української державності. – Ужгород, 1996.
4. Боднар В.Л., Вегеш М.М., Худанич В.І. Основи політології. Видання друге. – Ужгород, 2000.
5. Боднар В.Л., Вегеш М.М., Худанич В.І. Становлення і розвиток політичної думки в Україні. – Ужгород, 1995.
6. Бодуен Ж. Вступ до політології. – К., 1995.
7. Борцов Ю.С., Коротец И.Д., Шпак В.Ю. Политология в вопросах и ответах для студентов вузов. – Ростов-на-Дону, 1998.
8. Брегеда А.Ю. Політологія. – К., 1999.
9. Введение в политологию: Учебное пособие в 2-х частях / Под общ. ред. Н.И.Горлач, Г.Т.Головченко. – Харьков, 1994.
10. Вегеш М., Остапець Ю. Основи політології. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. – 422 с.
11. Вегеш М.М., Остапець Ю.О. Політологія. Конспект лекцій. – Ужгород, 1999.
12. Вершинин М.С. Политология русского консерватизма (XIX – начало XX в.). – СПб., 1997.
13. Выдрин Д. Очерки практической политологии. – К., 1991.
14. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку: Учебник для высших учебных заведений. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: ЛОГОС, 2000.
15. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку. – М., 2000.
16. Гаджиев К.С. Политическая наука. – М., 1995.
17. Гаєвський Б.А. Сучасна українська політологія. – К., 1999.
18. Гаєвський Б.А. Українська політологія. – К., 1995.
19. Гелей С., Пастушенко Р., Рутар С. Українська політологія: В 2-х частинах. – Львів, 1995-1996.
20. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія: Навчальний посібник. – 5-е вид., перероб. і доп. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2004.
21. Головатий М.Ф. Політична психологія. – К., 2001.
22. Голосов Г.В. Сравнительная политология. – М., 1995.

23. Дегтярев А.А. Основы политической теории. – М., 1998.
24. Демидов А.И., Федосеев А.А. Основы политологии. – М., 1995.
25. Денкен Ж.-М. Политическая наука. – М., 1993.
26. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология. – М., 1994.
27. Ерышев А.А. История политических и правовых учений. – К., 1998.
28. Ерышев А.А. История политических и правовых учений. 2-е изд. – К., 2001.
29. Замалеев А.Ф., Осипов И.Д. Русская политология: Обзор основных направлений. – СПб., 1994.
30. Зеркин Д.П. Основы политологии. Курс лекций. – Ростов-на-Дону, 1999.
31. Зеркин З.П. Основы политологии: курс лекций. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 544 с.
32. Иванов В. Политическая психология. – М., 1990.
33. Ильин В.В. Политология: Учебник для вузов. – 2-е изд. испр. – М.: Книжный дом, 2000.
34. Исаев И.А., Золотухина Н.М. История политических и правовых учений России XI – XX вв. – М., 1995.
35. История политических и правовых учений / Под ред. В.С. Нерсесянца. – М., 2001.
36. История политических и правовых учений / Под ред. О.Э. Лейста. – М., 1991.
37. История политических и правовых учений. Хрестоматия / Составитель и общая ред. Г.Г.Демиденко. – Харьков, 1999.
38. История политических учений / Под ред. О.В. Мартышина.- Вып.1-3. – М., 2000.
39. Камінський А. Вступ до міжнародних відносин. – Львів, 1995.
40. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / Під редакцією Є.Причепія. – К., 2002.
41. Куликов Л.М. Основы социологии и политологии. – М., 2000.
42. Кухта Б. З історії української політичної думки. – К., 1994.
43. Лазоренко О.В., Лазоренко О.О. Теорія політології. – К., 1996.
44. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Політологія міжнародних відносин. – К., 1997.
45. Мангейм Дж.Б., Рич Р.К. Политология. Методы исследования. – М., 1997.
46. Матвеев Р.Ф. Теоретическая и практическая политология. – М., 1994.
47. Мельник В.А. Политология. – М., 1999.

48. Мир политической мысли. Хрестоматия: В 2-х томах. – М., 1994.
49. Муляр В.І. Політологія. Курс лекцій. – Житомир, 1999.
50. Мурадян А.А. Двуликий Янус. Введение в политологию. – М., 1994.
51. Мухаев Р.Т. Политология. – М., 1997.
52. Назарова Н.С. Политология: Материалы к курсу. – Одесса, 1992.
53. Наукові студії з політичної психології. – К., 1995.
54. Ніконенко В.М. Політологія. Курс лекцій. – Тернопіль, 1992.
55. Общая и прикладная политология / Под общ. ред. В.И. Жукова, Б.И. Краснова. – М., 1997.
56. Основи політичної науки. Курс лекцій за редакцією Бориса Кухти: В 4-х частинах. – Львів, 1998-1999.
57. Основи політології / Кирилюк Ф.М., Корж М.О., Федірко І.П. та ін.; За ред. Ф.М. Кирилюка. – К., 2000.
58. Основи політології : Курс лекцій. – Харків, 1993.
59. Основи політології : Навч. посібник / Керівник авт. кол. Ф.М. Кирилюк. – К., 1995.
60. Основи політології: Конспект лекцій для студентів усіх спеціальностей. – Ч.1-2. – Львів, 1994.
61. Основи політології: Курс лекцій для студентів вищих навчальних закладів. 2-е вид. В 2-х ч. / Ред. кол.: Б.Л. Кухта та ін. – К., 1992.
62. Основы политической науки / Под ред. В.П. Пугачева: В 2-х частях. – М., 1995.
63. Основы политологии (Наука о политике): Учебник для вузов / Под ред. Артура Боднара. – К., 1991.
64. Основы политологии / Под ред. А.Боднара. – К., 1991.
65. Основы политологии. Курс лекций / Отв. ред. В.Д.Бабкин, Н.И.Козюбра, В.В.Копейчиков. – К., 1991.
66. Основы политологии: Курс лекций / Под ред. В.Д. Пугачева. – М., 1992.
67. Основы политологии: Курс лекций для высших учебных заведений / Авт. кол.: В.Д. Бабкин и др. – К., 1991.
68. Панарин А.С. Политология. – М., 1997.
69. Піча В.М., Левківський К.М., Хома Н.М. Політологія. Типові питання та відповіді з лекційного курсу. – Київ-Львів, 2002.
70. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. – Київ-Львів, 2001.
71. Пойченко А.М. Политика: теория і технологія діяльності. – К., 1996.
72. Политология (конспект лекций). Авт.-сост.Оганесян А.А. – М.: Приор, 2000.

73. Політологія (Курс лекцій). Составитель А.А.Радугин. – М.: ИЗД-ВО Центр, 1997.
74. Політологія / Под ред. В.Н.Лавриненко. – М., 1999.
75. Політологія / Под ред. М.А.Василика. 2-е издание. – Санкт-Петербург, 1999.
76. Політологія / Под ред. Решетникова С.В. – М.: Приор, 2000.
77. Політологія. Учебное пособие/Под общ. ред. Д.С.Клементьева. – М.: Знание, 1997.- 224 с.
78. Політологія. Учебное пособие/Под ред. Тадевосяна Э.В. Изд. 2-е, перераб. и доп. - М.: ЗНАНИЕ, 2000.
79. Політологія. Энциклопедический словарь. – М., 1993.
80. Політологія: Курс лекцій / Под ред. М.Н. Марченко. – М., 1999.
81. Політологія: Методика комплексного изучения вузовского курса. В 2-х вып. – К., 1991.
82. Політологія: наука о политике / Под ред. В.П. Андрущенко. – Киев-Харьков, 1999.
83. Політологія: Практикум / Под ред. А.В. Миронова. – М., 1993.
84. Політологія: Практикум /Под ред. М.А. Василика. – М., 1999.
85. Політологія: Справочник студента. – М., 2001.
86. Політологія: тексты лекцій. В 3-х вып. / Под общ. Ред. И.С. Дзюбка, Т.М. Мельник. – К., 1991.
87. Політологія / За науковою ред. Антоніни Колодій. – К., 2000.
88. Політологія / За ред. О.Бабкіної, В.Горбатенка. – К., 1998.
89. Політологія / За ред. О.І. Семківа. – Львів, 1994.
90. Політологія / Упоряд. та ред. М.І. Сазонова. – Харків, 1998.
91. Політологія / І.С. Дзюбка, К.М. Левківський, В.П. Андрущенко та ін. – К., 1998.
92. Політологія : Навч. посібник для студ. вузів / І.Д. Курас та ін. (керівн. авт. кол.). – Миколаїв, 1995.
93. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях / За ред. І.С. Дзюбка, І.Г. Оніщенко, К.М. Левківського, З.І. Тимошенко. – К., 1999.
94. Політологія. Кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.: Хрестоматія / За ред. О.І. Семківа. – Львів, 1996.
95. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.
96. Політологія. Наука про політику/ Ред. Андрущенко В.П., Горлач Н.І. – К.: 2000.
97. Політологія. Терміни. Поняття. Персоналії. Схеми. Таблиці / Наукова ред. В.М. Пічі. – Київ-Львів, 2001.

98. Політологія: історія та методологія / Андрущенко В.П., Антоненко В.Г., Ануфріїв Л.О. та ін. / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К., 2000.
99. Політологія: Навч. посібник для вузі/ Упорядн. Та ред. М.Сазонова. – Харків: Фоліо, 1998. – 735 с.
100. Політологія: Навчальний посібник. – К.: ВД “Професіонал”, 2004.
101. Політологія: Навчально-методичний посібник. – К.: КНЕУ, 2000.
102. Політологія: Наука про політику / За заг. ред. В.Г. Кременя, М.І. Горлача. – Київ-Харків, 2001.
103. Політологія: Підручник / І.С.Дзюбка, К.М.Левківський, В.П.Андрущенко та ін. / За заг. ред. І.С.Дзюбка. – К.: Вища школа, 1998.
104. Політологія: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О.В.Бабкіною, В.П.Горбатенка. – К.: Академія, 1998.
105. Потульницький В. Історія української політології. – К., 1992.
106. Потульницький В. Нариси з української політології. – К., 1994.
107. Потульницький В. Теорія української політології. – К., 1993.
108. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. – М., 1995.
109. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. – К., 1996.
110. Рябов С.Г. Політологія: Словник термінів і понять. – К., 1996.
111. Рябов С.Г., Томенко М.В. Основи теорії політики. – К., 1996.
112. Санистебан Л.С. Основы политической науки. – М., 1992.
113. Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки. – К., 1996.
114. Скиба В., Горбатенко В.П., Туренко В.В. Вступ до політології. – К., 1996.
115. Скиба В.Й. Політологія. Теорія і методика навчального курсу. – К., 1992.
116. Тадевосян Э.В. Словарь-справочник по социологии и политологии. – М., 1996.
117. Українська політологія: витоки і еволюція / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К., 1995.
118. Фоменко С.А. Политология. Учебное пособие. – М., 2000.
119. Халипов В. Введение в науку о власти. – М., 1996.
120. Шляхтун П.П. Політологія. Підручник. – К., 2002.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ

ТЕМА 1. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, ПРЕДМЕТ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКИ ПРО ПОЛІТИКУ*

Політика, політичне як особлива сфера суспільного життя. Політика як об'єкт вивчення політології. Протополітологія. Особливості розвитку політичної думки на різних етапах розвитку людства.

Причини виникнення політології як науки. Утворення перших кафедр політичної науки в США та європейських країнах (1857 р. – в Колумбійському коледжі, 1903 р. – утворено Американську асоціацію політичних наук, 1871 р. – утворена Вільна школа політичних наук у Франції та інші). Інституціоналізація політичної науки після Другої світової війни. Конгрес ЮНЕСКО про предмет політичної науки (1948 р.): а) політична теорія; б) політичні інститути; в) партії, групи і суспільна думка; г) міжнародні відносини. Утворення під егідою ЮНЕСКО Міжнародної асоціації політичних наук (1949 р.).

Предмет політичної науки. Структура курсу політології. Основні розділи політичної науки на сучасному етапі її розвитку: загальна теорія політики; теорія політичних систем; політологічна теорія держави, політичних партій та партійних систем; політичні режими; електоральні процеси; теорія міжнародних відносин та геополітика; демократичні процеси та транзити; теорія соціального управління (політичний маркетинг і менеджмент); політичні ідеології.

Система категорій політичної науки. Методи політології. Принципи політології. Функції політології: теоретико-методологічна, світоглядна, прогностична, управлінська та інші.

---

* Вегеш М.М., Остапець Ю.О.

Становлення і розвиток української політології. Предметне коло вивчення та особливості української науки про політику. Основні завдання української політології. Розробка теоретико-методологічних засад дослідження українських політичних реалій. Фундаментальне теоретичне обґрунтування шляхів побудови української суверенної правової держави. Дослідження діяльності українських політичних партій та громадських організацій. Електоральні процеси. Україна у міжнародних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алмонд Г. Политическая наука: история дисциплины // Полис. – 1997. – № 6. – С.174-183.
2. Адорно Т. К логике социальных наук // Вопросы философии. – 1992. – № 10.
3. Алексеева Т. Современные политические теории. – М., 2000.
4. Беляев А. Политика и её роль в развитии общества // Социально-политические науки. – 1991. – № 9.
5. Бодуен Жан. Вступ до політології. – К., 1995.
6. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. – М., 1990.
7. Гаджиев К. Введение в политическую науку. – М., 1997.
8. Гаєвський Б. Українська політологія. – К., 2000.
9. Гончаров Д.В., Гонтарева И. Введение в политическую науку. – М., 1995.
10. Габріелян О. Політична наука в Україні // Політична думка. – 2001. – № 4.
11. Ильин М.В. Десять лет академической политологии – новые масштабы научного знания // Полис. – 1999. – № 6. – С.135-144.
12. Ирхин Ю.В. Политическая наука в вузах Канады // Вестник Московского государственного университета. Серия 12. Политическая наука. – 2002. – № 4. – С. 91-103.
13. Кривошеїн В.В. Проблема мультипарадигмальності політичної науки // Грані. – 2000. – № 3. – С. 105-107.
14. Казанцев А.А. Политическая наука: проблема методологической рефлексии // Полис. – 2001. – № 6. – С. 51-64.
15. Лозовой В.Н., Семеренко Л.М. Чикагская школа: у истоков создания новой науки о политике. – Ростов-на-Дону, 2000.
16. Лозовой В.Н., Семеренко Л.М. Становление политической науки в США. – Ростов-на-Дону, 2000.

17. Макензи Дж.М. Политическая наука // Политическая наука. Современное состояние. Тенденции и перспективы. – 2002. – № 1. – С. 148-163.
18. О реформе преподавания политических наук в системе высшего образования Российской Федерации // Полис. – 2001. – № 1. – С. 117-138.
19. Основные направления политических исследований в Российской Федерации // Полис. – 2001. – № 1. – С. 144-164.
20. Поппер К. Логика социальных наук // Вопросы философии. – 1992. – № 10.
21. Политическая наука современной России: Тенденции развития. – М., 1999.
22. Политическая наука: новые направления / Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука, Т.В. Якушевой. Научный редактор Е.Б. Шестопал. – М.: Вече, 1999. – 816 с.
23. Политическая наука: предмет и методологические обоснования // Сборник материалов международной научной конференции. – Харьков, 2001.
24. Политическая наука в Украине: становление и перспективы. – Симферополь, 2002.
25. Рудич Ф. Наука про політику: сучасний стан та тенденції розвитку // Віче. – 2002. – № 5.
26. Современные проблемы преподавания политической науки в высшей школе // Полис. – 2001. – № 5. – С. 123-152.
27. Современная политическая теория. – М., 2001.
28. Тягло О. Українська наука про політику. Спроба оцінки потенціалу // Політичний менеджмент. – № 1. – 2004. – С. 3-19.

ТЕМА 2. ПОЛІТИКА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ*

Термін “політика” та його походження (давньогрецькі: polis – місто-держава, “politike” мистецтво управляти державою, “politea” – конституція; англomовні терміни: polity – форма політики, тобто її організаційна структура, інститути, які надають стійкість, стабільність політиці та дозволяють регулювати політичну поведінку (держава, партії, групи інтересів, закони, політичні норми), “policy” –

---

* Буркало В.В.

зміст політики (проблеми, цілі, цінності політики, мотиви і механізми прийняття політичних рішень); “politics” – політичний процес (в ньому відображається складний, суперечливий характер політичної діяльності та політичних відносин суб’єктів політики).

Суб’єкти політики: соціальні – індивід, мала група, великі професійні групи, нація, клас, еліта, ін; інституційні – президент, парламент, уряд, ЗМІ, групи інтересів, масові рухи, профспілки, партії та ін.

Різноманітність підходів до розуміння сутності політики як соціального явища. Онтологічний (політика – це спосіб існування людей в суспільстві, всезагальна форма людських зв’язків (Арістотель). Конфліктологічний (класовий, директивний чи силовий). Політика – це сфера боротьби чи суперництва між класами за владу (К.Маркс, Ж.Френд, К.Шміт). Діяльнісно-управлінський (М.Вебер, Р.Арон). Комунікативно-інтеграційний (політика – розподіл обов’язків і повноважень, їх узгодження для забезпечення ефективності і цілісності співжиття людей). Інституційний (діяльність інститутів влади для підтримки порядку). Структурно-функціональний (політика – підсистема суспільства, яка визначає цілі і напрямки суспільного розвитку (Т.Парсонс). Синтетичний (організаційна, регулятивна, контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється діяльність, спрямована на досягнення, утримання і використання влади задля егоїстичних чи загальносуспільних цілей).

Рівні функціонування політики. Мегарівень (в межах людської цивілізації). Макрорівень (в межах держави). Мікрорівень (на рівні партій, організацій).

Структурні елементи політики (суб’єкти, політична діяльність, політичні відносини, політична організація, політичні інститути та їх роль як центрів управління й регулювання, політична свідомість).

Типи політики (внутрішня – регулювання державних відносин в суспільстві; зовнішня – забезпечення безпеки

держави і створення сприятливих умов для досягнення внутрішньої політики).

Види політики: 1) за сферами суспільного життя (духовна, політична, соціальна, економічна); 2) за об'єктами (національна, військова, демографічна, економічна, молодіжна, сімейна та ін.); 3) за масштабом (міжнародна, локальна, регіональна); 4) за зовнішньополітичною діяльністю (експортна, імпортна); активністю (активна, пасивна, агресивна, нейтральна); 5) за носіями і суб'єктами (політика держави, партії, руху, особи); 6) за методами здійснення (демократична, авторитарна, тоталітарна); 7) за терміном дії (довгострокова, середньострокова та короткострокова).

Функції політики: 1) управлінська (розробка основних напрямків духовного, соціального, економічного, політичного розвитку); 2) інтеграційна (об'єднання груп довкола спільних ідей); 3) соціалізації; 4) виховна (вироблення цінностей, норм, зразків поведінки громадян та їх об'єднань); 5) мобілізаційно – організаційна (мобілізація всіх ресурсів суспільства для вирішення нагальних завдань); 6) ідеологічна; 7) прогностична (визначення перспектив та альтернатив розвитку) та інші.

Політика і економіка. Підходи до розуміння взаємодії політики та економіки (домінування економіки, пріоритети політики, взаємозалежність). Приватна власність, економічний інтерес і політика. Приватні та загальнолюдські інтереси. Групи економічного інтересу і політична боротьба та політичне співробітництво. Економічна політика. Ринкові і командно-адміністративні політичні ресурси. Фінансова і бюджетна політика. Проблема фінансування партійної діяльності. Інноваційна політика. Політична стабільність і залучення капіталу. Політичні та економічні ризики. Економічні і політичні пріоритети: спільне та відмінне. Економічні і політичні союзи. Економічна і політична незалежність. Економічна інтеграція і політичний суверенітет. Економічні бар'єри для

успішності політики. Політичні бар'єри для економічного розвитку. Залежність політики і економіки від моралі та духовності.

Політика і мораль: спільне і відмінне. Моральні цінності в політиці (справедливість, свобода, соціальна рівність, братерство, ненасильство і любов, толерантність). Моральні дилеми в політиці. Моральні чесноти (мудрість, мужність, скромність, чесність, тактовність, співчуття) і політика. Взаємодія політики і моралі. Правда і брехня в політиці. Моральна і політична свідомість. Моральна і політична зрілість. “Діалогова етика” в політиці як засіб порозуміння. Моральна зрілість як бар'єр на шляху політичної та економічної корупції. “Етика переконання” і “етика відповідальності” (М.Вебер). Етика депутата, державного службовця і громадянина. Вплив на взаємини моралі і політики.

Політика і релігія: взаємодія, впливи, обмеження. Суб'єкти політики в царині релігії. Релігійні політичні відносини. Релігійна і політична діяльність. Релігізація політики і політизація релігії. Релігійна політика в Україні. Релігія і міжнародна політика. Екуменічний рух. Неорелігійні течії та організації. Релігія і політика миру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров Н.И. О политике как общественном явлении. – М., 1986.
2. Беляев А.А. Политика и ее роль в развитии общества // Социально-политические науки. – 1991. – № 9.
3. Бирюков В.Ф. Искусство и политика // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. – 1998. – № 3.
4. Бурдые П. Социология политики. – М., 1993.
5. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения. – М., 1990.
6. Выдрин Д.И. Очерки практической политологии. – К., 1991.
7. Вятр Е. Социология политических отношений. – М., 1979.
8. Даль Р. Природа политического процесса // Социально-политические науки. – 1990. – № 10.
9. Денкен Ж.-М. Политическая наука. – М., 1993.
10. Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности. – М., 1986.

11. Ильин В.В. О природе политики // Вестник МГУ. Серия Политические науки. – 1995. – № 2.
12. Ковалев А.М. Предмет, законы и категории политики как науки // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. – 1998. – № 5.
13. Лафонтен О. Общество будущего. Политика реформ в изменившемся мире. – М., 1990.
14. Липсет С. Политическая социология // Американская социология. – М., 1972.
15. Лузан А.О. Політика і суспільство // Політологічні читання. – 1993. – № 1.
16. Матвиенко В. Социологический анализ в политике. – К., 1995.
17. Михальченко М.І., Банг Х.Х. Взаємодія політики і економіки в умовах прискореної трансформації суспільств як предмет соціально-філософського дослідження. – К., 1999.
18. Панарин А.С. Философия политики. – М., 1994.
19. Пойченко А.М. Політика: теорія і технологія діяльності. – К., 1994.
20. Потічний П.Й. Що таке політика? // Сучасність. – 1993. – № 8.
21. Пригожин А.И. Что есть политика? (Политологические тезисы) // Общественные науки и современность. – 1996. – № 5.
22. Рікер П. Навколо політики. – К., 1995.
23. Рябов С. Політика як суспільне явище // Політологічні читання. – 1994. – № 2. – С. 189-222.
24. Рябов С. Структура і функції знань про політику // Політологічні читання. – 1994. – № 1. – С. 167-190.
25. Рябов С.Г., Томенко М.В. Основы теории политики. Навчальний посібник для студентів. – К., 1996.
26. Халипов В.Ф. Политика как наука и как искусство // Социально-политические науки. – 1992. – № 7.
27. Щербина Н.С. Политика и мир // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. – 1998. – № 2.
28. Элементы теории политики / Перевод с польского. – Ростов-на-Дону, 1990.

ТЕМА 3. ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ І СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ*

Політичні теорії мислителів Стародавнього Сходу. Прикладний та релігійно-міфологічний характер політичних вчень Стародавнього Сходу. Вчення Стародавньої Індії: брахманізм та буддизм (Трактат “Манавадхармашастра” (“Закони Ману”), Канон “Тріпітака” (“Три корзини”). Політичні вчення Стародавнього Китаю: даосизм (трактат “Дао де цзин” (“Книга про дао і де”)); конфуціанство (книга “Лунь юй” (“Судження і бесіди”)); моїзм (книга “Мо-цзи”); школа легістів (трактат “Шан цзюнь шу” (“Книга правителя провінції Шан”)).

Політичні доктрини Стародавньої Греції. Феномен античного полісу. Початок розвитку демократичних вчень: софісти та Сократ. “Ідеальна держава” Платона (“Держава”, “Закони”, “Політик”, “Крітон”). Ідеальне як відповідність природі людини. Держава як уособлення досконалості та справедливості. “Політична наука” Арістотеля (“Політика”, “Нікомахова етика”, “Афінська політія”). Політика і держава – відображення природних потреб людини, зокрема в спілкуванні. Держава – вища форма природного розвитку. Форми правління у Арістотеля: правильні (монархія, аристократія, політея) та неправильні (тиранія, олігархія, демократія). Розумна природа людини як основа політики.

Політичні вчення мислителів періоду Середньовіччя. Аврелій Августин (Блаженний) – “Сповідь”, “Град Земний”, “Про Град Божий”. Ідея теократичного панування. Обґрунтування зверхності духовної влади над світською. Вчення про державу і форми правління Фоми Аквінського. Держава як засіб підготовки людини до життя у “царстві небесному”. Політика і держава результат суспільного розвитку. Ідея “держави загального блага”. Політичні ідеї

---

* Вегеш М.М., Боднар В.Л., Колодій М.М.

середньовічних ересей. Бюргерська і селянсько-плебейська ересь (Джон Вікліф та Ян Гус).

Політична думка доби Відродження та Реформації. Від теократичних ідей до передренесансних теорій: Роджер Бекон, Вільям Оккам, Марсилій Падуанський. Вчення Н.Макіавеллі про державу і політику («Державець», «Роздуми про першу декаду Тіта Лівія»). Запровадження емпіричного аналізу до пізнання політичної дійсності. Явище «макіавеллізму» (мета виправдовує засоби) в сучасній політиці. Трактат І.Жантіє «Анти-Маккіавеллі» (1575). Ідейні основи і політичний зміст Реформації. Звільнення політики від католицького універсалізму. Політика як окрема сфера життєдіяльності людини. Політичні доктрини лютеранства та кальвінізму.

Політичні теорії представників Нового часу. Вчення Г.Гроція про державу і право. Г.Гроцій про природні права людини та суспільний договір. Г.Гроцій про зовнішню політику держав («Про право війни і миру»). Типи війн Г.Гроція.

Основні напрямки політичної ідеології в період Англійської буржуазної революції (1642-1649 рр.). Політична теорія Т.Гоббса («Про громадянина», «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної і громадянської»). Природний стан людства («війна всіх проти всіх») і причини виникнення держави в результаті суспільного договору.

Вчення Дж.Локка (засновник класичного лібералізму) про державу і громадянське суспільство («Два трактати про державне правління»). Природний стан у Дж.Локка. Первинність громадянського щодо державного. Держава як інститут, який утворюється для захисту природних прав. Конституційний механізм захисту природних прав Дж.Локка: принцип розподілу влад і принцип законності.

Політичні доктрини європейського Просвітництва. Політичні ідеї німецького Просвітництва (С.Пуффендорф) та італійського Просвітництва (Ч.Беккарія). Політичні ідеї представників французького Просвітництва. Політична

програма Вольтера. Теорія розподілу влади в правовій державі Ш.-Л.Монтеск'є (“Про дух законів”). Складові “духу законів” у Ш.Монтеск'є та географічний детермінізм у трактуванні політичних явищ і процесів. Політичний радикалізм Ж.-Ж.Руссо (“Про суспільний договір”). Природний стан у Ж.-Ж.Руссо (“золотий вік у розвитку людства”) та причини виникнення держави. Договірна теорія походження держави. Ідеї народного суверенітету і прямого народовладдя. Тоталітарний характер народовладдя у Ж.-Ж.Руссо (“голос народу – голос божий”).

Політичні концепції представників німецької класичної філософії (кін. XVIII – поч. XIX ст.). І.Кант – засновник консервативного лібералізму. Розширення свободи як мета існування людського роду. Вчення І.Канта про “вічний мир”. І.Кант про правову державу: право – сутнісна характеристика існування держави. Ідея правової держави І.Канта. Категоричний імператив І.Канта (“поступай згідно з такою максимою, щоб вона стала всезагальним законом”) – основа поведінки індивіда в правовій державі.

Концепція громадянського суспільства, конституційної монархії Г.Гегеля. Складові громадянського суспільства: економіка, соціальні класи, корпорації. Класи громадянського суспільства: промисловий, субстанційний, всезагальний (бюрократія). Поняття права у Г.Гегеля: право як свобода, право як певний ступінь і форма свободи, право як закон. Ідея “кінця історії” у Г.Гегеля. Ідеалізація ролі держави у політичному процесі. Філософія історії Г. Гегеля.

Виникнення та еволюція соціально-політичних утопій. Ранній утопічний соціалізм: Т.Мюнцер, Т.Мор, Т.Кампанелла. Критичний утопічний соціалізм: А.Сен-Сімон, Ш.Фур'є, Р.Оуен.

Політичні вчення другої половини XIX ст. Антилібералізм Ф.Ніцше. Концепція надлюдини. Автономність політики і моральних цінностей.

Соціалістичні вчення другої половини XIX ст. Політична концепція К.Маркса і Ф.Енгельса. Матеріалістичне розуміння

історії (історичний матеріалізм) про рушійні сили розвитку суспільно-економічних формацій. Теорія соціалістичної революції К.Маркса. Вчення про диктатуру пролетаріату, боротьбу класів. Особливості переходу до комуністичної формації (“Маніфест комуністичної партії”). Можливість звільнення особи від держави та політики в комуністичному суспільстві.

Соціологізм у політичній науці. Політичні погляди засновника “розуміючої соціології” М.Вебера. Веберівська методологія дослідження політики. Концепція “ідеальних типів”. Визначення політики та влади і типів їх легітимності. Матеріальні та ідеальні інтереси як мотиви дій суб’єктів політики. Розуміння влади і держави як відносин, що спираються на легітимне насилля. Капіталізм – втілення принципу раціональності. Типологія легітимації влади: традиційна, харизматична і раціонально-легальна. Теорія ідеальної бюрократії та плебісцитарної демократії М.Вебера.

Англо-саксонська школа в політології. Організаційне становлення політичної науки в США. Формування політичної соціології (А.Бентлі). Методологічні принципи функціонування “Чиказької школи” (Ч.Меріам, Г.Ласуел).

Біхевіористська революція в американській політичній науці у 40-60-х рр. ХХ ст. Формування трьох шкіл дослідження політичної поведінки (школа політичної соціології; школа політичної психології; школа політичної економії). Теорія демократії як основна проблема післявоєнної американської політології. Формування порівняльної політології.

Специфіка розвитку британської політичної науки (К.Поппер).

Характерні риси французької школи в політології. Становлення інституційного підходу до дослідження політики у міжвоєнний період (Л.Дюгі, М.Оріу, Ж.Бюрдо). Розробка французькими політологами теорій політичних режимів та політичних партій після Другої світової війни (М.Дюверже, Р.Арон). Становлення у Франції

структуралістського підходу до політичних досліджень наприкінці ХХ ст. (М.Фуко).

Становлення та розвиток німецької школи в політичній науці. Розвиток політичної науки в міжвоєнній Німеччині (консервативна політична теорія К.Шмідта). Розвиток політико-соціологічних макротеорій у Німеччині в післявоєнний період (концепції Н.Лумана, Р.Дарендорфа). “Франкфуртська школа” та розгляд її представниками питання про соціально-політичну владу (Г.Маркузе, М.Адорно, Ю.Габермас).

Основні напрямки сучасної зарубіжної політичної науки. Біхевіористичний напрямок: Ч.Мерріам (проблеми політичної влади і теорії демократії, американська партійна система і політичне лідерство, політична соціалізація), Г.Лассуел (політика як поведінка соціально-політичних груп, аналіз влади, проблеми функціонального підходу до політики, роль масових комунікацій).

Системний аналіз влади: Т.Парсонс (побудова теоретичної системи стабільності, причини поділу суспільства на групи, соціальна еволюція), Д.Істон (політологія як емпірично-орієнтована сфера знань, теорія політичної системи, “вхід” і “вихід” системи, політичні рішення).

Політична соціологія: неопозитивізм Е.Дюркгейма (політична доктрина солідаризму), М.Дюверже (технократія, теорія політичних партій і партійних систем), Р.Арон (проблеми політичної влади, деідеологізація, критика марксизму, індустріальні суспільства, теорія міжнародної політики).

Психологічні концепції політики: З.Фройд (умови людського існування, агресивні імпульси та їх природа, зв'язок між політичною теорією та природою людини), Е.Фромм (про природу людської діяльності; про свободу особистості та умови для реалізації творчого потенціалу громадян, їх конструктивної енергії; про відчуження як тип хвороби духу).

Теорія соціально-політичних конфліктів: П.Блау (джерела структурних змін у формальних організаціях, концепція соціального обміну), К.Боулдінг (загальні елементи конфліктів, проблема контролю конфліктів, керування ними), Р.Дарендорф (перманентність конфлікту, суть конфлікту, причини конфлікту, кризи).

Компаративістський напрям: Г.Алмонд (динамічна рівновага і взаємодія різних соціальних систем, теорія політичної культури, компаративістський підхід до аналізу політичних систем), Р.Даль (теорія поліархії), С.Верба (співвідношення політичних культур різних країн, три “чисті типи” політичних культур, змішаний тип політичної культури).

Футурологічні концепції: О.Тоффлер (суспільство “третьої хвилі”), концепція кінця історії Ф.Фукуяма, С.Гантінгтон (теорія масового суспільства, “третья хвиля”, хвилі демократизації, процес демократизації, характеристики демократизації, зіткнення цивілізацій).

Концепції політичного плюралізму: А.Бентлі (теорія “зацікавленості груп”, компроміси розв’язання конфліктів, концепція “соціально групового підходу”), К.Поппер (відкрите суспільство, “вороги відкритого суспільства”, закрите суспільство), І.Берлін (концепція свободи особи, свобода-індивід-суспільство), Дж.Роулз (теорія справедливості, “головні” свободи і економічні свободи, принцип рівності шансів).

Основні теоретико-методологічні підходи та проблематика зарубіжної політичної науки наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст.

Проблеми оновлення методології політичних досліджень. Феміністичний підхід як нова методологія та теоретична основа дослідження політичних явищ та процесів. Політична економія як напрям сучасної політології. Нова проблематика політичної соціології. Порівняльні дослідження політичних режимів, політичної культури, розвитку. Нове осмислення феномену демократії та майбутнього міжнародних відносин (Ф.Фукуяма, С.Гантінгтон).

ЛІТЕРАТУРА

1. Августин. О Граде Божием. В 4-х т.: Репринт с издан. 1906 – 1910 гг. – М., 1994.
2. Аквінський Ф. Коментарі до Аристотелевої “Політики”. – К., 1999.
3. Аквинский Ф. О правлении государей // Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI – XVII вв.). – М., 1990.
4. Алмонд Г. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти наций // Антология мировой политической мысли: В 5 т. – Т. II. – М.: Мысль, 1997. – С. 593-600.
5. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильная демократия // Политические исследования. – 1992. – № 4.
6. Аристотель. Никомахова етика // Аристотель. Собр. Соч. В 4-х т. – Т.4. – М., 1984.
7. Аристотель. Политика // Аристотель. Собр. Соч. В 4-х т. – Т.4. – Кн. 1 – 4, 6. – М., 1984.
8. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
9. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. О буржуазной демократии в России. «Харизматическое господство» // Мухаев Р.Т. Хрестоматия по теории государства и права, политологии, истории политических и правовых учений. – М.: ПРИОР. – 2000. – С. 595-619.
10. Вебер М. Покликання до політики. // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К.: Основи, 1998. – 534 с.
11. Вебер М. Основные понятия стратификации // Социс. – 1994. – № 5. – С. 147-156.
12. Гегель Г.-В.-Ф. Философия права // Мухаев Р.Т. Хрестоматия по теории государства и права, политологии, истории политических и правовых учений. – М.: ПРИОР. – 2000. – С. 184-207.
13. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского: Пер. с англ. – М.: Мысль, 2001. – 478 с.
14. Гроций Г. О праве войны и мира // Избранные произведения. В 3-х т. – М., 1985-1988.
15. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство // Вопросы философии. – 1994. – № 3. – С. 37-48.
16. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социс. – 1994. – № 5. – С. 142-147.
17. Дюверже М. Политические институты и конституционное право // Антология мировой политической мысли. В 5-ти т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1997. – С. 643-661.

18. Дюверже М. Политические партии. – М., 2000.
19. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. – М., 1991.
20. Дюркгейм Э. Самоубийство. – М., 1994.
21. Истон Д. Категории системного анализа политики. // Антология мировой политической мысли: В 5 т. – Т. II. – М.: Мысль, 1997. – С. 630-642.
22. Кант И. Конец всего сущего 1794 // Кант И. Трактаты и письма. – М., 1980.
23. Кант И. Критика способности суждения // Кант И. Сочинения. В 6-ти т. – Т. 4. – Ч. 2. – М., 1965.
24. Кант И. Метафизические начала учения о праве // Кант И. Соч. В 6-ти т. – Т. 4. – Ч. 2. – М., 1965.
25. Кант И. Предполагаемое начало человеческой истории 1786 // Кант И. Соч. В 6-ти т. – Т. 4. – Ч. 2. – М., 1965.
26. Кант И. Критика практического разума. – СПб., 1995.
27. Конфуций. О небе и судьбе // История политических и правовых учений: Хрестоматия // Сост. Г.Г. Демиденко. – Харьков: Факт, 1999.
28. Конфуций. Изречения // Политология: хрестоматия (Сост. проф. М.А. Василик). – М.: Гардарики, 2000. – С. 79-88.
29. Локк Дж. Два трактата о государственном правлении // Сочинения. В 3-х т. – Т.3. – М.: Мысль, 1988.
30. Лютер М. К христианскому дворянству немецкой нации об исправлении христианства; О светской власти. В какой мере следует повиноваться // Лютер М. Время молчания прошло: Избр. Произв. 1520 – 1526 гг. – Харьков, 1992.
31. Макиавелли Н. Государь. Рассуждение о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве. – М., 1996.
32. Макиавелли Н. Государь: Пер. с ит. – М.: Планета, 1990. – 79 с.
33. Макиавелли Н. История Флоренции. – М., 1984.
34. Маркс К. Экономико-философские рукописи 1844 года. / Карл Маркс. Социология. – М.: Канон-пресс, 2000. – С. 177-324.
35. Маркс К. Немецкая идеология // Карл Маркс. Социология. – М.: Канон-пресс, 2000. – С. 325-410.
36. Маркс К. Критика Готської програми. – К.: Політвидав України, 1984. – 46 с.
37. Монтескье Ш. О духе законов / Сост., пер. и коммент. А.В. Матешук. – М.: Мысль, 1999. – 672 с.
38. Монтескье Ш. Персидские письма. – М., 1979.
39. Мор Т. Утопия. – М., 1978.

40. Парсонс Т. Системы современных обществ. – М.: Аспект-пресс, 1998.
41. Парсонс Т. О понятии «политическая власть» / Политология: хрестоматия (Сост. проф. М.А. Василик). – М.: Гардарики, 2000. – С. 239-277.
42. Платон. Государство // Платон. Собрание сочинений: В 4-х т. – Т. 3. – Ч. 1. – М.: Мысль, 1993.
43. Платон. Апология Сократа // Платон. Собрание сочинений: В 4-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1993.
44. Платон. Политик // Платон. Собрание сочинений: В 4-х т. – Т. 3. – Ч. 3. – М.: Мысль, 1993.
45. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги – К.: Основи, 1994.
46. Ролз Дж. Теория справедливости // Антология мировой политической мысли. В 5-ти т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1997. – С. 683-697.
47. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права // Руссо Ж.-Ж. Трактаты. – М., 1996.
48. Фрейд З. Психология бессознательного. Сб. произведений. – М., 1990.
49. Фромм Э. Бегство от свободы. – М., 1990.
50. Фромм Э. Иметь и быть. – М., 1996.
51. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М.: Республика, 1994.
52. Хайек Ф. Дорога к рабству // Антология мировой политической мысли. В 5-ти т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1997. – С. 416-428.
53. Энгельс Ф. О первоначальном христианстве. – М., 1962.
54. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии (С прилож. К.Маркс. Тезисы о Фейербахе). – М.: Политиздат, 1971. – 71 с.
55. Dahl R. A. Polyarchy: Participation and Opposition. – New Haven: Yale Univ. Press, 1971. – P. 231-245.

Сайти Internet-бібліотек:

1. <http://www.librar.zgia.zp.ua> (б-ка Запоріж. д-ної інженерн. акад.)
2. <http://www.politican.iatp.org.ua> (Zoon Politican)
3. <http://www.elibrary.ru> (Наукова електронна бібліотека)
4. <http://www.i-u.ru> (б-ка Рос. гуманітарн. Інтернет-університету)
5. <http://www.mgimo.ru> (б-ка Моск. Держ. Ін-ту міжн-них відн.)
6. <http://www.msu.ru> (б-ка Московського Державного Ун-ту)
7. <http://www.polit.msk.ru> (б-ка “Политическая наука”)

8. <http://www.auditorium.ru>
9. <http://www.philosophy.ru>
10. <http://www.book.ru>

ТЕМА 4. РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ*

Перші історико-політичні пам'ятки писемності “Слово про закон і благодать” Київського митрополита Іларіона, літопис Нестора “Повість временних літ” про ідеї об'єднання князівств.

Суспільно-політичні ідеї в “Руській Правді” Ярослава. Розвиток політичної думки в “Слові о полку Ігоревім”. Політична програма Володимира Мономаха. “Повчання Володимира Мономаха”. Моральний ідеал, етичні основи князівської влади і їх втілення.

Українська політична думка козацько-гетьманської доби (др. п. XVII-XVIII ст.). Ідеї волі та демократії в політичному житті козацтва. Проект демократичної конституції України Пилипа Орлика (“Конституція прав і свобод Запорізького війська”). Втілення української державницької ідеї – проголошення незалежності України від Польщі та Москви. Обмеження влади гетьмана Генеральною Радою. Структура держави згідно з Конституцією Пилипа Орлика.

Основні напрямки розвитку української політичної думки XIX – поч. XX ст.: народницький, консервативний, комуністичний (соціалістичний) та інтегрально-націоналістичний (І.Лисяк-Рудницький). Кирило-Мефодіївське товариство (1846-1847 рр.). Соціально-політичні умови створення Кирило-Мефодіївського товариства та основні політичні ідеї його представників. Основні ідеї, організаційні і програмні положення у „Статуті слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія”, „Книзі

---

* Горобченко І.М., Худанич В.І.

буття українського народу” М.Костомарова і в установчій записці В.Білозерського. Ідея федерації слов’янських народів на основі повної свободи і автономії держав, які входять в цю федерацію.

Праці М.Костомарова: "Думки про федеративне начало древней Руси", "Две русских народности", "Риси народної південно-руської народності". Концепція Костомарова про українську народність.

М.Драгоманов – фундатор українського лібералізму. Політичні погляди М.Драгоманова: ідеї конституціоналізму, парламентаризму, федерації і децентралізації, місцевого самоврядування, національного самовизначення, прав і свободи людини, співвідношення політики і моралі.

Політичні погляди М.Грушевського. “Українське питання” в трактовці М.Грушевського. Ідеї національно-територіальної автономії. Федералізм М.Грушевського і принцип децентралізації. Еволюція поглядів М.Грушевського після жовтня 1917 р. Державно-правові погляди і втілення їх у IV Універсалі Центральної Ради. Проект Конституції УНР – „статут про державний устрій, права і вільності УНР”.

Політичні погляди В.Винниченка. Соціал-демократична модель національної держави в програмі В.Винниченка. Його відношення до жовтневої революції 1917 р., до більшовизму, до Радянської України, до України в складі СРСР. Еволюція поглядів і його політичні коливання.

М.Міхновський – ідеолог українського націоналізму. "Самостійна Україна" М.Міхновського – перший програмний документ українського націоналізму. Ідея національного солідаризму у працях М.Міхновського.

Політична теорія Д.Донцова (“Націоналізм”). Погляди та шляхи створення самостійної України Д.Донцова. Концепція нового інтегрального, або чинного, українського націоналізму. "Селянська дрібнобуржуазна республіка" як ідеал державного ладу.

Консервативний напрям розвитку української політичної думки ХІХ – поч. ХХ ст. В.Липинський -

організатор Української демократично-хліборобської партії («Листи до братів-хліборобів»). Класократія у формі історичного гетьманату. Ідеал держави – спадкова монархія на чолі з гетьманом. Принцип "територіального патріотизму" при формуванні національної еліти. Хлібороб – рушійна сила історичного процесу.

Основні напрямки в розвитку української зарубіжної політичної думки: народницький, консервативний і національно-державницький.

Суть народницького напрямку в становленні національної держави. Політичні погляди Р.Лащенко і С.Шелухіна. Дослідження історії українського народу як окремої культурно-етнічної спільноти, ідеї можливих федерацій його з іншими народами, питання демократичних традицій в Україні тощо.

Суть консервативного напрямку в становленні національної держави. Ідеї представників українського консерватизму в еміграції С.Томашівського, В.Кучабського. Аналіз української державності з точки зору монархічних традицій в історії України.

Головні політичні ідеї національно-державницького напрямку. С. Дністрянський, В. Старосольський, О. Бочковський про безумовне визнання права кожної нації на автономію і державну незалежність.

Політична думка представників української діаспори 40-80-х рр. ХХ ст. Національно-державницькі погляди І.Лисяка-Рудницького, В.Маркуся, Р.Шпорлюка та ін.

Суспільно-політичні погляди українських дисидентів («шістдесятників») В.Стуса, Т.Чорновола, М.Брайчевського, І.Дзюби, Л.Лук'яненка та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академік Станіслав Дністрянський. 1870-1935. Бібліографія. – К., 1992.
2. Борщак І. Мазепа. Орлик. Войнаровський: Історичні есе. – Львів, 1991. – 225 с.

3. Бочковський Ольгерд Іпполітович (1885-1933) // Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920 рр.): Бібліографічний довідник. – К., 2000.
4. Брайчевський М.Ю. Походження Русі. – К., 1968.
5. Буравченков А. Томашівський Степан (1875-1930) // Малий словник історії України. – К., 1997.
6. Бурлачок В.Ф. Соціологія політики В.М. Липинського // Соціологічна думка України. – К., 1996.
7. Бушин М.І., Коваль В.І., Дмитренко М.Г., Горенко Л.М., Горкун А.І. Становлення української державності в XVII ст.: Богдан Хмельницький та його спадкоємці / Микола Іванович Бушин (ред.). – К., 1998. – 271 с.
8. Винниченко В. Відродження нації. – К., 1990.
9. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991.
10. Вільчинський Ю. В ім'я волі і незалежності української нації (В'ячеслав Липинський) // Слово і час. – 1992. – № 12.
11. Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України XIX ст. – Львів, 1996. – 122 с.
12. Гелей С.Д. Василь Кучабський і проблеми України на сторінках тижневика “Лита” (1931-1933 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність: Доповіді та повідомлення п'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, 27-28 листопада 1998 р. – Львів, 1999. – С. 551-565.
13. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.
14. Грушевський М.С. На порозі Нової України: Гадки і мрії. – К., 1991.
15. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – К., 1993.
16. Донцов Д. Клич доби // Державність. – 1994. – № 3.
17. Драгоманов М.П. Вибране. Мій задум скласти очерк історії Цивілізації України. – К., 1991.
18. Избранные общественно-политические и философские произведения украинских революционных демократов XIX века. – М., 1955.
19. Копиленко О.Л. „Українська” ідея М. Грушевського: історія і сучасність. – К., 1991.
20. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки. – К., 1994.
21. Лащенко Р. Лекція по історії українського права. – К., 1998 – 254 с.
22. Липинський В. Народи поневолені і народи бездержавні // Сучасність. – 1992. – № 6.

23. Липинський В. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті // Український історичний журнал. – 1992. – № 2.
24. Лісовий В. Драгоманов і Донцов // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 9. – С. 83-102.
25. Лукашевич О.А., Манжул К.В. "Конституція" Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка XVIII ст. – Х., 1996. – 52 с.
26. Мыслители Киевской Руси. – К., 1987.
27. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – 413 с.
28. Пеленський Я. В. Липинський – засновник державної школи в українській історіографії // Український історичний журнал. – 1992. – № 2.
29. Повість временних літ. – К., 1990.
30. Потульницький В. Історія української політології. – К., 1992.
31. Потульницький В. Теорія української політології. – К., 1993.
32. Радько П.Г. Національні традиції державотворення в українській історіографії та політичній літературі XIX-XX століть: концепції, ідеї, реалії. – К., 1999. – 387 с.
33. Скакун О.Ф. М.П. Драгоманов как политический мыслитель. – Х., 1993.
34. Скакун О.Ф. Политическая и правовая мысль на Украине / 1861-1917 гг. – Х., 1987.
35. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української Конституції. – К., 1993.
36. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея XVII - XVIII ст.: Проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1997.
37. Сокурєнко В.Г. Демократические учения о государстве и праве на Украине во второй половине XIX века. – Львів, 1966.
38. Стецюк П.Б. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. – Львів, 1999.
39. Трохимчук О., Трохимчук М. Перша українська Конституція (Післяслово) // Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік. – К., 1994. – С. 50-67.
40. Федченко П.М. Михаил Драгоманов. – К., 1991.
41. Философская культура Украины и отечественная общественная мысль XIX-XX вв. – К., 1990.
42. Хижняк З.В. Киево-Могилянская академия. – К., 1988.
43. Чигринов В., Поліщук І. Історія політичної думки в Україні. – Харків, 2000.

44. Шелухін Сергій Павлович (1864-1938) // Стрельський Г.В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920): Бібліографічний довідник. – К., 2000. – С. 41-42.
45. Шморгун О. Українська ідея та українська ідеологія в державо-творчій концепції В'ячеслава Липинського // Політологічні читання. – 1993. – № 4.

ТЕМА 5. ПОЛІТИЧНА ВЛАДА*

Сутність та походження феномену влади. Влада як регулятор життєдіяльності суспільства. Кратологія. Концептуальні підходи до проблеми політичної влади: нормативно-формалістична концепція; органістична і елітна теорія влади; індивідуалістично-соціологічна концепція; суб'єктивно-психологічна концепція й інструменталістський підхід до розуміння влади; марксистська концепція влади; реляціоністська теорія влади. Анархізм. Визначення поняття „влада” у широкому розумінні. Категорія „суспільна влада”. Норми та санкції як атрибути суспільної влади. Зміст поняття „політична влада”.

Політичне панування як джерело влади. Співвідношення політичної і державної влади. Сутність категорії „державна влада”. Ознаки державної влади. Політико-територіальний принцип функціонування державної влади. Суверенітет державної влади. Ресурси і потреби у політичній владі. Суб'єкт і об'єкт політичної влади. Джерела і носії влади. Первинні та вторинні суб'єкти влади. Функції політичної влади.

Форми, види та механізм політичної влади. Традиційні та нові форми політичної влади: монархія, аристократія, демократія, тиранія, олігархія, охлократія, тимократія, теократія, технократія, меритократія, партократія, бюрократія, елітократія. Види політичної влади (за Б.Гаврилишиним). Структура механізму владних відносин (за

---

* Петрінко В.С.

Є.Вятром). Методи здійснення влади. Шість аксіом державної влади (за І.Льїним).

Легітимність політичної влади. Поняття легітимності влади. Особливості співвідношення легітимності та законності. Основні джерела легітимності влади. Процес легітимації та його підстави. Типи легітимності влади за М.Вебером. Підстави (типи) легітимності влади за Д.Істоном. Криза легітимності. Шляхи і засоби виходу з кризи правочинності політичної влади.

Теорія і практика розподілу влади у суспільстві. Еволюція, становлення та зміст концепції поділу влади. Система „стримувань і противаг”. Три гілки влади. Централізація та децентралізація політичної влади. Делегування влади. Концепція “дифузії влади”. Конституційні положення функціонування політичної влади в Україні та шляхи її подальшої демократизації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авер'янов В. Державне управління та виконавча влада: зміст і співвідношення // Вісник державної служби України. – 2004. – № 1. – С. 13-16.
2. Анархия и власть. – М., 1992.
3. Андреев С. Структура власти и задачи общества // Нева. – 1989. – № 1. – С.144-173.
4. Бабкін В.Д. Державна влада і політична опозиція // Правова держава: щорічник наукових праць. – Випуск 7. – К., 1996.
5. Білінський А. Поділ влади // Сучасність. – 1993. – №2. – С.78-89.
6. Бурлачук В. Способи артикуляції влади, або символ у системі владних відносин // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003.– № 3. – С. 20-31.
7. Власть, демократия, привилегии: материалы круглого стола // Вопросы философии. – 1991. – № 7.
8. Власть: Очерки современной политической философии Запада. – М., 1989.
9. Воронов І. Поділ влади в сучасній Україні з огляду на історичний досвід // Історико-політні проблеми сучасного світу. – 2002. – Т. 9. – С. 169-178.
10. Высоцкий А.Ю. Легитимность: анализ понятия // Грані. – 2003. – № 1. – С. 109-113.

11. Гаджиев К.С. и др. Философия власти / Под ред. В.Ильина. – М.: Изд-во МГУ, 1993.
12. Горбач В., Лісничук О. Демократична зміна чи успадкування влади? // Визвольний шлях. – 204. – Кн. 7(686). – Річн. 57. – С. 15-29.
13. Дармограй Н. Культура політичної влади // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – 2004. – № 2. – С. 67-76.
14. Дахова І. Поняття виконавчої влади та її місце в державному механізмі України (конституційний аспект) // Право України. – 2002. – № 12. – С.23-26.
15. Дмитриев Ю.А. Соотношение политической и государственной власти в условиях формирования гражданского общества // Государство и право. – 1994. – № 4.
16. Дмитриев Ю.А., Златопольский А.А. Гражданин и власть. – М., 1994.
17. Дубовик С.Г., Заболотна Т.М., Костенко Н.В. Особливості державної влади та державного управління // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентіві України. – 2001. – Вип. 2. – С. 75-77.
18. Єрмолін В. Поділ влади і феномен виконавчої влади України в сучасному конституційному процесі // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентіві України. – 2001. – Вип. 2. – С. 204-214.
19. Канетти Э. Власть и личность // Социс. – 1986. – № 4.
20. Кисельов Є.Л. Закон перманентного перетікання влади у філософії державного управління // Актуальні проблеми державного управління / Українська Академія державного управління при Президентіві України Харківська філія. – 2000. – №1(6). – С. 37-49.
21. Кравченко Ю., Чечель В. Легітимність політичної влади й можливості її досягнення // Політологічні читання – 1993. – № 2.
22. Краснокутський О.В. Сучасна влада в межах еволюційної парадигми // Нова парадигма / Запоріж. держ. ун-т. – 2002. – Вип. 24. – С. 107-114.
23. Кривенко Л. Суверенітет народу // Віче. – 1992. – № 2.
24. Лавринович О. Конституційне забезпечення народовладдя в Україні // Віче. – 2000. – № 2. – С. 3-11.
25. Монтескьє Ш. О духе законов. – М., 1995.
26. Монтескьє Ш. О духе законов // Монтескьє Ш. Избранные произведения. – М.: Госполитиздат, 1955. – С. 159-733.

27. Органи державної влади України / За ред. Погорілка В.Ф. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 592 с.
28. Павленко Р. Опозиція: права і повноваження // Людина і політика. – 2002. – № 4 (22). – С. 3-10.
29. Павлов В.І. Екзистенційний аналіз категорії „влада” і „відповідальність” // Мультиверсум: Філософський альманах. – 2003. – Вип. 27. – С. 95-103.
30. Пасько Я. Феномен влади: теоретичні виміри та історичне втілення // Донецький вісник наукового товариства ім. Т. Шевченка. Серія „Філософія, історія, мова та літ-ра”. – 2003. – Т.4. – С. 50-55.
31. Рябченко О.П. Єдність та розподіл влад у системі органів державної влади в Україні // Вісник Запорізького Інституту . – 2000. – № 1(10). – С. 3-11.
32. Северенчук О. Запровадження принципу розподілу влади в політико-правовому просторі України // Юридична Україна – 2004. – № 9 (21). – С. 4-9.
33. Соколов В.Н., Ханєєв С.Е. Власть. Политика. Массы. – Одесса: „Маяк”, 2002. – 204 с.
34. Сушинський О. Влада та інститут президентства: концептуальні аспекти // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2001. – № 1. – С.27-33.
35. Сушинський О. Інститут президентства в Україні і в контексті влади // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2002. – № 2. – Ч.ІІ. – С. 63-71.
36. Червяцова А.О. Народний суверенітет: загальна характеристика // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2000. Спецвипуск. – С. 76-79.
37. Шаповал В.М. Розподіл влад і конституціоналізм: досвід України. – К., 1994.
38. Шаповал Ю. Конституція і виконавча влада. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 80 с.
39. Алексеева Т.А. Личность и политика в переходный период: проблемы легитимности власти // Вопросы философии. – 1998. – № 7. – С. 58-65.
40. Макєєв С. Десятирічна криза легітимності правлячих кіл // Політична думка.– 2001.– № 3.– С.5-9.
41. Осипова Н.Ф., Розенфельд Ю.Н. Проблемы легитимности государственной власти // Методологія, теорія та практика соціального аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових

праць.– Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2003.– С. 51-54.

42. Кокорська О.І. Легітимність влади та довіра в суспільстві, що трансформується: теоретико-методологічні проблеми // Наукові записки НаУКМА: Політичні науки.– Т.31.– К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2004.– С. 37-41.

ТЕМА 6. ДЕМОКРАТІЯ ЯК СПОСІБ І ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ*

Етимологічне визначення демократії. Багатовимірність терміну «демократія». Демократія як суспільний ідеал. Демократія як політичний режим. Демократія як форма функціонування організації (процедурний аспект). Демократія як соціальний і політичний рух за народовладдя. Межі демократії та загрози від зловживання нею.

Нормативний та емпіричний підходи до трактування демократії. Зв'язок нормативних та емпіричних дефініцій демократії.

Витоки та генезис ідей демократії в історії людства. Первіснообщинна демократія, її сутність та специфічні особливості. Антична модель демократії (Афіни часів Перікла). Мислителі Стародавньої Греції про позитивні та негативні риси античної демократії.

Становлення і розвиток інститутів демократії в епоху Середньовіччя. Витоки парламентаризму (англійський парламент, Генеральні штати у Франції, кортеси в Іспанії). Характерні особливості функціонування перших парламентів (представництво, накази виборців).

Теоретичне обґрунтування основних принципів демократії мислителями епохи Нового часу. Г.Гроцій про «природні права людини» та «суспільний договір». Теорія розподілу влади (Д.Локк, Ш.-Л.Монтеск'є). Ж.-Ж. Руссо про

---

* Марина В.В., Остапець Ю.О.

народний суверенітет. «Категоричний імператив» І.Канта та його ідеї про правову державу. Вчення про громадянське суспільство Г.Гегеля.

Емпіричні моделі демократії. Елітарна теорія демократії як ревізія основних постулатів класичної теорії демократії. Г.Моска та Р.Міхельс про демократію. «Залізний закон олігархії» Р.Міхельса. Теорія елітарної демократії Й.Шумпетера. Критика Й.Шумпетером класичної теорії демократії.

Плюралістична теорія демократії. Витоки плюралістичної теорії. Дж.Медісон про наявність різних груп інтересів у суспільстві. А.Бентлі – фундатор ідей плюралістичної демократії («Процес державного управління. Вивчення суспільних тисків» (1908). «Поліархія» Р.Даля. Емпіричні показники демократії Р.Даля: конкурентність еліт і рівень участі у виборах. Гарантії демократії Р.Даля.

Партисипаторна теорія демократії. Дж.Коул про оптимальні форми політичної участі. Економічна теорія демократії Е.Даунса. Економічний метод (теорія раціонального вибору) в політичній науці. Консенсусна теорія демократії А.Лейпхарта. Вісім принципів консенсусної демократії А.Лейпхарта. Інституційна модель «інтегративної» демократії Дж.Марча та Й.Олсена.

Процес демократизації, сутність, загальна характеристика та його просторово-часові виміри. Демократизація як загальна тенденція розвитку цивілізації. Теоретико-методологічні підходи до трактування процесу демократизації. «Кінець історії» Ф.Фукуями. Концепція «третьої хвилі демократизації» С.Гантінгтона («Третя хвиля. Демократизація в кінці ХХ ст.» (1991). Характеристика трьох хвиль демократизації та реверсивних (відкатних) хвиль. Передумови та причини третьої хвилі демократизації.

Перехід до демократії. Типи переходів: революція зверху, реформа знизу, соціальна революція, консервативна реформа, реформа через компроміси і т.д.

Моделі переходу до демократії. Модель Д.Растоу: 1) підготовча фаза; 2) фаза прийняття рішення; 3) фаза пристосування. Модель Ф.Шміттера і Г.О'Доннела: 1) лібералізація; 2) демократизація; 3) соціалізація. Модель А.Пшеворського: 1) лібералізація; 2) демократизація.

Поняття «консолідації демократії» (Г.О'Доннел, Ф.Шміттер «Перехід від авторитарного правління» (1986). Складові процесу консолідації демократії: мобілізація громадянського суспільства, розвиток відносно стабільної партійної системи і т.д.

Проблеми консолідації демократії: контекстуальні (пов'язані з природою суспільства) та системні (пов'язані з природою влади в авторитарних системах).

ЛІТЕРАТУРА

1. Актон Д. История свободы в античности // Полис. – 1993. – № 3.
2. Аптекер Г. О природе демократии, свободы и революции. – М., 1970.
3. Бойко О. 1991 р.: стартові умови та потенційні можливості розгортання державотворчого процесу в Україні // Людина і політика. – 2001. – № 6. – С. 34-48.
4. Гаджиев К. Концепция гражданского общества // Вопросы философии. – 1991. – № 7.
5. Володин Г. Современные теории модернизации: Кризис парадигмы // Политическая наука. – 2003. – № 2. – С. 8-30.
6. Гуттенбергер Б. Теория демократии // Полис. – 1991. – № 4.
7. Гладкий О. Недосконалість демократії // Молода нація. Альманах. – 2000. – № 3. – С. 54-74.
8. Гельман В. Постсоветские политические трансформации (Наброски к теории) // Полис. – 2001. – № 1.
9. Гельман В. Пострадянські політичні трансформації: начерки до теорії // Політична думка. – 2000. – № 2.
10. Даль Р. О демократии. – М., 2000.
11. Ильин М., Мельвиль А. Демократия и демократизация // Полис. – 1996. – № 6.
12. Ильин М. Перспективы сравнительного изучения политической модернизации // Политическая наука. – 2003. – № 2. – С. 30-42.
13. Каменская Г. Генезис идей демократии // Социс. – 1994. – № 4.

14. Карозерс Т. Конец парадигмы транзита // Политическая наука. – 2003. – № 2. – С. 42-66.
15. Ковалевский М. От прямого народовластия к представительному и от патриархальной монархии к парламентаризму. – М., 1906.
16. Ковлер А. Исторические формы демократии: проблемы политико-правовой теории. – М., 1990.
17. Констан Б. О свободе у древних в ее сравнении со свободой у современных людей // Полис. – 1993. – № 2.
18. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование. – М., 1997.
19. Мельвиль А. До аналізу демократичного транзиту в Росії // Політична думка. – 1998. – № 1.
20. Мадатов А. Пространственно-временные измерения демократии // Общественные науки и современность. – 1998. – № 1.
21. Медушевский А. Демократия и тирания в новое и новейшее время // Вопросы философии. – 1993. – № 10.
22. Мировое политическое развитие: век XX. – М., 1995.
23. Наумкіна С. «Третя хвиля» демократизації: підсумки і перспективи // Політичний менеджмент. – 2004. – № 2. – С.162-171.
24. Никитченко А. Транснаціоналізація демократії («Третя волна» демократизації в світє теорій мирової економіки) // Полис. – 1999. – № 2.
25. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. – 1996. – № 5.
26. Романюк О. Суспільно-політичні трансформації в новоутворених посткомуністичних країнах: спроба системного аналізу // Людина і політика. – 2003. – №5. – С. 3-12.
27. Сапір Ж. Системні трансформації у колишніх економіках радянського типу // Політична думка. – 1997. - № 1.
28. Салмин А. Современная демократия. – М., 1997.
29. Складові демократії. – К., 1993.
30. Токвіль А. Про демократію в Америці. – К., 2000.
31. Трипольський В. Демократія і влада. – К., 1999.
32. Фукуяма Ф. Конец истории // Вопросы философии. – 1992. – №7.
33. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003.
34. Харитоновна О.Г. Генезис демократии (Попытка реконструкции логики транзитологических моделей) // Полис. – 1996. – № 5.
35. Цапф В. Теория модернизации и анализ путей общественного развития // Социс. – 1998. - № 8.

36. Шаповаленко М. Український варіант пошуку процедурного консенсусу // Контекст. – 2001. – С. 9-14.
37. Шаповаленко М. Довгий шлях до консолідованої демократії // Зміни у свідомості українського суспільства на зламі тисячоліть. – К., 2001. – С. 147-154.
38. Шумпетер Й. Капіталізм, Соціалізм и Демократія. – М., 1995.
39. Щекин Г. Теория социального управления. – К., 1996.
40. Юрженко Л. Соціально-політичні конструктивні зміни як умова демократичного транзиту // Політичний менеджмент. – 2004. – № 1. – С. 119-129.

ТЕМА 7. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА*

Місце і роль політичної системи в життєдіяльності суспільства. Політична система в її взаємодії з економічною, правовою, духовною та соціально-класовою структурами суспільства. Особливості політичної системи. Сутність категорій «система» та «політична система». Класичні концепції про політичні системи (Д.Істон, Г.Алмонд, К.Дойч, Т.Парсонс).

Структура і функції політичної системи. Поняття «політична структура». Призначення політичної структури. Г.Алмонд про політичну структуру. Складові елементи політичної структури та їх загальна характеристика. Структурні рівні політичної системи. Поняття «функції політичної системи». Основні функції політичної системи. Динамічність і перманентність функцій політичної системи. Координація і субординація функцій.

Типи політичних систем. Класифікації Платона й Аристотеля. Критерії типологізації. Типологізації політичних систем Г.Алмонда, Ч.Ендрейна, Ж.Блонделя, Дж.Коулмена.

Особливості формування політичної системи в Україні. Характеристика політичного життя в Україні в кін. 1980-х – поч. 1990-х рр. Декларація про державний суверенітет України. Розрив із Союзом і проголошення повної

---

* Петрінко В.С.

незалежності України. Міжнародне визнання України та утвердження державної атрибутики. Особливості розвитку державотворчих процесів в Україні. Підготовка і прийняття нової Конституції України. Основні засади політичної системи України за Конституцією. Недоліки Конституції 1996 р. і характеристика політичної системи України: за типом суспільства (суміш елементів); за типом політичного режиму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алмонд Г., Пауелл Дж., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учебное пособие. – М.: Аспект-Пресс, 2002. – 537 с.
2. Андреев С.С. Политическая система и политическая организация общества // Социально-политические науки. – 1992. – № 1.
3. Анохин М. Г. Политические системы: адаптация, динамика, устойчивость. – М.: Информат, 1996.
4. Бевз Т. Політична система суспільства: теоретичні й практичні аспекти на прикладі України // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень. – 2002. – Вип. 18. – С. 5-18.
5. Белов Г. А. Политическая система // Кентавр. – 1995. – № 2.
6. Белов Г. А. Функция политической системы // Кентавр. – 1995. – № 3.
7. Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна: Навчальний посібник. – К.: АМУПП, 2000. – 200 с.
8. Бокщанин И., Губернский С., Кирилюк Ф. Политические системы стран Западной Европы. Сер. 2. Институт президентства У Французской Республики. – К.: Знання, 2000. – 34 с.
9. Борисов В. К. Теория политических систем. – М., 1991.
10. Гавриленко І. Політична система суспільства // Політологічні читання. – 1993. – № 1.
11. Гелей С., Рутар С., Кендус С. Політико-правові системи світу. – Л.: Вид-во Львівської комерц. акад., 2004. – 224 с.
12. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політологія: Навчальний посібник. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Т-во “Знання”, 2004. – 645 с.
13. Грабовський О.В. Проблеми формування нової політичної системи в сучасній Україні // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2002. – Вип. 4. – С. 18-26.
14. Журавський В. Політична система України: особливості, фактори, чинники права // Віче. – 2000. – № 2. – С. 49-65.

15. Журавський В. С. Методологічні проблеми дослідження політичної системи. – К.: Парлам. вид-во, 2000. – 64 с.
16. Журавський В. С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку. – К., 1999.
17. Корженко В. В. Політична система України: минуле, сучасне, майбутнє (порівняльний огляд) // Актуальні проблеми державного управління / Українська академія державного управління при Президентіві України. Харк. філ. – 2002. – № 2 (13). – У 2-х ч. – Ч.1. – С. 124-132.
18. Краснов Б. И. Политические системы // Социально-политический журнал. – 1995. – № 3.
19. Кудінова Н. В. Криза сучасної політичної системи // Актуальні проблеми політики. – Вип. 10-11. – 2001. – С. 568-570.
20. Ніколаєва М. І. Політична система сучасної України: логіка і спрямованість інституціональних змін // Політологічний вісник: Зб. наук. пр. – Вип. 10. – К.: Т-во “Знання” України, 2002. – С. 49-58.
21. Ніколаєва М. І. Трансформація політичної системи України: Інституціональний аспект // Політологічний вісник: Зб. наук. пр. – Вип. 6. – К.: Т-во “Знання” України, 2000.
22. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф. М. Рудича: Навч. посібник. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 327 с.
23. Пушкарева Г. В. Политическая система: синергетический подход // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2001. – №6. – С. 32-49.
24. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 392 с.
25. Сало І. Політична система України в контексті досвіду демократичного будівництва в країнах ЦСЄ та Балтії // Стратегічна панорама. – 2003. – № 2. – С. 78-84.
26. Тихомирова Є. Б. Політична система – система відкритого типу // Політологічний вісник: Зб. наук. пр. – Вип. 13. – К.: Т-во “Знання” України, 2003. – С. 188-194.
27. Ткач О. І. Деякі особливості типології політичних систем і режимів // Політологічний вісник. – 2002. – № 11. – С. 87-101.
28. Троян С.С. Порівняльні політичні системи сучасності: Навчальний посібник. – К., 2003. – 266 с.
29. Фарукшин М. Х. Политическая система общества // Социально-политические науки. – 1991. – № 5.

30. Шабров О. Ф. Политическая система: структура, типология, устойчивость. – М., 1993.
31. Эндрейн Чарльз Ф. Сравнительный анализ политических систем. – М.: Издательский дом «ИНФРА-М»; Изд-во «Весь Мир», 2000. – 320 с.
32. Якушик В.М. Політична система і політичний режим // Політична думка. – 1993. – № 1.

ТЕМА 8. ДЕРЖАВА – ОСНОВНИЙ ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА*

Категорія «держава» в політичній науці. Різноманітність концептуальних підходів до визначення держави, її сутності і місця у політичній системі суспільства, взаємин з іншими суб'єктами політичної системи. Асоціація, що міститься на окремій території та об'єднує членів суспільства. Відносини між громадянами та органами держави. Адміністративні органи влади та правові норми, що визначають їх функціонування.

Теорії походження держави. Теологічна теорія. Патріархальна теорія. Договірна теорія. Органічна теорія. Психологічна теорія. Теорія насильства. Техніко-економічні теорії (теорія «неолітичної революції», «гідравлічна теорія»), марксистська теорія).

Ознаки держави. Суверенітет. Апарат держави. Примус. Право на застосування сили. Право. Територія. Населення.

Функції держави. Внутрішні функції. Економічна функція. Культурно-виховна функція. Соціальна функція. Функція підтримання порядку. Зовнішні функції. Функції оборони і національної безпеки, налагодження міждержавних відносин тощо.

Форми державного правління. Абсолютні монархії. Конституційні монархії. Теократичні монархії. Виборні монархії. Салічна, кастильська та австрійська моделі престолонаслідування. Ознаки парламентської республіки.

---

* Гиря В.І., Зан М.П.

Ознаки президентської республіки. Риси змішаної республіканської форми правління.

Форми державного устрою. Ознаки унітарної держави. Централізовані та децентралізовані унітарні держави. Ознаки федеративної держави. Конфедерації. Співтовариство (співдружність). Асоціації (асоційовані держави, федерасі, кондомініуми). Ліги.

Політичний режим як сукупність засобів і методів здійснення влади. Ознаки тоталітаризму. Причини виникнення тоталітаризму. Різновиди тоталітаризму. Більшовизм. Нацизм. Фашизм. Характерні ознаки авторитарного режиму. Різновиди авторитаризму. Теократичні авторитарні режими. Військово-бюрократичні диктатури. Персональні тиранії. Абсолютистські монархії. Неототалітарні режими. Демократичний режим. Передумови становлення демократії. Хвилі демократизації.

Витоки концепції правової держави. Принципи правової держави. Характеристика соціальної держави. Концепція громадянського суспільства. Основні ознаки громадянського суспільства. Становлення та розвиток правової держави та громадянського суспільства в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М., 1993.
2. Білинський А. Народ, нація, держава // Віче. – 1994. – № 9.
3. Білинський А. Поділ влади // Сучасність. – 1993. – № 2.
4. Білоус А.О. Політико-правові системи: світ і Україна. Навчальний посібник. – К., 1997.
5. Бутенко А. Государство: его вчерашние и сегодняшние трактовки // Государство и право. – 1993. – № 7.
6. Вегеш М.М., Горват Л.В. Українська державність у ХХ столітті. – Ужгород, 2000.
7. Гаджиев К.С. Тоталитаризм как феномен ХХ века // Вопросы философии. – 1992. – № 2.
8. Громыко А.Л. Политические режимы. – М., 1994.
9. Даймонд Л. Прошла ли “третья волна” демократизации? // Полис. – 1999. – № 1.

10. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К., 1991.
11. Дем'яненко Б. Особливості структурування та схожість практичного прояву нацистської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1998. – № 1 (15). – С. 50-56.
12. Дем'яненко Б. Порівняльний аналіз італійської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1998. – № 6 (20). – С. 45-53.
13. Дем'яненко Б. Порівняльний аналіз фашистської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1999. – № 1 (21). – С. 36-47.
14. Дем'янець В. Інститут президентства в країнах Центрально-Східної Європи // Нова політика. – 1999. – № 3 (23). – С. 5-7.
15. Ефимов В. Система государственной власти. – М., 1994.
16. Желев Ж. Фашизм. Документальне дослідження німецького, італійського та іспанського фашизму // Філософська і соціологічна думка. – 1991. - № 1. – С. 127-143.
17. Жилев Ж. Фашизм. Тоталитарное государство. – М., 1991.
18. Загладин В.Н. Тоталитаризм и демократия: конфликт века // Кентавр. – 1992. – № 5-10.
19. Зубок В.М. Источники делегитимизации советского режима // Политические исследования. – 1994. – № 2.
20. Исполнительная власть: сравнительно-правовое исследование. – М., 1995.
21. Клямкин И., Лапкин В., Пантин В. Между авторитаризмом и демократией // Полис. – 1995. – № 2.
22. Колодій А. До питання про політичний режим в Україні. Спроба тринзитивного підходу // Сучасність. – 1992. - № 7-8. – С. 84-96.
23. Кравчук Л. Останні дні імперії... Перші кроки волі. – К., 1994.
24. Курас І. Федерація чи унітарна держава? // Політика і час. – 1993. – № 6.
25. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів, 1995.
26. Нерсесянц В.С. Правовое государство, история и современность // Вопросы философии. – 1989. – № 2.
27. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. – К., 1993.
28. Рассоха И.Н. Тезисы о тоталитаризме // Полис. – 1995. – № 2.
29. Романюк А. Монархія // Українські варіанти. – 1998. – № 2.

30. Романюк О. Посттоталітаризм як соціально-політичний феномен. Концептуальні підходи та критерії // Нова політика. – 2001. – № 6. – С. 45-49.
31. Романюк О. Праві та ліві тоталітарні режими: спільне і специфічне // Нова політика. – 2002. – № 1. – С. 55-59.
32. Рутар С. Держава як основний елемент політичної системи (методологічні аспекти) // Розбудова держави. – 1993. – № 7.
33. Саламатин В.С. Политические режимы: к методологии понятий. – М., 1995.
34. Салмин А.М. Современная демократия: генезис, структура, культурные конфликты. – М., 1992.
35. Сафонов В.Н. Соотношение форм правления и режимов правления // Социально-политический журнал. – 1998. – № 1.
36. Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. – М., 1994.
37. Сіленко А. Структурні особливості соціальної держави // Нова політика. – 1999. – № 4.
38. Тимошенко В.І. Правова держава. – К., 1994.
39. Трубайчук А. Три іпостасі тоталітаризму // Нова політика. – 1998. – № 4 (18). – С. 31-40.
40. Удовиченко В. Соціальна держава: пошук оптимально прийнятної моделі соціально-економічного розвитку // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 1.
41. Українська державність у ХХ столітті. Історико-політологічний аналіз. – К., 1996.
42. Фадеев Д.А. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода // Политические исследования. – 1992. – № 1-2.
43. Федоров В. Эволюции авторитаризма. – М., 1994.
44. Цыганков А.П. Политический режим // Социально-политический журнал. – 1996. – № 1.
45. Якушик В.М. Різноманітність форм правління // Філософська та соціологічна думка. – 1990. – № 10.

ТЕМА 9. СИСТЕМА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ*

Розуміння державного органу як відокремленої частини єдиної системи органів державної влади. Ознаки державного органу: статус юридичної особи; територіальний масштаб діяльності; загальнообов'язкова сила його актів; застосування методів переконання та примусу; чітко визначена внутрішня структура; утворення державного органу у чітко встановленому порядку та ін.

Сукупність факторів, що визначають конфігурацію системи органів державної влади України: конституційно-правова компетенція; державний устрій; політичний режим; географічні умови; національний склад населення та ін.

Здійснення державної влади на основі організаційно-функціонального поділу повноважень між органами законодавчої, виконавчої та судової влади (ст.6 Конституції України). Впровадження в Україні елементів “гнучкої” та “жорсткої” моделі розподілу влади: співпраця та взаємодія гілок влади при їх незалежності і взаємоконтролі, ситуативне протистояння між Президентом України та Верховною Радою.

Роль системи стримувань і противаг у взаємодії між органами державної влади в Україні: інтеграційний механізм (узгоджувальні процедури і інститути, а також механізми співпраці у здійсненні тих чи інших функцій держави) та система взаємного контролю.

Історія парламентаризму в Україні: Віче за часів Київської Русі, представницький характер козацьких рад часів існування Запорізької Січі і Гетьманщини (XVII-XVIII ст.); крайові сейми Галичини і Буковини в др.п. XIX ст.; установи представницького характеру в часи революції 1917-1921 рр.

Верховна Рада України як єдиний, загальнонаціональний, представницький, колегіальний,

---

* Ключкович А.Ю.

виборний, однопалатний постійно діючий орган законодавчої влади України. Головні функції Верховної Ради: законодавча, установча, представницька, контрольна. Принципи законодавчої діяльності Верховної Ради: відповідальність закону праву, пріоритетність і верховенство права, формальна рівність.

Парламентські фракції та депутатські групи в структурі Верховної Ради. Оцінка впливовості парламентських фракцій та характеру взаємодії депутатів у Верховній Раді в 1990-2005 рр. Динаміка партійного представництва у Верховній Раді в 1990-2005 рр.

Структура органів виконавчої влади України: Кабінет Міністрів (як вищий орган системи виконавчої влади); міністерства, комітети, відомства (як центральні органи виконавчої влади); місцеві державні адміністрації, які здійснюють виконавчу владу на місцях; органи місцевого самоврядування (ради, що є органами відповідних територіальних громад і на самоврядній основі здійснюють керівництво справами місцевого населення).

Головні функції Кабінету Міністрів: здійснення внутрішньої і зовнішньої політики нашої держави, забезпечення виконання законів і актів Президента, контроль за їх виконання іншими органами виконавчої влади усіх рівнів, законодавча ініціатива та багато ін.

Положення, які лежать в основі діяльності Кабінету Міністрів: а) основні напрями діяльності Кабінету Міністрів ґрунтуються на правовій основі; б) діяльність Кабінету Міністрів в цілому впливає з напрямів внутрішньої та зовнішньої політики, що визначаються Президентом України; в) основні напрями Кабінету Міністрів закріплюються і конкретизуються в його програмі, що схвалюється Верховною Радою.

Система судової влади в Україні: орган конституційної юрисдикції – Конституційний суд України; суди загальної юрисдикції – Верховний суд України; суди обласні, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя;

суди міжрайонні (окружні), районні; арбітражні суди. Основними функціями судової влади є: конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне та інше судочинство, суд має виключне право тлумачення конституційних норм і тим самим констатує політичні організації й форми політичної діяльності.

Вітчизняні традиції існування інституту глави держави сягають часів Княжої доби, Козацької держави, періоду національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Відновлення інституту президентства в незалежній Україні. Президенти України Л.Кравчук, Л.Кучма, В.Ющенко.

Інститут президентства в Україні. Сучасне розуміння інституту президентства викладається в трьох аспектах: як сукупність конституційно-правових норм, як форма політичної організації і як організаційно-функціональна структура.

Повноваження Президента охоплюють такі основні сфери: державне будівництво, законодавчої діяльності, конституційної законності, обороноздатності та національної безпеки, забезпечення основних прав і свобод громадян, зовнішньої політики та міжнародних відносин та ін.

Повноваження Президента України щодо формування і функціонування органів державної влади: 1) взаємовідносини Президента з парламентом; 2) взаємовідносини Президента з органами виконавчої влади; 3) взаємовідносини Президента з органами судової влади.

Законодавчі ініціативи по проведенню політичної реформи: проекти змін до конституції № 3207, № 0999, № 4105 , № 4180.

Політичні аспекти реформи системи поділу влади в Україні: передумови, підстави, можливі наслідки та доцільність реформування системи влади.

Напрями конституційної реформи: а) удосконалення порядку формування Кабінету Міністрів України та забезпечення його дієвості; б) врегулювання відносини між парламентом та главою держави; в) створення дієвої системи

громадського контролю за діяльністю владних інститутів; г) удосконалення системи адміністративно-територіального устрою держави та місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авер'янов В. Организация государственного управления, структурно-функциональный аспект. – К., 1985. – 146 с.
2. Авер'янов В. Органи виконавчої влади в Україні. – К.: ІнЮре, 1997. – 48 с.
3. Авер'янов В., Андрійко О. Виконавча влада і державний контроль. – К., 1999. – 48 с.
4. Авер'янов В., Крупчан О. Виконавча влада: конституційні засади і шляхи реформування. – Х., 1998. – 40 с.
5. Андрійко О. Державний контроль в Україні. – К., 1999. – 48 с.
6. Аппарат государственного управления: интересы и деятельность. – К., 1993. – 165 с.
7. Бурчак Ф. Президент України. – К.: Ін Юре, 1997.
8. Веніславський Ф. Взаємодія гілок державної влади як принцип основ конституційного ладу України // Право України. – 1998. – № 1. – С. 34-38.
9. Веніславський Ф. Роль Президента України в механізмі забезпечення взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади // Нова політика. – 1998. – № 1. – С. 7-11.
10. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування: Зб. наук. пр. / Кол. авт.; наук. кер. Н.Р. Нижник. – К.: УАДУ, 2000. – 224 с.
11. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: Монографія / Кол. авт.; відпов. ред. проф. Н.Р. Нижник. – К.: УАДУ, 1997. – 448 с.
12. Журавльова Г. Витоки українського парламентаризму // Віче. – 1998. – № 6. – С. 135-140.
13. Журавльова Г. Поділ влади в сучасній Україні (Проблеми теорії та практики) // Право України. – 1998. – № 11. – С. 23-25.
14. Кампо В. Українські реформи: політика і право. – К., 1994. – 29 с.
15. Ковриженко Д., Замніус В., Котляр Д. Конституційна реформа: пошук балансу влади // Часопис “Парламент”. – 2003. - № 2. – С. 2-36.
16. Кривенко Л. Світовий досвід і утвердження парламентаризму в Україні // Віче. – 1996. – № 2. – С. 28-39.
17. Конституція України. – К., 1996.

18. Кравченко В. Територіальний устрій та місцеві органи влади України. – К., 1995.
19. Кравчук Л. Держава і влада: досвід адміністративної реформи в Україні. – К.: Інтелект, 2001.
20. Михеєнко Р. Виконавча влада і конституційні статуси Президента України та Кабінету Міністрів України // Право України. – 2000. – № 8. – С. 24-28.
21. Нижник Н., Дуда А. Конституційно-правова основа діяльності та повноваження уряду України // Вісник Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. – 1999. – № 1. – С. 57-68.
22. Плахотнюк Н. Інститут президентства в Україні: характеристика деяких складових елементів. – Вісник Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. – 1997. – № 3-4. – С. 28-34.
23. Плахотнюк Н. Становлення і розвиток інституту президентства в Україні. – Вісник Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. – 1998. – № 4. – С. 47-56.
24. Політична реформа в Україні: ключові питання і суперечності: Матеріали „круглого столу”. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2003.
25. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку. – К., 1999.
26. Реалії та шляхи розвитку парламентаризму в Україні: погляд експертів // Національна безпека і оборона. – 2003. – № 2. – С. 40 – 46.
27. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи. – К., 1998. – 364 с.
28. Серьогіна С. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні. – К.: Ксілон, 2001. – 277 с.
29. Скрипнюк В. Державна влада в Україні: проблеми взаємодії політики і управління // Право України. – 2003. – № 3. – С. 14-21.
30. Стасюк Ю. Характерні особливості формування систем державної влади країн пострадянського простору // Стратегічна панорама. – 2000. – № 1-2. – С. 157-161.
31. Тодька Ю. Основы конституционного строя Украины. – Харьков: Факт, 1999. – 320 с.
32. Федоренко Г. Український парламентаризм: історичні паралелі // Віче. – 1998. – № 4. – С. 49-56.
33. Шаповал В. Президент у механізмі здійснення державної влади. – К., 1995.

34. Шаповал В., Борденюк В., Журавльова Г. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – 216 с.
35. Шатіло В. Інститут президентства в системі державної влади України. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2004. – 159 с.

ТЕМА 10. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ*

Моделі місцевого самоврядування: сутність та порівняльний аналіз основних моделей. Континентальна (французька) та англо-саксонська (англо-американська) моделі. Виникнення та еволюція інституту місцевого самоврядування (починаючи з XI ст. й до сьогоднішнього часу). Поняття та основні теорії місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування і місцеве управління. Змістова різниця між ними.

Поняття децентралізації та деконцентрації політичної влади на місцевому рівні. Історичні передумови формування різних моделей місцевого самоврядування. Природа, компетенція та повноваження місцевих органів влади у різних моделях місцевого самоврядування (європейській та американській). Новітня концепція місцевого самоврядування. Різні варіанти адміністративного, судового та фінансового контролю за діяльністю місцевого самоврядування з боку центральної влади.

Принципи взаємодії публічних органів влади на місцях. “Модель партнерства”, агентська модель”. Концепція взаємозалежності. Модель “розділеної” влади і модель децентралізованої влади.

Етапи становлення місцевого самоврядування в Україні. Проблема періодизації становлення місцевого самоврядування в Україні. Зародження та становлення місцевого самоврядування у Київській Русі. Поширення Магдебурзького права. Система управління Запорізькою

---

* Лендшел М.О.

Січчю. Адміністративно-політичний устрій на Слобожанщині, Правобережній та Західній Україні у XVIII – XIX ст. Система управління українськими землями у XIX ст. Місцеві органи влади періоду УНР та ЗУНР. Радянська система реалізації влади.

Формування системи місцевого самоврядування в незалежній Україні:

Закон України від 7 грудня 1990 р. “Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування”.

Закон України від 5 березня 1992 р. “Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування”.

Закон України від 22 лютого 1994 р. “Про формування місцевих органів влади і самоврядування”.

Обставини прийняття і зміст Конституційного договору (1995 р.).

Конституція України про місцеві органи влади.

Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 14 червня 1997 р. та його подальші зміни.

Закон України “Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” від 14 січня 1998 р.

Закон України “Про органи самоорганізації населення” від 11 липня 2001 р.

Закон України “Про статус депутатів місцевих рад” від 11 липня 2002 р.

Перспективи місцевого самоврядування в контексті політичної і адміністративної реформи. Проекти адміністративної реформи періоду президентства Л.Д. Кучми. Зміст дискусії про політичну реформу 2001-2004 рр. Підхід до реформування системи управління областями та територіальними громадами в проектах політичної реформи. Постанова Верховної Ради України “Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 р. Концептуальна модель

адміністративно-територіальної реформи, запропонована у 2005 р. (проект Р. Безсмертного).

ЛІТЕРАТУРА

1. Абетка українського політика: Довідник / М. Томенко (керів. авт. колективу). – К.: Смолоскип, 2001.
2. Абрамов В.Ф. Теория местного самоуправления на отечественной почве // Полис. – 1998. - № 4. – С. 94-98.
3. Актуальні проблеми формування органів місцевого самоврядування в Україні. – Ужгород: Програма “Центр державного та місцевого управління” при УЖДУ. – Ужгород, 1997.
4. Андресюк Б.П. Місцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми і перспективи / НАН України, Інститут національних відносин і політології. – Інформаційно-видавничий центр, 1997.
5. Барабашев Г.В., Шеремет К.Ф. Организация и функционирование местного самоуправления (опыт зарубежных стран). – М., 1991.
6. Біленчук Л.Д., Кравченко В.В., Підмогильний М.В. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право): Навч. посібник. – К., 2000.
7. Волков В.Д., Гринюк Р.Ф. Местное государственное управление и самоуправление. – Донецк, 1995.
8. Всесвітня декларація про місцеве самоврядування // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. Випуск 1-2/6-7. – К., 1994.
9. Герасименко Г.А. Земское самоуправление в России. – М., 1970. – 230 с.
10. Евдокимов В.Б., Старцев Я.Ю. Местные органы власти зарубежных стран: Правовые аспекты. – М.: Спарк, 2001.
11. Европейская хартия о местном самоуправлении // Социс. – 1997. – № 1. – С. 90-97.
12. Ермошенко Н.Н. Опыт самоуправления территорий за рубежом. – К., 1992.
13. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз / Пер. з фр. В. Ховхуна. – К., 1996.
14. Історико-правові аспекти становлення і розвитку місцевого самоврядування (світовий та український досвід). – К., 1998.
15. Історія держави і права України: Підручник для юридичних вищих навчальних закладів / За ред. А.Й. Рогожина. – Частина II. – Харків, 1998.
16. Кампо В.М. Місцеве самоврядування в Україні. – К., 1997. – 36 с.

17. Карлов А.А. Формирование института местного самоуправления. – К., 1993.
18. Кіселичник В. Про надання українським містам у XIV-XVII століттях Магдебурзького права // Право України. – 1996. – № 9. – С. 82-84.
19. Коваленко А.А. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні: питання теорії та практики. – К., 1997.
20. Корнієнко М.І. Державна влада і місцеве самоврядування: актуальні питання теорії і практики // Українське право. – 1995. – № 1 (2). – С. 68-77.
21. Мельник А.Ф., Оболенський О.Ю., Васіна А.Ю., Гордієнко Л.Ю. Державне управління. – К.: “Знання-Прес”, 2003.
22. Місцеве самоврядування: Збірник нормативно-правових актів. – Харків: “Триф”, 2002.
23. Ольховський Б.І., Єрмолаєв В.М. Місцеве самоврядування в Україні: Навч. посібник. – Х., 1998. – 128 с.
24. Пухтинський М.О. Конституційно-правові норми становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні // Місцеве самоврядування. – 1997. - № 1.
25. Сасенко Ю.І., Ткачук А.Ф., Привалов Ю.О. Місцеве самоврядування в Україні: проблеми і прогнози / Інститут соціології НАН України. - К., 1997.
26. Сас П. Магдебурзьке право на Україні // Наука і суспільство. – 1985. – № 1. – С. 43-45.
27. Слюсаренко А., Томенко М. Історія української Конституції. – К., 1997. – 464 с.
28. Територіальна організація влади в Україні: Статус і повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування / За заг. ред. А.П. Зайця. К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2002.
29. Ткачук А., Агранофф Р., Браун Т. Місцеве самоврядування: світовий досвід і українська практика. – К., 1997.
30. Швидько Г., Романов В. Державне управління і самоврядування в Україні. Історичний нарис. – Ч. I. – К., 1997.
31. Ярошук О.В. Досвід організації муніципального управління в зарубіжних країнах. – Тернопіль, 1999.
32. Яцунська О.О. Місцеве самоврядування. Історико-правові аспекти світового та українського досвіду // Віче. – 2000. - № 7. – С. 39-49.

ТЕМА 11. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ*

Історичні етапи становлення партій (аристократичні угруповання, партії-клуби, масові партії, всеохоплюючі партії, картельні партії). Соціально-політичні та економічні фактори партогенезу (соціально-класові конфлікти, міжнаціональні суперечності, релігійні мотиви, розвиток представницьких інститутів, всезагальне виборче право, економічне зростання та ін.).

Періодизація історії політичних партій за М.Вебером (аристократичні угруповання, партії-клуби, масові партії). Періодизація розвитку партійно-владної взаємодії Г.Тріпелем (стадія протидії, стадія ігнорування партій, стадія визнання і легалізації партій, стадія конституційно-правової інкорпорації).

Концепція “партійної держави” Г.Ляйбхольца. Концепція “всеохоплюючої партії” О.Кірхгаймера. Теорія картельних партій Катца та Дж.Маїра. Теорія “кризи партій” і її критика.

Політичні партії: сутність та основні підходи до класифікації. Основні підходи до визначення сутності партій (класовий, ідеологічний, інституціональний, функціональний). Визначення поняття “політична партія” в Законі України “Про політичні партії” 2001 р.

Характерні ознаки партій: устремління до влади, підтримка народу, тривалість існування, наявність організаційної структури, наявність програмної мети.

Функції партій: формування політичної волі народу, участь у виборах, участь в управлінні державою, добір політичних лідерів і еліт, політична соціалізація, функція зв'язку артикуляції і інтеграції соціальних інтересів.

Критерії класифікації партій: ідеологічна орієнтація, місце в ідейно-політичному спектрі, критерій соціальної бази, організаційна структура, цільова орієнтація, характер

---

* Ключкович А.Ю.

партійного керівництва, роль партії в політичній системі та ін.

Класифікація партій М.Дюверже (кадрові та масові партії, партії парламентського і непарламентського походження). Класифікація партій Дж.Сарторі (парламентсько-електоральні, організаційно-масові, електорально-масові партії). Тип партії виборців Ж.Шарло.

Партійні системи сучасності: сутність та класифікації. Вузьке розуміння партійної системи як сукупності конкуруючих на політичній арені партій. Широке тлумачення партійної системи шляхом встановлення зв'язків між партіями та державною владою.

Дві основні групи факторів розвитку партійних систем: а) соціетальні чинники; б) інституційні – форма державного устрою та форма правління, характер політичного режиму, структура парламенту, тип виборчої системи.

Концептуалізація соціетальних поділів, запропонована С.Ліпсетом і С.Рокканом: конфлікт між центром і периферією; конфлікт між державою і церквою; конфлікт між містом і селом; конфлікт між власниками і робітниками.

Критерії класифікації партійних систем: кількісний критерій, ідеологічний критерій, загальносистемні критерії, критерій альтернативності та ін.

Класифікація партійних систем Дж.Сарторі: однопартійна система, система з домінуючою партією, із партією-гегемоном, двопартійна система, поміркований плюралізм, радикальний плюралізм, атомізована система.

Класифікація партійних систем Ж.Блонделя: двопартійна, дво- і пів партійна система, багатопартійна з домінуючою партією та багатопартійна система без домінуючої партії.

Етапи становлення партійної системи України. Класифікація та нормативно-правова основа діяльності політичних партій в Україні. Етап початкової багатопартійності (кінець 80-х рр. до 1991 р.), основні риси: правове оформлення багатопартійності, створення перших

легалізованих партій; ідеологічне протистояння Компартії України і Народного Руху України; поляризований, конфліктний характер міжпартійних відносин.

Етап атомізованої багатопартійності (кін. 1991 – поч. 1998 р.), основні риси: створення т.з. “партій влади”, партій фінансово-промислових груп, значна фрагментарність партійної системи, відсутністю сталого електорату та стабільних зв’язків з ним; наявність безвідповідальної та антисистемної опозиції; обмежений вплив політичних партій на владу.

Етап формування системи поляризованого плюралізму (1998-2002 рр.), основні риси: постійне зростання кількості партій, невиразність ідеологічного образу, слабкість організаційної побудови та соціальної бази партій.

Основні тенденції розвитку партійної системи на сучасному етапі (2003-2005 рр.): а) процес консолідації політичних сил через створення потужних виборчих об’єднань та блоків; б) посилення регіональної та ідеологічної складової у протистоянні політичних партій; в) з впровадженням змішаної мажоритарно-пропорційної системи виборів підвищився вплив партійної системи на державну політику.

Партійно-політичний спектр України від крайньо-лівих до крайньо-правих: комуністи, соціалісти, соціал-демократи, прагматики-центристи, ліберали, національні демократи, національні патріоти, українські радикальні націоналісти, російські радикальні націоналісти.

Нормативно-правова основа діяльності політичних партій в Україні: Конституція України (1996 р.), Закон України „Про вибори народних депутатів України” (1993 р., 1997 р., 2001р., 2004 р.), Закон України “Про вибори Президента України” (2004 р.), Закон України „Про об’єднання громадян” (1992 р.), Закон України „Про політичні партії в Україні” (2001 р.).

Діяльність обласних осередків політичних партій. Партійна структура Закарпаття. Динаміка утворення

осередків політичних партій на Закарпатті 1993-2005 рр. Участь осередків політичних партій у виборах 1994 р., 1998 р., 2002 рр., оцінка їх впливовості.

Етапи розвитку партійних структур на Закарпатті: I) від початку перебудови до виборів у республіканську і місцеву ради (березень 1990 р.); II) 1990–1995 р. – формування початкового спектру партійно-політичних сил в області; III) з 1996 р. формується розгалужена система осередків партій різної політико-ідеологічної орієнтації з ситуативним домінуванням тієї чи іншої партії в суспільно-політичному житті області.

Характеристика соціальної бази політичних партій на Закарпатті: співвідношення міського і сільського жителів, багатонаціональний склад регіону, компактність проживання національних меншин, трансформація соціально-класової структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алескеров Ф., Орदेशук П. Выборы. Голосование. Партии. – М.: Academia, 1995. – 211 с.
2. Аніщук В. Форми правового забезпечення діяльності політичних партій в Україні // Право України. - № 2.- 2000. - С. 95-96.
3. Базів В. Політичні партії в незалежній Україні: генеза і типологія. – Л., 1999. – 262 с.
4. Білоус А. Політичні об'єднання України. – К.: Україна, 1993. – 108 с.
5. Богомаз К. Політичні партії і громадські організації на Україні. – К., 1992. - 180 с.
6. Вегеш М., Остапець Ю. Політичні партії в Україні (1991–2001 рр.) // Carpatica – Карпатика. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С. 4–26.
7. Голосов Г.В. Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные факторы неустойчивости и фрагментации // Полис. – 1998. – № 1. – С. 106–130.
8. Горшков Д.М., Кампо В.М., Петренко Є.М. Політичні партії та місцеві вибори. – К.: Вид. Дім «Юридична книга», 2001. – 52 с.
9. Гофмайстер В., Тезінг Й. Політичні партії в демократичному суспільстві. – М.: Політика, 1997. – 136 с.

10. Дергачов О. Місце політичних партій у здійсненні влади в Україні // Політична думка. – 2002. – № 1. – С.3-24.
11. Дунаєва Л. Тенденція та перспективи модернізації партійно-політичної сфери і утвердження партійної системи в Україні // Людина і політика. – 2001. – № 5. – С. 148-157.
12. Дюверже М. Политические партии. – М., 2002. – 560 с.
13. Журавський В. Становлення політичних партій в українському суспільстві та їх роль у політичному структуруванні парламенту. – К., 2002. – 108 с.
14. Закон України “Про політичні партії в Україні”// Голос України.– 12 травня.
15. Здіорук С., Бичек В. Проблеми функціонування політичних партій України в системі владних відносин. – К.: НІСД, 2001. – 144 с.
16. Кармазіна М. Партогенез в Україні: бажання демократизації? // Людина і політика. – 2001. – № 4. – С. 29-36.
17. Кремень В., Базовкін Є. Політичні партії України: порівняльний аналіз програмних документів / Наукові доповіді НІДС. Вип. 18. – К., 1993. – 90 с.
18. Кривоцук П. Створення партій демократичного типу: світовий досвід та українські реалії // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С. 35-50.
19. Музика І. Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні. – К., 1998. – 32 с.
20. Оксак О. Платформи політичних партій: зміст та критерії порівняльного аналізу // Нова політика. – 2000. – № 2. – С.12-16.
21. Остапець Ю., Горобченко І. Формування та розвиток осередків політичних партій в Закарпатській області (1991–2001 рр.) // Регіональні студії. – 2001. – № 3. – С. 133–149.
22. Пахарєв А. Перспективи української багатопартійності у контексті можливих змін в організації влади // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 57-64.
23. Пахарєв А. Політичні ідеології та багатопартійність в Україні // Віче. – 2002. – № 10. – С. 24-28.
24. Примуш М. Демократія і політичні партії // Віче. – 2000. – № 10. – С. 134–144.
25. Примуш М. Партія і влада. Фактори формування та інституціоналізація політичних партій // Політика і час. – 2000. – № 11-12. – С. 94-100.
26. Примуш М. Партії і партійні функції // Віче. – 2002. – № 5. – С. 22-27.

27. Примуш М. В. Політико-правове регулювання діяльності політичних партій. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 338 с.
28. Пуфлер Е.Ф. Партійна система незалежної України: особливості формування, тенденції подальшої трансформації. – К., 1997.
29. Романюк А., Шведа Ю., Шумельда О. Політико-правові аспекти фінансування політичних партій: світовий досвід та Україна. – Львів: видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 162 с.
30. Слюсаренко А., Томенко М. Спроба класифікації політичних партій України // Політологічні читання. – 1992. – № 1. – С. 102-109.
31. Токар П., Токарчик Н. Політичні партії в Закарпатті. – Ужгород, 1998. – 118 с.
32. Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с.
33. Шмачкова Т. Мир политических партий // Полис. – 1992. – № 1-2. – С. 226-233.
34. Яблоцький В. Сучасні політичні партії України: довідник. – К., 1996. – 146 с.

ТЕМА 12. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РУХИ. ГРУПИ ТИСКУ*

Громадські організації та об'єднання, класифікація, місце та функції в політичній системі суспільства. Поняття громадських організацій, об'єднань та рухів. Об'єктивні та суб'єктивні передумови та причини їх виникнення. Мета, завдання і організаційно-структурне забезпечення громадських організацій, їх місце та значення у політичній системі суспільства.

Підходи до типології громадсько-політичних організацій та рухів (за поставленими цілями, за правовим статусом, за соціально-класовими ознаками, за масштабами діяльності, за ставленням до існуючого ладу та ін.). Чинники взаємодії влади та недержавних організацій.

Поняття суспільних рухів, причини їх виникнення. Різновиди рухів: політичні рухи; масові демократичні рухи;

---

* Буркало В.В., Остапеч Ю.О.

соціальні рухи; „неосоціальні” рухи (екологічний, неофеміністський тощо). Типологія суспільно-політичних рухів Е.Гіденса (трансформативні, реформаторські, рухи порятунків, альтернативні рухи). Функції громадсько-політичних організацій та рухів щодо забезпечення захисту інтересів своїх членів і стосовно системи влади в державі. Стадії (етапи) розвитку суспільно-політичних рухів. Характер та тактичні завдання громадських рухів.

Відмінність громадських організацій та рухів від політичних партій. Міжнародні громадські рухи. Громадські організації та рухи в Україні. Конституція України про свободу та умови політичного об'єднання громадян.

Групи інтересів та групи тиску. Групи інтересів у сучасній Україні. Поняття груп інтересів. Суспільні функції, технологія діяльності та типологія груп інтересів (первинні (базові), організовані, багатоцільові та одноцільові).

Групи тиску: поняття, суспільні функції та технологія діяльності. Характер і можливості впливу груп тиску на політичну владу. Зв'язок груп тиску з політичними партіями, державними лідерами.

Лобізм як політична практика. Типи лобіювання. Форми політичного лобі. Лобіювання і вдосконалення законодавства. Розвиток груп тиску і лобіювання в політичному житті сучасної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев М.Н. Клиентела в России вчера и сегодня // Полис. – 1994. – № 1.
2. Афанасьев М.Н. Клиентелизм: историко-социологический очерк // Полис. – 1996. - № 6; 1997. – № 1.
3. Базовкін С., Кремень В. Партії і громадські об'єднання України. – К., 1994.
4. Бакун Л.А. Группы в политике (К истории развития американских теорий) // Полис. – 1999. – № 1.
5. Барабаш В. Інституалізація молодіжного руху України // Політичний менеджмент. – 2004. - №3.
6. Білоус А.О. Політичні об'єднання України. – К., 1993.
7. Вяткин К.С. Лоббизм по-немецки // Полис. – 1993. – № 1.

8. Вяткин К.С. Лоббизм по-немецки. // Полис. – 1993. – №1.
9. Голіченко О. Механізми впливу недержавних організацій на державні структури // Регіональна політика. – 2004. – № 2.
10. Громади України: на шляху відродження / Відповідальний за вип. К.Гуріненко. – К., 2002.
11. Группы интересов // Полис. – 1992. – № 5-6.
12. Довідник громадських організацій України / С.Шурухін, А.Халецький, В.Татусь та ін. – К.: Гурт, 1997.
13. Закон України “Про об’єднання громадян” // Голос України. – 1992. – 13 липня.
14. Історія суспільних рухів і політичних партій України (XIX –XX ст.). – Львів, 1998.
15. Коен Д. Лобіювання в конгресі США // Політологічні читання. – 1992. – № 2.
16. Колодій А. Політичний спектр: про деякі критерії “лівих” і “правих” політичних рухів у посттоталітарних суспільствах // Філософська і соціологічна думка. – К., 1995. – № 9.
17. Конституція України. – К., 1996.
18. Краплич Р. Місцева влада та соціальні проекти недержавних некомерційних організацій: Збірник матеріалів для органів місцевого самоврядування, виконавчих комітетів, громадських та благодійних організацій. – Рівне, 2004.
19. Кулик В., Голобуцька Т., Голобуцький О. Молодіжний рух як форма вияву соціальної активності молодого покоління. – К., 2004.
20. Лендъел М.О. Українська громада в США: приклад етнічного лобізму // Матеріали науково-практичної конференції “Державне регулювання міжетнічних відносин в Закаратті”. – Ужгород: Патент, 1997. – С. 72-78.
21. Лепехин В. “Группы давления”: генезис и классификация // Власть. – 1993. – № 3.
22. Лісничук О., Сушко О. Чи є політико-економічні групи перешкодою для політичного розвитку України? – К., 2005.
23. Макаренко В.П. Групповые интересы и властноуправленческий аппарат: к методологии расследования // Социс. – 1996. – № 11.
24. Массовые движения в современном мире. – М., 1990.
25. Міжнародні організації в сучасному світі // Юридичний вісник України. – 2003. – 25-31 січня.
26. Молодіжне лобіювання / Ред. упоряд. Г.Бежнар, Н.Демчук, Л.Кудіна; Відповід. за вип.. Г.Бежнар. – К., 2003.

27. Нельсон Л.Д., Кузес И.Ю. Группы интересов и политический срез российских экономических реформ (критическая версия) // Полис. – 1995. – № 6.
28. Об'єднання громадян Закарпаття: Буклет / Закарпатське обласне управління статистики; Уклад. Л.М.Гринчук; Відповід. за вип. М.Ю. Осипчук. – Ужгород, 2002.
29. Парламент і громадськість: формула співпраці на прикладі ратифікації Палермської конвенції ООН 2000 року / В.М. Стретович, Ф.Бредлі. Авт. колектив: Л.А. Андрієвська, Є.П. Бурдоль та ін. – К., 2005.
30. Пахомов Ю. Чому українські громадські організації не є основою для становлення громадського суспільства? // Політична думка. – 2002. – № 2.
31. Пашков М., В.Чалий. Неурядові аналітичні центри: пропонування на тлі відкладеного попиту // Дзеркало тижня. – 2004. – 10 січня.
32. Пащенко В.І. Неурядові організації: перспектива розвитку (методологія дослідження) // Трибуна. – 2004. – № 11-12.
33. Перегудов С.П. Крупная российская корпорация в системе власти // Полис. – 2001. – № 8.
34. Посібник для молодіжних громадських організацій / Фонд підтримки молодіжних демократичних ініціатив; Упорядник О.Дмитренко. – К., 2003.
35. Проблеми й перспективи співпраці громадських організацій та політичних партій (Матеріали конференції) 22 червня 2002 р. м. Київ / Лабораторія законодавчих ініціатив. – К.: Міленіум, 2002.
36. Раковский С. Международные организации в начале XXI века // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. – № 25-28.
37. Савко Ю. Місце та роль „третього сектору” України у суспільно-політичному житті // Громадянські ініціативи. – 2001. – № 4.
38. Сидоренко О. Сучасний стан і перспективи громадських організацій // Соціальна політика і соціальна робота. – 1999. – №2.
39. Сміт Дж. Світове громадянське суспільство? Міжнародні громадські рухи та організації і соціальний капітал. – М., 1998.
40. Соціально-орієнтовані недержавні організації: наші досягнення / Проект ЄС „Розвиток громадянського суспільства в Києві та обраних регіонах України”. – К., 2004.
41. Сучасний профспілковий рух в Україні. – К., 1996.
42. Якименко Ю. Громадянська активність в Україні: Чи приречені ми мати те, що маємо? // Дзеркало тижня. – 2002. – 26 жовтня.

43. Янковий Я. Український лобізм. Перша десятка найпрофесійніших лобістів України. // Фонд „Злука” (Влада). – Львів, 2000.

ТЕМА 13. ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО*

Гене́за ідей політичного елітизму та проблеми вивчення політичної еліти. Історичні умови та сутність елітизму. Обґрунтування поділу суспільства на „вищих” і „нищих”. Термінологія політичного елітизму. Визначення політичної еліти. Підходи і критерії. Циркуляція еліт. Методи формування національних еліт.

Проблеми вивчення політичної еліти. Елітологія. Елітознавство. Елітарна політична культура. Перші спроби аналізу феномена політичної еліти. Основні риси політичної еліти. Перші класичні концепції еліт. Італійська школа. Н.Макіавеллі. Т.Гоббс, Ш.Монтеск'є і А.Токвіль про аристократію. Позиції елітаризму Ф.Ніцше. Формування політичних концепцій елітарності в ХХ ст. Теорія В.Парето. „Леви” і „лисиці”. Закон „циркуляції еліт”. Головні стимули діяльності – „інстинкти”. Г.Моска та його типи політичної еліти. Р.Міхельс та його „Залізний закон олігархії”. Властивості і параметри політичної еліти. Х.Ортега-і-Гассет, П.Бурд'є („Домінуючий клас”). Фашистські теорії елітарності. М.Бердяєв та його „коефіцієнт еліти”. Функціональні теорії еліт (Келлер, Рісман, Штаммер). Ліволіберальні концепції еліт (Ч.Мілс, Р.Мілібанд). Демократичний елітизм (І.Шумпетер, С.Ліпсет, Р.Даль, К.Мангейм). Концепція пасіонарного поштовху Л.Гумільова. Неоелітизм (Т.Дай, А.Зіглер). Елітизм і популізм у контексті розвитку демократії.

Еліти в українському політичному житті та політичній думці. Історичний аспект формування політичної еліти в

---

* Токар М.Ю.

Україні в XI-XIX ст. Обґрунтування явища політичної еліти у спадщині українських політичних мислителів (Г.Сковорода, М.Костомаров, М.Драгоманов). Концепції української елітарності XX ст. (М.Міхновський. В.Винниченко). Вчення про еліту В.Липинського („Листи до братів-хліборобів”). Концепція „Національної аристократії” як фактор національно-державної ідентичності України. Концепція національної еліти Д.Донцова („Дух наших традицій”, „Маса і провід”, „За який провід”, „Кількість чи якість”). Джерела формування еліти. Прикмети еліти. Ознаки лідера. Еліта робітництва і селянства М.Хвильового.

Класифікація еліт. Еліти за формою здійснення влади. Еліти за способом приходу до влади. Еліти за ідеологічними цінностями. Еліти за видами політичної діяльності. Еліти за основними сферами життєдіяльності суспільства. Основні риси політичної еліти. Легітимні і нелегітимні еліти. Відкриті і закриті еліти. Владна еліта, правляча еліта, контреліта. Види політичної еліти. Функції політичної еліти (стратегічна, комунікативна, інтегративна, організаторська). Якісні характеристики еліти та їх типології.

Основні системи формування політичних еліт. Антрепренерська система. Гільдійна система. Їх позитивні і негативні риси. Джерела формування еліти. Характеристика системи рекрутування еліт. Номенклатурна система фільтрації. Регіональні тенденції вибору шляхів формування політичних еліт. Різногалузева еліта. Соціально-раціональний характер відбору еліт. Соціальне представництво еліти. Зміна політичних еліт в сучасних світових умовах. Структурування політичних еліт в процесі виборчих кампаній.

Сутність і природа політичного лідерства. Лідерство як соціальний феномен. Генеза класичних поглядів на політичне лідерство (Н.Макіавеллі, Т.Гоббс, Г.Гегель, Т.Карлейль та ін.). „Соціологія панування” М.Вебера. Різноманітність визначення політичного лідерства. Ознаки та основні критерії політичного лідерства. Політичне лідерство і персоніфікація влади. Якості індивіда і причини лідерства.

Головні компоненти системи політичного лідерства. Політичне лідерство як форма реалізації політичних інтересів особи. Проблемність поєднання явища політичного лідерства з народовладдям. Відповідальність політичних лідерів і контроль над ними (Р.Даль).

Міждисциплінарний характер вивчення політичного лідерства, використання даних політології, політичної соціології, політичної психології та інших дисциплін.

Теорії політичного лідерства. Теорія рис (Е.Богардус, Ф.Гальтон, Ю.Дженнінгс та ін.). Ситуаційна теорія (В.Ділл, Р.Согділл, Т.Хілтон, В. Рейтман, А.Голднер та ін.). Психоаналітична теорія та її концепції (З.Фройд, Г.Лебон та ін.). Г.Лассуелл та його політичний психоаналіз. Теорія послідовників (конституентів). Теорія взаємодії (Дж.Хемвілл, Ф.Фідлер). Мотиваційна теорія лідерства (С.Мітчел, С.Еванс та ін.). Теорія обміну трансакційного аналізу (Дж.Марч, Г.Саймон, Г.Кейлі та ін.). Атрибутивна теорія політичного лідерства. Інтегративна теорія. Особисто-ситуаційна теорія (С.Мілз та ін.). Теорія „оточення, що робить короля”. Марксистська теорія лідерства.

Діалектика об'єктивних і суб'єктивних передумов політичного лідерства. Взаємовплив і взаємозалежність соціально-політичного середовища, розстановки сил психолого-соціальних і особистих характеристик політичного лідерства. Фактори досліджень політичного лідерства. Психологічні аспекти дослідження особистості політичного лідера та їх значення. Методи політичного психоаналізу – розробки Г.Лассуелла та його послідовників. Роль політичного психоаналізу у вивченні необхідностей та мотивів політичної діяльності лідерів. Психобіографія як метод дослідження політичних лідерів. Стиль прийняття політичних рішень та міжособистісних відносин. Стійкість політичного лідера до стресів. Етика поведінки політичного лідера. Методи оцінки особистісних якостей політичних лідерів.

Типологія і класифікація політичних лідерів. Особливості політичного лідерства в залежності від характеру політичної системи, типу політичного режиму. Зміст і підстави. Класифікація М.Вебера: традиційний, харизматичний, раціонально-легальний типи лідерства. Поняття і компоненти харизми лідера. Методи ідентифікації харизматичних лідерів. Спосіб легітимації влади. Основа політичного лідерства. Типологія М.Херманн і Є.Вятра. Типи лідерів реформаторів, революціонерів і консерваторів тощо.

Характерні риси лідера-популіста. Вольовий чинник типологізації політичного лідерства. Стиль політичного лідерства та основні фактори його формування. Ліберальне, демократичне і авторитарне лідерство. Лідери і стиль поведінки. Класичні відмінності в стилях керівництва і управління. Поділ лідерів Р.Такером, Дж.Бернсом. Типологія за Г.Авціною та ін. Моделі лідерства базовані на аналізі його факторів (М.Херманн, Г.Ділігенський).

Сутність вождизму в політиці. Культ особи як крайня, максимально завищена оцінка ролі політичного лідера в історії і як теорія та практика політичного лідерства. Співвідношення «авторитет» – «культ».

Соціальна роль та функції політичного лідера. Політичне лідерство як механізм інтеграції соціально-політичного життя. Соціальна роль політичного лідера. Характерні риси і специфіка. Інтеграція суспільства, оптимізація політичних рішень, соціальний арбітраж і патронаж, ініціювання оновлення, легітимація політичного устрою. Історичні виміри в структурі політичної поведінки лідера. Типи взаємовідносин політичного лідера з політичною елітою суспільства. Підготовка й рекрутування політичних лідерів.

Основні види зв'язків політичного лідера із своїми послідовниками: традиційні та інноваційні, формальні й неформальні, безпосередні та опосередковані. Інституціоналізація і професіоналізація політичного

лідерства. Механізм впливу політичного лідера на суспільну свідомість і хід розвитку суспільства. Критерії ефективності політичної діяльності лідера. Відповідальність політичних лідерів. Роль і вплив неформальних політичних лідерів. Концентрація активності лідерів на суспільно-політичних і соціально-економічних проблемах. Межі влади політичного лідера. Критерії оцінки популярності та ефективності діяльності політичного лідера. Багатоаспектність політичного іміджу лідера. Об'єктивний, суб'єктивний і формуючий імідж. Особистісні й політичні складові іміджу. Раціональні та ірраціональні аспекти сприйняття політичних лідерів. Основні засоби формування іміджу політичних лідерів на політичній арені.

Функції, що виконують політичні лідери. Функції в умовах надзвичайної ситуації. Аналітична або функція постановки діагнозу. Функція розробки програми дій. Функція мобілізації країни на виконання прийнятої програми. Функції в умовах відносної стабільності суспільства: новаторська, комунікативна, організаторська, координаційна, інтегративна. Політичний лідер та інституційна система влади. Функції, що їх виконують державні службовці.

Політична еліта та лідерство в сучасній Україні. Конгломерат правлячої і неправлячої груп. Структура політичної еліти сучасної України. Специфічні еліти за М.Михальченко. Проблема становлення та циркуляції еліти (Д.Видрін, Д.Табачник). „Номенклатурний принцип” формування еліти і його наслідки. „Клановий характер поведінки”. Джерела формування існуючої політичної еліти України та її проблеми. Формування української політичної еліти та проблеми демократії: динаміка розвитку і взаємодії. Основні групи правлячої верхівки.

Політичне лідерство в Україні та його особливості. Проблеми та механізм його формування. Рекрутування лідерів в умовах зміни політичних еліт. Особливості сприйняття політичних лідерів різними поколіннями

українців. Система цінностей і політичні настанови як основа вибору політичного лідерства в ході виборчих кампаній. Фактори впливу політичних лідерів на хід розвитку українського суспільства. Сучасні та перспективні типи політичного лідера.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авцинова Г.А. Политическое лидерство // Государство и право.— 1993.— № 5.
2. Ашин Г.К. Курс элитологии. — М., 1999.
3. Бебик В.М. Еліта, елітарність, лідерство // Віче.— 1998.— № 7.— С. 107-113.
4. Бебик В. Як стати популярним, перемогти на виборах і утриматись на політичному Олімпі.— К., 1993.
5. Бердяев Н. Философия неравенства.— М., 1990.
6. Блондель М. Политическое лидерство.— М., 1992.
7. Бурдые П. Социология политики.— М., 1993.
8. Бусыгина И.М. Политик-интерпретатор и его слово // Полис.— 2000. — № 2.— С. 152-155.
9. Валігурський П., Валігурський Ю. Політологічні виміри української еліти // Віче.— 1998.— №6 (75).— С. 31-36.
10. Варзар І., Туренко В. Борці за «щастя нації» чи політична еліта? // Нова політика.— 2001.— №6 (38).— С.41-44.
11. Вебер М. Политика как призвание и профессия: Избр. произв.— М., 1990.
12. Вебер М. Харизматическое господство // Социологические исследования.— 1988.— № 5.
13. Вовканич С. Еліта — найбільш конвертована валюта // Віче.— 1997.— №5 (62).— С.123.
14. Водолазов Г. Вибори до Державної Думи: політична еліта проти громадянського суспільства // Політична думка.— 1999.— № 3.— С.45-50.
15. Вопросы политического лидерства: (информационно-методический сборник) / Авт. коллек.: Булавин А.А., Головатый Н.Ф. и др.— К., 1992.
16. Выдрин Д.И. Политический лидер и проблемы его формирования.— К., 1990.
17. Гаман-Голутвіна О. Стратегія розвитку в ціннісному полі російської еліти // Політична думка.— 2000.— № 2.— С.16-26.

18. Гаман-Голутвина О.В. Определение основных понятий элитологии // Полис.— 2000. — № 3. — С. 97-103.
19. Гладкий О. До проблеми політичної еліти України // Нова політика.— 1999.— № 3 (23). — С. 43-45.
20. Головатий М. Проблеми і біль становлення української еліти // Нова політика.— 1999.— № 2 (22). — С.45-49.
21. Головинський К. Політичний лідер та інституційна система влади // Нова політика.— 2000.— № 6 (32). — С. 30-34.
22. Гордієнко М. Концепція політичної еліти В.Липинського як фактор національно-державної ідентичності України // Нова політика. — 1998. — № 2. — С. 44-48.
23. Гринберг Т.Э. Политическая реклама: портрет лидера.— М., 1998.
24. Гринстайн Ф. Личность и институт современного президентства // Социально-политический журнал.— 1995.— № 2.
25. Дай Т., Зиглер Х. Демократия для элиты.— М., 1991.
26. Донцов Д. Твори. — К., 2004.
27. Дубовик Н. Елітизм і популізм у контексті розвитку демократії // Нова політика.— 2001.— №1 (33).— С. 46-47.
28. Дурдин Д.М. “Образ” политического лидера и возможности его изменения // Полис.— 1997.— №6. — С.133-151.
29. Журавський В., Кучеренко О., Михальченко М. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. — К., 1999.
30. Ильясов Ф. Политический маркетинг и феномен лидера // Государственная служба.— 1999.— № 1.
31. Имидж лидера / Под ред. Е.В.Егоровой-Гантман.— М., 1998.
32. Категории политической науки: учебник. — М., 2002.
33. Кольев А. Миф масс и магия вождей.— М., 1998.
34. Кравченко А.И. Макиавелли: технология эффективного лидерства // Социологические исследования.— 1993.— № 6.
35. Кузнецова С. Механізм формування політичного лідерства в Україні // Нова політика.— 2001.— №2 (34).— С. 60-62.
36. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство.— Львів, 1995.
37. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери.— Львів: Кальварія, 1996.
38. Кухта Б. Феномен політичного лідера: Історичні силуети на тлі епох.— Львів: Кальварія, 2000.
39. Лапкін В. Ціннісна диференціація елітотворних і масових груп з урахуванням політичної динаміки російського суспільства // Політична думка.— 2000.— №2.— С. 32-39.

40. Лассуэлл Г. Психоматология и политика. Гл. VI, VII // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология.— 2001.— № 1,2.
41. Левченко О. Формування іміджу політичного лідера та політичної партії // Нова політика.— 2000.— № 5 (31).— С. 48-51.
42. Липинський В. Листи до братів-хліборобів.— К., 1996.
43. Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці.— К., 1994.
44. Луценко Н. Метаморфоза української еліти. – К., 2000.
45. Максименко С. Українська еліта. – К., 2000.
46. Макиавелли Н. Избранные произведения.— М., 1982.
47. Малькова Т., Фролова М. Массы. Элита. Лидер.— М., 1992.
48. Моска Г. Правящий класс // Социс.— 1994.— № 10, 12.
49. Наумкіна С. Формування української політичної еліти та проблеми демократії: динаміка розвитку і взаємодії // Нова політика.— 2000.— № 6 (32).— С. 22-25.
50. Наумкіна С., Чемекова С. Політичне лідерство як суспільне явище // Нова політика.— 2000.— №2 (28).— С.50-53.
51. Ницше Ф. Сочинения: В 2-х т.— М., 1992
52. Обличчя влади: російська політична еліта 1998 — 2000 рр. / За ред. О.Й. Гринкевича і А.Ф. Гуцала. — К.: Наукова думка, 2002.
53. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас: Вибрані твори.— К., 1994.
54. Пахарев А. Стиль політичного лідерства: фактори формування та складові // Нова політика.— 2001.— №5 (37).— С. 51-54.
55. Пищулин Н.П. Политическое лидерство и электоральный процесс // Полис.— 1998. —№5. — С. 145-152.
56. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа: Сборник учеб. материалов / Под ред. Е.Ю. Мелешкиной.— М.: Издат. Дом «Инфра-М», Издат. «Весь Мир», 2001.
57. Полохало В. Правляча еліта та контреліта в сучасній Україні // Демократія в Україні. Минуле і майбутнє.— К., 1993.
58. Полохало В. Структурування політичних еліт в процесі виборчих кампаній в Україні і Росії: порівняльний аналіз // Політична думка.— 1999.— № 3.— С. 3-7.
59. Почепцов Г.Г. Имидж и выборы: Имидж политика, партии, президента.— К., 1997.
60. Приходько С. Політичні аспекти теорії еліт. – К., 1999.
61. Скоблик Н. Відповідальність політичних лідерів і контроль над ними у працях Роберта Даля початку 1950-х років // Нова політика.— 2000.— № 3 (29).— С. 12-18.

62. Україна: лідерство, еліта, влада: Матеріали дискусій відкритого засідання Київського міжнародного клубу «Політична думка» // Політична думка.— 1994.— № 1.
63. Фромм Э. Бегство от свободы.— М., 1990.
64. Херманн М. Стиль лидерства в формировании внешней политики // Полис.— 1991.— № 1.
65. Холод В. Політологія.— Суми: Університетська книга, 2001.
66. Хоффман-Ланге У. Элиты и демократизация: германский опыт // Социс.— 1996.— № 7.
67. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности.— СПб., 1997.
68. Чалидзе В. Иерархический человек.— М., 1991.
69. Чемекова С. Політична еліта і демократична процедура // Нова політика.— 2001.— №6 (38).— С. 54-56.
70. Шестопап Е.Б. Оценка гражданами личности лидера // Полис.— 1997.— №6. — С.57-72.
71. Штогрин Д. Концепція національної еліти в історіософії Дмитра Донцова // Людина і політика.— травень – червень. – 2002.— №3 (21).— С. 47-52.
72. Шульга М. Правляча еліта. Що думають про неї в Україні // Віче.— 1997.— №8.— С. 46-57.
73. Шульга М. Правляча еліта сучасної України. – К., 1998.
74. Щекин Г. Политическая элита Украины: попытка анализа и оценки // Персонал.— 1997.— №1.— С. 91-104.
75. Якубовський А. Региональная элита. – К., 2000.

ТЕМА 14. СОЦІАЛЬНО-ЕТНІЧНІ СПІЛЬНОТИ І ЕТНОПОЛІТИКА*

Поняття «етнос» та «етнічність». Примордіалістські концепції етнічності та теорії етносу в СРСР (Ю.Бромлей, Л.Гумільов). Теорія Е.Сміта. Інструменталістська концепція етнічності. Мобілізація етнічності. Ситуативна етнічність. Конструктивістська концепція етнічності. Теорія Б.Андерсона. Російський варіант конструктивізму (В.Тішков). «Дрейф етноідентичності» та апологія національної (громадянської) ідентичності.

---

* Зан М.П.

Теоретичні моделі нації. Комунікативна, етатистська та етнологічна моделі нації. Типологія націй. «Історичні» та «неісторичні» нації. «Культурні» та «політичні» нації. «Старі» та «нові» нації.

Націоналізм як процес формування нації. Націоналізм як вияв національної свідомості. Націоналізм як ідеологія. Націоналізм як суспільно-політичний рух.

Типологія націоналізму К.Гейза. Гуманістичний націоналізм. Якобінський націоналізм. Традиційний націоналізм. Ліберальний націоналізм. Інтегральний націоналізм. «Західний» (раціональний) та «східний» (культурницький) типи націоналізму (Г.Кон). Типологія націоналізму і націоналістичних рухів Е.Сміта. Антиколоніальний, інтеграційний, сепаратистський та іредентистський націоналізм.

Етнооб'єднувчі та етнорозмежувальні процеси в країнах Західної Європи. *Велика Британія*. Етносепараційні процеси серед валійців (Вельс), шотландців (Шотландія) та ірландців-католиків (Ольстер). *Ірландія*. Підтримка ольстерців Північної Ірландії. *Данія*. Прагнення національно-культурної автономії німців (південь країни) та фризької меншини на південному сході. Статус федерасі Фарерських островів (фарерці) та Гренландії (ескімоси). *Норвегія*. Корінний етнос саамі (фюльке (область) Фінмарк, гірська частина фюльке Тромсьо. *Швеція*. Етнос саамі (північно-західна частина льона (області) Норрботтен, північна частина льона Вестерботтен). *Фінляндія*. Саамі (північна частина лян (області) Лаппі). *Нідерланди*. Корінний етнос фризи (провінції Фризляндія (включно Західно-Фризькі острови), Гронінген, Дренте). *Бельгія*. Франкомовний етнос валлони (Валлонія). Голландськомовний етнос фламандці (Фландрія). *Франція*. Етнополітичні рухи в середовищі корсиканців (о.Корсика), басків (Наварра, південно-західний французький департамент Атлантичні Піренеї), каталонців (південно-східний французький департамент Східні Піренеї) та бретонців (Бретань). *Люксембург, Андорра, Сан-Маріно,*

Ліхтенштейн, Монако, Мальта. Формування етнічних спільнот. *Німеччина.* Консолідаційні та асиміляційні процеси (фризи, лужицькі серби). *Австрія.* Консолідаційні процеси. *Швейцарія.* Етноконсолідаційні та державотворчі процеси в середовищі франкошвейцарців, германошвейцарців, італошвейцарців та ретороманців. *Італія.* Автономний статус Сицилії, Сардинії, Фріулі-Венеції-Джулії (словеномовна меншина), Трентіно-Альто-Алідже (німецькомовна меншина) та Валле Д'Аоста (франкомовна меншина). *Іспанія.* Національні рухи в середовищі басків (Країна Басків), каталонців (Каталонія), галісійців (Галісія). *Португалія.* Особливий статус (федерасі) Азорських островів та о.Мадейри.

Етнонаціональна політика України. Конституція України про консолідацію та розвиток української нації, забезпечення етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин України. Нормативні акти про регулювання етнонаціональних питань. Закон “Про мови в Українській РСР”. Декларація прав національностей України. Закон України “Про національні меншини в Україні”. Етнополітичні проблеми України. Російський етнополітичний фактор. Кримсько-татарська проблема. Досвід Закарпатської області в сфері міжетнічного спілкування. Діяльність національно-культурних товариств краю. Еволюція політичного русинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтерматт У. Етнонаціоналізм в Європе. – М.: Російск. гуман. университет, 2000.
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К.: Критика, 2001. – 272 с.
3. Балега Ю. Політичне русинство і будівництво української держави // Українські проблеми. – 1994. – № 2. – С. 66-72.
4. Бездір В. Угорці в Україні в 90-х роках: етнокультурні та етнополітичні аспекти розвитку // Соціальні виміри суспільства. Збірка наукових робіт молодих науковців. Випуск 2. – К.: Інститут соціології, 1998. – С. 248-263.

5. Берлін Ісайя. Націоналізм: знехтувана сила // Сучасність. – 1993. – № 3.
6. Білінський А. Народ, нація, держава // Віче. – 1994. – № 9.
7. Бочковський О.-І. Вступ до націології. – Мюнхен, 1991-1992.
8. Варзар І.М. Політична етнологія як наука. – К., 1994.
9. Гаврош О. Дорога в нікуди. Спроби створити новий народ зазнали поразки // Політика і культура. – 2000. – 1-7 серпня (№27). – С. 26-27.
10. Геллнер Э. Нации и национализм. – М., 1991.
11. Грицак Я. Демократія і націоналізм // Універсум. – 1995. – № 1.
12. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст.: Навчальний посібник. – К.: Критика, 1996.
13. Гриценко О. Своя мудрість: Національна міфологія та “громадянська релігія” в Україні. – К., 1998.
14. Гумилев Л.Н. География этноса в исторический период. – Ленинград, 1990.
15. Джанда М. Політичний пасьянс по-закарпатськи, або три жовтневі революції // Нова свобода. – 2001. – 1 листопада. – С. 3.
16. Діак І.В. Українське відродження чи нова русифікація? – К., 2000.
17. Донцов Д. Націоналізм. – Відень, 1926.
18. Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища і перспектив розвитку. – К., 1994.
19. Етнонаціональний розвиток України. Термін виникнення, персоналії. – К., 1993.
20. Етнополітика в Україні. Документи і матеріали. – К., 1998.
21. Етнополітична карта світу ХХІ століття / Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р. – Тернопіль: Мандрівець, 2000. – 240 с.
22. Етнополітичний розвиток України: досвід, проблеми, перспективи / Ю.Шаповал (керівник авт. кол.) та ін. – К.: Інститут національних відносин і політології НАН України, 1997. – 212 с.
23. Етнополітичні конфлікти у посттоталітарному просторі. – К., 1999.
24. Зан М. “Орієнтувальний матеріал членам і кандидатам в члени обкому Компартії України...” // Carpatica-Карпатика. Випуск 19. Історія і культура Карпат (До десятиріччя утворення НДІ карпатознавства). – Ужгород: Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – С. 177-192.
25. Зан М. Етноментальні чинники історичного буття українського народу // Carpatica-Карпатика. Випуск 9. Науково-педагогічна

- діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (До 90-річчя від дня народження). – Ужгород: Ліра, 2001. – С. 135-147.
26. Зан М. Етнополітична ситуація на Закарпатті 1989-1991 років (воля народу чи протистояння еліт?) // *Carpatica-Karpatika*. Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи. – Ужгород: Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – С. 140-166.
  27. Зан М. Міжетнічні стосунки на Закарпатті (етносоціонічна модель) // *Регіональні студії* (випуск № 3). Збірник наукових праць. Укладач: М.Лендзел. – Ужгород: Ліра, 2001. – С. 125-132.
  28. Зан М. Угорці Закарпаття (епізод етнополітичних процесів поч. 90-х рр. ХХ ст.) // *Carpatica-Karpatika*. Випуск 18. Історія, політологія, культура: минуле і сучасне. – Ужгород: Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – С. 222-236.
  29. Зан М.П. Історіографія проблеми русинства 90-х років ХХ ст. // *Carpatica-Karpatika*. Випуск 12. Проблеми вітчизняної та зарубіжної історії. – Ужгород: Колір принт, 2001. – С. 231-249.
  30. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. – Дрогобич, 1992.
  31. Ільницький В.І. Штрихи нашого часу: Публіцистика. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – 156 с.
  32. Картунов О., Маруховська О. Етнополітологія як наука і навчальна дисципліна // *Політологічні читання*. – 1994. – № 3.
  33. Картунов О.В. Етнополітологія: данина моді чи вимога часу? // *Віче*. – 1994. – № 1.
  34. Касьянов Г. Український націоналізм: спроба переосмислення // *Віче*. – 1997. – № 1.
  35. Касьянов Г.В. «Нація» і «націоналізм»: слова і терміни // *Український історичний журнал*. – 1990. – № 2.
  36. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
  37. Кафарський В. Нація і держава: культура, ідеологія, духовність. – Івано-Франківськ, 1999.
  38. Колодій А.Ф. Нація як суб'єкт політики. – Львів, 1997.
  39. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз). – К., 1998.
  40. Крылов А.Б. Сепаратизм: истоки и тенденции развития: из опыта политического развития некоторых зарубежных стран. – М., 1990.
  41. Кузик П. Нація у контексті сучасних наукових досліджень // *Людина і політика*. – 2001. – № 5. – С. 86-95.
  42. Кулик В. Український націоналізм у незалежній Україні. – К.: НаУКМА, 1999. – 64 с.

43. Лемак В. Сепаратизм: еволюція і сучасний стан // Новини Закарпаття. – 2001. – 20 жовтня. – С. 6, 11.
44. Майборода О. “Політичне русинство”. Закарпатська версія периферійного націоналізму. – К.: НаУКМА, 1999. – 25 с.
45. Майборода О. Етнонаціональна політика і перспективи етносоціального розвитку в Україні // Сучасність. – 1995. – № 12.
46. Майборода О. Російський націоналізм в Україні (1991-1998 р.р.). – К.: НаУКМА, 1999. – 28 с.
47. Мала енциклопедія етнотермазнавства. – К., 1996.
48. Медведчук В. Сучасна українська національна ідея і питання державотворення. – К.: Україна, 1997. – 170 с.
49. Мигович І.І., Макара М.П. Закарпатський соціум: етнологічний аспект. – Ужгород: Патент, 2000. – 160 с.
50. Мигович І.І., Макара М.П. Слово за русинів. Науково-публіцистичне видання. – Ужгород: Християнська родина, 1999. – 104 с.
51. Мишанич О.В. Політичне русинство: історія і сучасність: Ідейні джерела закарпатського регіонального сепаратизму: Доп. на IV Міжнар. конгр. українців (м.Одеса, 26-29 серп. 1999 р.). – К.: Обереги, 1999. – 48 с.
52. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. – К., 2002. – 272 с.
53. Национализм. Новейшие исследования // Политическая наука. – 2002. – № 4.
54. Націоналізм: Антологія / Упорядники О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – 869 с.
55. Національна держава: національний і наднаціональний виміри / За ред. Ю.Романенка. – Київ-Донецьк, 1998.
56. Національна ідентичність: Хрестоматія / Упоряд. Т.С. Воропай. – Харків: Крок, 2002. – 316 с.
57. Онищенко І.Г. Етно- та націогенез в Україні (етнополітологічний аналіз). – К., 1997.
58. Основи етнотермазнавства: Підручник / За ред. Ю.Римаренка. – К., 1997.
59. Панчук М. Політичне русинство в Україні // Політична думка. – 1995. – № 2-3. – С. 116-123.
60. Поздняков Э.А. Нация. Национализм. Национальные интересы. – М., 1994.
61. Права человека и межнациональные отношения. – М., 1994.
62. Психология национальной нетерпимости: Хрестоматія / Сост. Ю.В. Чернявская. – Минск: Харвест, 1998. – 560 с.

63. Ребет Л. Теорія нації / Репринтне вид. – Львів, 1997. – 190 с.
64. Римаренко Ю., Картунов О., Курас І. Нація і держава. Теоретико-методологічний аспект. – К., 1998.
65. Римаренко Ю.І. Національний розвій України. – К., 1995.
66. Рыбаков С.Е. Анатомия этнической деструктивности. 1. Два облика национализма // Вестник Московского университета. – Серия 18. Социология и политология. – 2001. - № 3. – С. 22-54.
67. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націотворення. – К.: Критика, 2000. – 303 с.
68. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. – К.: Критика, 2003. – 335 с.
69. Сміт Е.Д. Національна ідентичність / Пер. з англ. – К.: Основи, 1994. – 223 с.
70. Тиводар М.П. Політичне підґрунтя псевдотеоретичних пошуків “закарпатського багатонаціонального народу” // Культура Українських Карпат: традиції і сучасність / Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 1-4 вересня 1993 року). – Ужгород: Гражда, 1994. – С. 249-262.
71. Тишков В.А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии / В.А. Тишков; Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. – М.: Наука, 2003. – 544 с.
72. Тишков В. Забыть о нации (постнационалистическое понимание национализма) // Этнографическое обозрение. – 1998. - № 5. – С. 3-26.
73. Хобсбаум Эрик. Нации и национализм после 1780 года / Пер. с англ. – СПб.: Алетейя, 1998. – 306 с.
74. Шпорлюк Р. Імперія та нації: з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусії. – К.: Дух і Літера, 2000. – 354 с.

ТЕМА 15. ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ І ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА*

Політична свідомість: сутність, структура, типи. Когнітивний, емоційний та поведінковий елементи політичної свідомості. Теоретичний та емпіричний рівні політичної свідомості. Обумовленість політичної свідомості

---

* Боднар В.Л., Зан М.П.

історичними, національними, соціально-економічними і культурними чинниками. Типи політичної свідомості в залежності від ідеалів і цінностей, характеру ставлення людини до держави. Авторитарна і демократична свідомість.

Політична культура як система поглядів, почуттів, цінностей та уявлень, що реалізуються в політичній діяльності та відносинах політичних суб'єктів. Етнонаціональна форма політичної культури. Її системний характер, включення народної (масової) і елітарної форм політичної культури.

Масова політична культура як психологія мас. Масова політична культура – участь громадян у політичному житті. Феномен масової політичної культури в умовах науково-технічного прогресу, модернізаційних процесів. Масова політична культура в політикумі України. Елітарна форма політичної культури в історико-політичному аспекті. Змінність та однотипність цінностей елітарної культури в політичному житті (історична ретроспектива та сучасність). Особливості елітарної політичної культури в Україні.

Функції політичної культури. Пізнавальна функція. Ідентифікаційна функція. Орієнтаційна функція. Адаптаційно-виховна функція. Політична соціалізація. Регулятивно-нормативна функція. Інтегративна функція. Комунікативна функція. Забезпечення інтересів. Апологетична функція. Прогностична функція.

Запровадження терміну “політична культура” І.Гердером. Модерні концепції політичної культури. Психологічний підхід (Г.Алмонд, С.Верба та ін.). Комплексний підхід (Д.Мервік, Р.Такер, Л.Дітмер). Нормативне трактування політичної культури (Л.Пай, Д.Пол). Евристична концепція (С.Гантінгтон). Соціопсихологічний підхід (Р.Карр, Д.Гарднер, Ю.Тихомиров). Аксиологічне трактування політичної культури.

Проблема критеріїв типологізації політичної культури. “Чисті” типи політичної культури (Г.Алмонд, С.Верба).

Патріархальна, підданська та активістська культури. Поєднання типів: патріархальний / підданський, підданський / активістський, патріархальний / активістський. Специфіка їхньої реалізації в рамках політичної системи.

Варіанти типологій політичної культури. Підданська та громадянська політична культура. Цілісна, домінуюча, дихотомізована та фрагментарна політичні культури. Консервативний, реформістський та революційний типи. Ринковий та бюрократичний (етатистський) типи політичної культури. Ліберально-демократична та тоталітарно-авторитарна політичні культури. Політичні субкультури. Регіональні, соціально-економічні, етнолінгвістичні, релігійні, вікові субкультури.

Історичні обставини формування політичної культури в Україні. Бездержавність. Розчленування української етнічної території. Денаціоналізація провідної еліти України. Регіональні відмінності політичної культури України. Пострадянський, постколоніальний характер політичної культури сучасної України. Проблеми подолання тоталітарно-авторитарної політичної культури.

Основні напрямки формування політичної культури в Україні. Формування науково-теоретичного рівня політичної культури. Складання основних рис демократичної політичної психології громадян України. Проблеми єдності Сходу і Заходу, символів політичних цінностей, проектування перспектив суспільно-політичного майбуття української державності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бебик В. Наша політична культура // Політологічні читання. – 1992. – № 1.
2. Бебик В.М., Головатий М.Ф., Ребкало В.А. Політична культура сучасної молоді. – К., 1996.
3. Білий О. Машини спрощення (Соціальна уява і політична поведінка у пострадянській Україні) // Політична думка. – 2000. – № 2. – С. 50-58.

4. Боднар В.Л. Політична культура як один із регуляторів суспільних відносин // *Carpatica-Karpatika*. Випуск 12. Проблеми вітчизняної та зарубіжної історії. – Ужгород: Колір прінт, 2001. – С. 333-341.
5. Боднар В.Л., Вегеш М.М. Роль засобів масової інформації в сучасній Україні: політологічний аспект // *Carpatica-Karpatika*. Випуск 12. Проблеми вітчизняної та зарубіжної історії. – Ужгород: Колір прінт, 2001. – С. 342-345.
6. Гайворонюк Н. Культура в політиці: реалії та перспективи // *Гене́за*. – 1994. – № 2.
7. Горностаева М.В. Миф и сказка как символические системы // *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология*. – 2001. – № 3. – С. 113-125.
8. Дем'яненко Б. Роль та місце кінематографу у цементуванні нацистського тоталітарного режиму // *Нова політика*. – 1998. – № 2 (16). – С. 37-40.
9. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. Розвиток архітектури і образотворчого мистецтва в умовах тоталітаризму // *Нова політика*. – 2000. – № 3 (29). – С. 60-66.
10. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. Формування апарату управління мистецтвом і художня політика класичних моделей тоталітаризму // *Нова політика*. – 1999. – № 6 (26). – С. 47-56.
11. Дем'яненко В. Ментальні характеристики політичної свідомості українців // *Людина і політика*. – 2001. – № 1 (13). – С. 93-100.
12. Діак І.В. Українське відродження чи нова русифікація? – К.: Гранослов, 2000. – 304 с.
13. Єшкілев В. Політично-культурна дихотомія України: постмодерністський аспект // *Людина і політика*. – 2001. – № 6 (18). – С. 140-147.
14. Звіркоvsька В. Парламентська культура в Україні: чинники, рівень і тенденції розвитку // *Людина і політика*. – 2001. – № 4 (16). – С. 115-127.
15. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
16. Лассуэлл Г.Д. Психопатология и политика. Гл. VI. Политические агитаторы (предисловие Т.Н. Самсоновой) // *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология*. – 2001. – № 1. – С. 142-164; № 2. – С. 78-93.
17. Левенець Ю. Роль національного міфу у відродженні національної свідомості українського народу // *Нова політика*. – 2001. – № 2 (34). – С. 50-53.

18. Лисий І. Менталітет і духовна культура українців // Філософ. і соціол. думка. – 1995. – №11-12. – С. 37-59.
19. Литвиненко О. Масова свідомість: використання жорстких пропагандистських технологій у Російській Федерації (1985-1998 рр.) // Нова політика. – 1998. – № 4 (18). – С. 29-30.
20. Лісовий В.С. Поняття політичної культури. Політична культура українців // Феномен української культури: Методологічні засади осмислення. – К., 1996.
21. Лясота Л. Причини відтворення авторитарних цінностей в Україні // Нова політика. – 2001. - № 5 (37). – С. 55-59.
22. Макаренко Е. Інформаційно-психологічний захист як чинник збереження політичної ментальності нації // Нова політика. – 1999. – № 2 (22). – С. 50-55.
23. Матусевич В. Політична культура: теоретико-методологічні проблеми дослідження // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 4-5. – С. 5-20.
24. Мисюров Д.А. Политическая символика: между идеологией и рекламой // Полис. – 1999. – № 1. – С. 168-174.
25. Мігалікова С., Зубро Т. Сучасні дослідження європейських політичних культур // Нова політика. – 2002. – № 2. – С. 55-56.
26. Мірчук І. Світогляд українського народу // Народна творчість та етнографія. – 1996. – №1. – С. 22-33.
27. Мірчук І. Світогляд українського народу. Спроба характеристики // Генеза. – 1994. – № 2.
28. Основи політичної науки / За ред. Б.Кухти. – Ч. 3. – Львів, 1998.
29. Остапенко М. Політична свідомість студентської молоді в сучасній Україні // Нова політика. – 1999. – № 4 (24). – С. 28-32.
30. Остапенко М. Політична соціалізація студентської молоді в Україні // Нова політика. – 1999. – № 6 (26). – С. 61-63.
31. Пахльовська О. Україна: шлях до Європи... через Константинополь // Сучасність. – 1994. – №1. – С. 54-68; №2. – С. 101-116.
32. Пахомов Ю. Політична культура посттоталітарної доби // Політологічні читання. – 1992. – № 2.
33. Політична культура, ідеологія, психологія: Навч. посібн. / Бурдяк В.І., Ротар Н.Ю. – Чернівці: Рута, 2000. – 105 с.
34. Поліщук І. Ментальність українства: політичний аспект // Людина і політика. – 2001. – № 1 (13). – С. 86-92.
35. Поліщук І. Синдром радянськості // Нова політика. – 2001. – № 3 (35). – С. 58-62.

36. Поліщук І. Традиційні настанови політичної ментальності українства // Нова політика. – 2000. – № 5 (31). – С. 40-44.
37. Попович М.В. Національна культура і культура націй. – К., 1994.
38. Почепцов Г. Побудова іміджу як комунікативне програмування // Нова політика. – 1998. – № 5 (19). – С. 40-47.
39. Проскуріна О. Політична культура і соціальна дійсність // Нова політика. – 2000. – № 2 (28). – С. 63-65.
40. Проскуріна О.О. Формування політичної культури українського суспільства: проблеми і перспективи розвитку. Автореферат дис... канд. політ. наук. – К., 2001. – 20 с.
41. Рудакевич О. Ментальність і політична культура української нації // Розбудова держави. – 1995. - № 10. – С. 26-30.
42. Рудакевич О. Політична культура України: руйнація та шляхи відродження // Розбудова держави. – 1995. – № 1. – С. 15-20.
43. Рябов С. Основи політичної культури: виборчий процес // Розбудова держави. – 1997. – № 9. – С. 58-64; № 10. – С. 59-64; № 12. – С. 57-64; 1998. – № 1-2. – С. 115-125.
44. Скоблик Н.В. Перспективи розвитку політичної культури молоді у контексті сучасних українських вчених // Гуманітарна освіта: досвід і проблеми. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Трансформація гуманітарної освіти” (Ужгород, 25-27 травня 1998 року). – Ужгород: Гражда, 1999. – С. 555-565.
45. Соловійов О. Культура російської еліти: спокуса конституціоналізмом? // Політична думка. – 1999. – № 1-2. – С. 26-48.
46. Тархова Н. Вплив національного менталітету на формування політичної культури // Нова політика. – 2002. - № 2. – С. 52-54.
47. Тимошенко В. “Мы получили независимость без крови” // Мир за неделю. – 2000. – 22-29 января. – С. 5.
48. Туркова О. Тема політичної культури в “Листах до братів-хліборобів” В’ячеслава Липинського // Розбудова держави. – 1995. – № 10. – С. 55-59.
49. Фарукшин М.Х. Политическая культура общества // Социально-политические науки. – 1991. – № 4. – С. 103-112.
50. Хома Н.М. Політична культура молоді України. – Львів, 1997.
51. Цимбалістий В. Політична культура українців // Сучасність. – 1994. – № 3. – С. 94-105; № 4. – С. 77-90.
52. Шумілов О. Мовне питання та національна безпека // Розбудова держави. – 1997. – № 4. – С. 8-12.
53. Щербинина Н.Г. Архаика в российской политической культуре // Полис. – 1997. – № 5. – С. 127-139.

ТЕМА 16. ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ. ОСНОВНІ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕЧІЇ СУЧАСНОСТІ*

Поняття “політична ідеологія”. Ідеологія і політика як регулятори відносин між людьми. Структурні рівні ідеології (теоретико-концептуальний, програмно-політичний, актуалізований).

Типологія політичних ідеологій. Підходи до розуміння політичної ідеології (К.Маркс, В.Ленін, К.Манхейм, Л.Алтюссер, Р.Арон, М.Вебер, Т.Парсонс). Структурні елементи ідеології (політичні ідеї, теорії, цінності, ідеали, гасла, міфи, стереотипи). Місце політичної ідеології в структурі суспільної свідомості. Функції політичної ідеології.

Лібералізм: сутність, основні принципи. Витоки класичного лібералізму (вчення про суспільний договір та природні права людини). Еволюція лібералізму. Соціальний лібералізм. Сучасні теоретики лібералізму: М.Фрідман, Дж.Кейнс, Ф.Гаєк, Ф.Фукуяма. Ф.Фукуяма про всесвітню ліберальну революцію в роботі «Кінець історії»). Ліберальний інтернаціонал.

Становлення і розвиток консерватизму як ідейно-політичної течії. Основні ідеї, принципи та цінності консервативної ідеології. Неоконсерватизм. Сучасні напрямки консерватизму. Консерватизм в Україні (В.Липинський, С.Томашівський). Преспективи консерватизму в добу глобалізації. Консервативний інтернаціонал.

Комунізм. Соціалізм. Соціал-демократія. Становлення і розвиток ідеології комунізму. Економічна, соціальна та політична доктрина марксизму. Розвиток марксизму на сучасному етапі: “критичний напрям марксизму” (Ю.Габермас), марксистський структуралізм (Л.Алтюссер), аналітичний марксизм (А.Пшеворскі), фрейдомарксизм

---

* Басараб В.І., Буркало В.В.

(Г.Маркузе). Комуністичний інтернаціонал. Комуністична ідеологія в Україні.

Розкол в робітничому класі в ХІХ ст. Опортунізм – основа соціал-демократичної ідеології. Відмінність між марксизмом і соціал-демократією. Цінності, ідеали, принципи соціал-демократичної ідеології. Соціал-демократія в Україні. Соціалістичний інтернаціонал.

Зародження фашизму як ідейно-політичної течії. Антигуманізм теорії і практики фашизму. Соціальна база фашистського руху. Психологічні та моральні причини підтримки фашизму. Італійський та німецький варіанти фашизму. Неофашизм у сучасному світі.

Становлення руху ненасильства. Ідеологи руху ненасильства (М.Ганді, М.Л.Кінг).

Ідеологія фемінізму. Витоки феміністичної ідеології. Основні теоретичні напрямки сучасного фемінізму. Ліберальний фемінізм. Марксистський (соціалістичний) фемінізм. Радикальний фемінізм. Чорний фемінізм. Держава і право в інтерпретації фемінізму.

Політична ідеологія в постіндустріальному суспільстві: зміна форм, перспективи розвитку. Деідеологізація суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аваков А. Судьбы либерализма. – М., 2000.
2. Азаркин И. Этатистский либерализм эпохи великих реформ // Право и политика. – 2000. – № 9.
3. Артамонова Ю. Постмодерн или постмодернизация? (опыт концептуализации ценностных изменений) // Политическая наука. – 2001. – № 2.
4. Бабосов Е. Идеология в современном мире. – Минск, 1984.
5. Белл Д. Конец идеологии // Новое время. – 1990. – № 27.
6. Берк Е. Размышление о революции во Франции. – М., 1993.
7. Бессонов Б. Фашизм: идеология и политика. – М., 1985.
8. Борисова Т., Исакова И. Философия «зеленых». Возможные пути развития общества // США: экономика, политика, идеология. – 1991. – № 4. – С. 89-94.

9. Бузгалин А.В. В поисках социалистической альтернативы // Свободная мысль. – 1996. – № 2.
10. Воронкова В.Г., Ясыр Н.Д. Зарождение и эволюция либерализма в Украине в XIX – XX веке. – Донецк, 1993.
11. Гавриленко І. Чи потрібна державі ідеологія // Віче. – 1996. – № 4.
12. Галкин А. Германский фашизм. – М., 1989.
13. Галкин А. Фашизм – его сущность, корни, признаки и формы правления // Полис. – 1995. – № 2.
14. Галкин А., Рахшмир П. Консерватизм в прошлом и настоящем: о социальных корнях консервативной волны. – М., 1987.
15. Гарбузов В. Консерватизм: понятие и типология // Политические исследования. – 1995. – № 4.
16. Гелей С. Консерватизм у політичній практиці сучасної України // Українські варіанти. – 1998. – № 1.
17. Голобуцький О., Кулик В. Консерватизм – ідеологія порядку, стабільності і добробуту. – К., 1995.
18. Гордієнко М. Творчий потенціал консервативної орієнтації // Віче. – 1998. – № 1.
19. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – Львів, 1991.
20. Донцов Д. Націоналізм. – Львів, 1996.
21. Еко У. Ур-Фашизм // Сучасність. – 1996. – № 5.
22. Желев Ж. Фашизм. Документальне дослідження німецького, італійського та іспанського фашизму // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 1.
23. Звелев В. Истоки сталинизма. – М., 1990.
24. Капустин Б. Три рассуждения о либерализме и либерализмах // Полис. – 1994. – № 3.
25. Колодій А. Демократичний націоналізм і лібералізм про права нації і права особи // Українські варіанти. – 1997. – № 2.
26. Консерватизм как течение общественной мысли и фактор общественного развития // Полис. – 1995. – № 4.
27. Консерватизм. Антологія. – К., 1998.
28. Консерватизм: понятие и типология (историографический обзор) // Полис. – 1995. – № 4.
29. Куди йдемо? Матеріали науково-практичної конференції “Ідеологія та ідейно-політичні засади державного будівництва в Україні” / За ред. М.І.Михальченка, Б.І.Корольова. – К., 1993.
30. Либерализм и демократия (монотематический номер) // Полис. – 1994. – № 3.

31. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України. Консерватизм. Націоналізм. Правопорядок і революція // Політологічні читання. – 1993. – № 4.
32. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2-х томах. – К., 1994.
33. Лібералізм. Антологія. – К., 2002.
34. Майер Т. Демократический социализм – социальная демократия. – К., 2000.
35. Макаренко В. Главные идеологии современности. – Ростов-на-Дону, 2000.
36. Мамут А. Этатизм и анархизм как тип политического сознания. – М., 1989.
37. Мигул І. Політичні ідеології: порівняльний аналіз. – К., 1997.
38. Мийон-Дельсон Ш. Политические идеи XX века. – М., 1995.
39. Міщенко М. Особливості сприйняття ідеології прихильниками різних політичних течій // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 3.
40. Націоналізм: Антологія. – К., 2000.
41. Орлов Б. Социал-демократия Запада: ценности и ориентиры // Диалог. – 1990. – № 12.
42. Попович М., Фінько А. Українські ліберали // Сучасність. – 1993. – № 11.
43. Скиба В.Й. Консерватизм – не лайливе слово // Віче. – 1993. – №4.
44. Современная социал-демократия: Словарь-справочник. – М., 1990.
45. Современный консерватизм. – М., 1994.
46. Соргин В.В. Либерализм Запада XVII – XX веков. – М., 1995.
47. Стоянович С. Коммунизм и противоречия между демократией и капитализмом // Полис. – 1996. – № 1.
48. Томенко М. Штрихи до історії ліберальних ідей в Україні // Політична думка. – 1996. – № 1.
49. Чалікова В. Ліберали, ліберальне, лібералізм // Сучасність. – 1993. – № 11.

ТЕМА 17. ПОЛІТИКА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ*

Поняття і політична спрямованість засобів масової інформації. Ранні роки дослідження ролі ЗМІ в політиці (У.Ліппман, К.Ховланд). Період класичних досліджень ЗМІ. Традиції вивчення ролі засобів масової інформації в електоральних процесах (П.Лазарсфельд, А.Кемпбел, У.Міллер, Г.Гурин). Сучасні дослідження політичної спрямованості ЗМІ (М.Маккомбсон, Д.Шо, С.Янгар, Е.Ноель-Нойман, Дж.Зеллер, С.Ленарт, М.Харроп).

Роль засобів масової інформації й сучасних політичних технологій у формуванні громадської думки та іміджу політичного лідера. „Четверта влада” – інформаційна влада. Закономірності засобів масової інформації як важливого політичного інституту суспільства. Паблік-рілейшнз у сучасному суспільстві. Характерні риси, форми і методи діяльності засобів масової інформації.

Функції засобів масової інформації в політичному житті суспільства (інформаційна, освітня, мобілізаційна та ін.). Функція „антени”, „посилувача”, „фокусу”, „призми”, „луни”.

Політика засобів масової інформації як інструмент політичного маркетингу. Роль і місце ЗМІ в системі внутрішньополітичної та зовнішньополітичної діяльності. Стереотипи і нові принципи взаємодії ЗМІ і політичної влади. Незалежні ЗМІ. Провладні й опозиційні засоби масової інформації.

Теоретичні моделі взаємодії засобів масової інформації та громадської думки в політичній науці. Поняття політичної комунікації. Наукові школи теорії політичної комунікації (кібернетичний підхід (К.Дойч), структурно-функціональний аналіз (Г.Алмонд, Дж.Коулман)). Дослідження пропаганди. Моделі політичної комунікації (модель Ж.-М.Коттре, модель К.Сайнне). Функції політичної комунікації по відношенню до

---

* Токар М.Ю.

політичної системи і громадянського суспільства. Засоби політичної комунікації. Медіапланування.

Політичне маніпулювання. Зростання впливу засобів масової інформації на всі сфери життя і поведінку людини. Способи політичного маніпулювання. Журналістика як політична діяльність. Політична публіцистика як засіб впливу на свідомість громадян. Засоби масової інформації і проблема формування суспільної свідомості, політичної культури людей. Неформальні засоби політичної комунікації.

Особливості функціонування інституту засобів масової інформації в сучасній Україні. Роль української системи ЗМІ в політичному житті країни. Українська журналістика як політична діяльність і кар'єра. Участь вітчизняних ЗМІ у формуванні громадянського суспільства та демократизації. Діяльність специфічних суб'єктів масового інформативного процесу – інформаційних агентств.

Плюралізм як вияв незалежності журналістики. Свобода слова в Україні. Закон України „Про інформацію”, „Про друковані ЗМІ”, „Про радіо і телебачення”, міжнародні договори у сфері свободи слова та інформації, ратифіковані Україною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бебик В., Сидоренко О. Засоби масової інформації посткомуністичної України. – К., 1996.
2. Бідзіля Ю. Преса Закарпаття XIX-XX століть: Посібник для журналістів. – Ужгород, 2001.
3. Боднар В.Л., Вегеш М.М. Роль засобів масової інформації в сучасній Україні: політологічний аспект // Carpatica – Карпатика. Вип.12. Проблеми вітчизняної та зарубіжної історії. – Ужгород, 2001. – С. 342-346.
4. Власенко Н., Зорько С., Сиротич М. Україна на шляху до інформаційного суспільства: проблеми та здобутки. – К., 1995.
5. Гаджиев К.С. Средства массовой информации и политика / Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. – 1995. – №1.
6. Доценко Е. Психология манипуляции. – М., 1996.
7. Журналистика и политика. – М., 1987.

8. Журналістика в умовах гласності. – К., 1991.
9. Землянова Л. Американская коммуникативистика. – М., 1995.
10. ЗМІ та вибори Президента – 2004: правове регулювання –2004: правове регулювання діяльності. – К.: Геопринт, 2003. – 153 с.
11. Качавцева С. Політична комунікація: проблеми, очікування, можливості // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №1. – С. 101-108.
12. Королько В. Основи паблік-рілейшинз. – К., 1997.
13. Королько В. Політична реклама: уроки виборів, проблеми // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6.
14. Костенко Н., Макеєв С. Вибори і медіа: легалізуючи публічну сферу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 1.
15. Крос. К., Гекеш Р. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: Перспективи конкуренції. – К., 2000. – 142 с.
16. Ляпина Т.В. Политическая реклама. – К., 2000.
17. Мас-медіа України: Довідник. – К., 1995.
18. Медіа Бізнес. Громадськість. Влада: взаємодія на шляху до євроінтеграції. –Т.:ТІСІТ, 2003 – 265 с.
19. Міцкевич Е., Файерстоун Ч. Телебачення і вибори. – К., 1994.
20. Нахапетов В. Участь місцевого телебачення у виборчих компаніях. – О., 2000. – 142с.
21. Ольшанский Д. Массовые настроения в политике. – М., 1995.
22. Основні особливості діяльності ЗМІ в Україні. Медіа і вибори 2002 року. – К., 2002.
23. Почепцов Г. Паблік рилейшз. – М., 1998.
24. Почепцов Г. Проблеми мас-медіа // Політична думка. – 1994. – №1.
25. Почепцов Г. Теорія комунікації. – К., 1996.
26. Почепцова А. Телевізійна політична реклама-98 // Нова політика. – 1998. – № 3.
27. Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход. – Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2001. – 752 с.
28. Ресурси журналістського слова. – К., 1991.
29. Слюсаревський М., Федоришин О., Царюк Л. Деякі аспекти використання листівок у передвиборчій агітації // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 1.
30. Современные политические мифологии: содержание и механизмы функционирования. – М., 1996.
31. Соловьев А.И., Решетков К.И. Политическая реклама в коммуникативной стратегии государства // Вестник Московского

- государственного университета. Серия 12. Политические науки. – 1999. – № 3.
32. Терлецька І. Політична реклама. – Д., 2002. – 47с.
  33. Требін М. Інформаційне суспільство. Війни нової епохи // Віче. – 2002. – № 4. – С. 64 –68.
  34. Українські мас-медіа та свобода інформації // Політична думка. – 1994. – № 4.
  35. Флюр О. Україна в світовому інформаційному просторі. – К., 2001. – Вид. 28. – Ч. III. – С.53-65.
  36. Фролов П. Роль ЗМІ у формуванні іміджу політика // Українські варіанти. – 1998. – № 1.
  37. Чайка В. Засоби масової інформації. Соціально-філософські аспекти // Філософська думка. –2001. – № 2. – С. 124-131.
  38. Чалий С. Мас-медіа в Україні: між державою й олігархами // Сучасність. – 2002. –№ 3. – С. 91-98.
  39. Чиж І. Роздержавлення ЗМІ: проблеми і перспективи // Віче. – 1999. – № 1.
  40. Шахтемірова О. Засоби масової інформації та політичні орієнтації громадян України // Нова політика. – 1999. – № 2.
  41. Шкляр В. Политика и средства массовой информации. – Одесса, 1990.

ТЕМА 18. ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ І КРИЗИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ*

Політичні конфлікти: сутність, структура, причини виникнення. Структура політичного конфлікту: суб'єкти конфлікту (індивіди, політичні угруповання, гілки влади, держави), предмет конфлікту (владні відносини), об'єкт конфлікту (влада, матеріальні цінності, привілеї тощо), конфліктна свідомість, конфліктна поведінка.

Причини виникнення та ескалації політичних конфліктів. Об'єктивні та суб'єктивні причини.

Основні функції політичних конфліктів. Конструктивні, деструктивні, дуалістичні функції. Конструктивні функції (діагностична, регулююча,

---

* Боднар В.Л., Остапець Ю.О.

оновлююча, вдосконалююча, перетворююча та ін.). Деструктивні функції (те, що призводить до наступних наслідків: породження насильства, знищення матеріальних цінностей, загибель людей тощо). Дуалістичні функції (дестабілізуючо-стабілізуюча, деструктивно-конструктивна, делегітимізуючо-легітимізуюча та ін.).

Стадії політичного конфлікту: 1) передконфліктна (латентна) стадія (народження конфліктної ситуації та інциденту); 2) конфліктна стадія (пряма конфронтація та ескалація конфлікту); 3) стадія врегулювання конфлікту (пошук компромісу та досягнення консенсусу); 4) післяконфліктна стадія (часткова повна нормалізація відносин).

Типологія політичних конфліктів. Основні критерії типологізації. Сфера прояви (соціальні, економічні, політичні, етнополітичні, ідеологічні і т.д.). Джерела виникнення (конфлікти інтересів, конфлікти цінностей, конфлікти ідентифікації). Характер походження (реальні, вигадані, спровоковані, випадкові). Часовий критерій (миттєві, короткотривалі, середньотривалі, довготривалі). Географічний критерій (локальні, регіональні, континентальні, глобальні). Ступінь прояву (приховані, латентні та відкриті). Характер перебігу (керовані, некеровані). Соціальні наслідки (конструктивні, деструктивні, конструктивно-деструктивні). Масштабність проявів (зовнішньополітичні та внутрішньополітичні).

Міжнародні конфлікти: мирне співіснування, міжнародна криза, війна.

Внутрішньополітичні конфлікти: путчі, заклоти, перевороты, акції громадської непокори, повстання, громадянська війна, соціально-політична революція.

Управління політичними конфліктами. Залежність врегулювання конфлікту від поведінкових стратегій їх учасників. Типи стратегій: 1) “яструба” (модель суперництва); 2) “страуса” (модель протистояння і конфронтації); 3) “голуба” (модель пристосування); “сови”

(модель співпраці); “синиці” (модель політичного компромісу).

Процес конструктивного управління конфліктами: 1) прогнозування конфліктів; 2) запобігання ескалації конфліктів та їх стимулювання; 3) врегулювання конфліктів; 4) розв’язання конфліктів.

Конфліктний потенціал українського суспільства. Основні причини політичних конфліктів в Україні. “Помаранчева революція” як приклад політичного конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А., Мальшев А. Введение в конфликтологию. – Ужгород, 1995.
2. Бабосов Е.М. Конфликтология. – Минск: Тетра Системс, 2000.
3. Бекешкіна І.Е. Конфліктологічний підхід до сучасної ситуації в Україні. – К., 1994.
4. Боднар В.Л. Національні конфлікти і шляхи їх вирішення // Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення: Матеріали науково-практичної конференції / Під загальною редакцією П.В. Токаря. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. – С. 64-68.
5. Боднар В.Л. Про деякі особливості конфліктів у національному питанні // Матеріали науково-практичної конференції “Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті”. – Ужгород: Патент, 1997. – С. 58-62.
6. Глухова А. Политические конфликты: основания, типология, динамика. – М.: Эдиториал, 2001.
7. Глухова А.В. Типология политических конфликтов. – М., 1997.
8. Демони миру та боги війни: Соціальні конфлікти посткомуністичної доби. – К.: Політична думка, 1997. – 508 с.
9. Запрудский Ю. Социальный конфликт. – Ростов-на-Дону: Ростовский ун-т, 1992.
10. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта. – М.: Аспект Прес, 1995.
11. Зайцев А.К. Социальный конфликт. – М., 2000. – 464 с.
12. Зеркин Д.П. Основы конфликтологии. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998.
13. Иванов В., Смолянский В. Конфликты и конфликтология. – М., 1994.

14. Качанова И.М. Конфликт: за или против. – М., 1978.
15. Коляденко В. Технології регулювання конфліктів // Нова політика. – 1997. – № 5.
16. Конфликтология / Под ред. А.Кармина. – СПб.: Лань, 2001.
17. Конфліктологія / За ред. Л.Герасіної і М.Панова. – Харків: Право, 2002.
18. Краснов Б. Конфликты в обществе // Социально-политический журнал. – 1992. – № 7.
19. Кульчар К. Политический конфликт // Политология вчера и сегодня. – М., 1991. – Вып. 3.
20. Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – 272 с.
21. Лебедева М.М. Трудный путь урегулирования конфликтов // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. – 1996. – №2.
22. Мацієвський Ю. Деякі проблеми теорії конфліктів та насильства // Генеза. – 1995. – № 3.
23. Нагаєв В. Конфліктологія (модульний варіант). – К., 2004.
24. Небоженко В.С. Соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві. – К., 1994.
25. Павловський М. Конфлікти та консенсус в українській політиці // Нова політика. – 1999. – № 1.
26. Претериус Р. Концепция конфликта // Полис. – 1991. – № 5.
27. Пойченко А.М., Бекешкіна І.Е., Хворостяний О.І. Конфлікт у політичному житті сучасної України: теорія і технологія розв'язання: Навч. посібник. – Київ: Вид-во УАДУ, 1997. – 96 с.
28. Райнет П. Теория конфликта // Полис. – 1991. – № 5.
29. Рубин Дж., Пруйт Д., Ким С.Х. Социальный конфликт. – М.: Олма-Пресс, 2001.
30. Социальные конфликты в трансформирующихся обществах. – М.: РАН, 1996.
31. Телешун С. Поверхи і підвалини конфліктів // Віче. – 1996. – № 6.
32. Тернер Д. Структура социологической теории. – М.: Прогресс, 1985.
33. Токар П. Конфліктологія: Курс лекцій. – Ужгород, 2001.
34. Томенко М. Реальні та удавані конфлікти в державній владі // Політична думка. – 1997. – № 1.
35. Фельдман Д.И. Политология конфликта. – М., 1998. – 199 с.

ТЕМА 19. ВИБОРЧІ СИСТЕМИ І ПРОЦЕСИ*

Первісна демократія як форма прямого волевиявлення громадян. Представницьке народоправство в Стародавній Греції та Римі. Виборчі посади в Греції і Римі та особливості голосування.

Виборність та колегіальність за доби Середньовіччя. Витоки місцевого самоврядування, вибори в середньовічних містах. Магдебургське право. Виникнення перших європейських парламентів та вибори до них. Становлення інституту виборів в епоху Нового часу. Перший швейцарський референдум (1449 р.). Віче за часів Київської Русі. Вибори в Козацькій державі. Старшинська Рада. Галицький сейм. Вибори радянської доби.

Функції виборів у демократичному суспільстві. Організація і призначення виборів. Види виборів. Виборче право. Виборчий ценз. Виборча кампанія. Виборчий округ. Виборчі комісії: Центральна виборча комісія (ЦВК), окружні виборчі комісії, дільничні виборчі комісії. Реєстрація і складання списків виборців. Висування і реєстрація кандидатів. Передвиборча пропаганда і агітація. Фінансування виборчої кампанії. Правові обмеження в фінансуванні виборчої кампанії та проведенні агітації і пропаганди.

Голосування. Вимоги виборчих законів щодо голосування. Підрахунок голосів. Результати виборів. Повторне голосування.

Поняття "виборча система". Основні види виборчих систем: мажоритарна, пропорційна, змішана, куріальна виборчі системи.

Сутність мажоритарної виборчої системи. Одномандатні, багатомандатні й преференційні мажоритарні системи. Мажоритарні системи абсолютної і відносної більшості. Основні переваги та вади мажоритарної виборчої системи.

---

* Гиря В.І., Остапець Ю.О.

Сутність пропорційних виборчих систем. Партиїність виборів. Різновиди партійних списків. Специфіка виборчих округів. Виборча квота.

Змішані виборчі системи як специфічна комбінація елементів пропорційної та мажоритарної систем.

Куріальні виборчі системи і проблема забезпечення представництва в парламенті нечисленним етнічним та ін. соціальним групам.

Характеристика українського електорального досвіду. Виборча система України. Закони України "Про вибори Президента України" та "Про вибори народних депутатів України".

Вибори до місцевих органів влади – основа місцевого самоврядування, демократії на місцях. Модель місцевого самоврядування в Україні і вибори місцевих органів влади. Загальна характеристика Закону Україна "Про вибори депутатів місцевих рад та селищних, сільських, міських голів".

Референдуми та плебісцити як всенародне голосування з приводу конкретних питань загальнонаціонального значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус А.О. Виборча система України: проблеми і перспективи розвитку // Політологічні читання. – 1992. – № 1.
2. Білоус А.О. Політико-правові системи: світ і Україна. – К.: Асоціація молодих українських політологів і політиків, 1997.
3. Білоус А.О. Пропорційні вибори в Україні: ілюзії чи реалії // Нова політика. – 2001. – № 1. – С. 2-6.
4. Вегеш М., Остапець Ю. Регіональні особливості електорального процесу в Закарпатській області 1991-2002 рр. // Регіональні студії. – 2002. – № 5. – С. 76-85.
5. Вибори в Україні. – К., 1998.
6. Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики: Збірник. – К.: Центральна виборча комісія, 2001.
7. Ковач Ю., Остапець Ю. Виборча система України: етапи становлення // Carpatica – Карпатика. – Випуск 16. Політичні

партії і вибори в Україні та країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С. 197-206.

8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
9. Корнієнко М.І. Виборче законодавство для органів місцевого самоврядування // Політологічний вісник. Випуск 1. – К., 1993.
10. Лавринович О. Проблема недійсності виборів // Право України. – 2000. – № 6.
11. Мазур О. Виборча система України: у пошуках оптимального варіанту // Нова політика. – 2001. – № 1.
12. Остапець Ю.О. Електорат Закарпатської області: соціально-демографічні ознаки, рівень політичної культури, ціннісні орієнтації // Carpatica – Карпатика. Випуск 28. Актуальні проблеми політичної історії та духовності Закарпаття. – Ужгород, 2003. – С. 133-145.
13. Остапець Ю.О. Електоральна поведінка: сутність та основні теоретико-методологічні підходи до її вивчення // Carpatica – Карпатика. Випуск 12. Проблеми вітчизняної та зарубіжної історії. – Ужгород, 2001. – С. 303-333.
14. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 18 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 51-52.
15. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 18 листопада 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 48.
16. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 24 вересня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 43.
17. Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 4.
18. Про затвердження заходів щодо реалізації Концепції підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 5.
19. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 17 грудня 1997р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 5.
20. Проблемы общественного контроля за голосованием в избирательных кампаниях // Политический маркетинг. – 1993. – С. 33-37.
21. Рибачук М.Ф., Шкляр Л.Є., Довгош О.Н. Еволюція виборчих систем в Україні: досвід, проблеми та перспективи розвитку //

- Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики. Збірник / Редколегія: Рябець М.М.(голова) та інші. – К.: ЦВК, 2001.
22. Рябець М.М. Актуальні проблеми становлення і вдосконалення виборчого законодавства в Україні за роки незалежності // Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики. Збірник / Редколегія: Рябець М.М. (голова) та інші. – К.: ЦВК, 2001. – С. 17-18.
  23. Ставнійчук М.І. Законодавство про вибори народних депутатів України: актуальні проблеми теорії і практики: Монографія. – К.: Факт, 2001. – 156 с.
  24. Телятник Л. Політична активність громадян та вдосконалення виборчого законодавства // Право України. – 1997. – № 12.
  25. Тодыка Ю.Н., Яворский В.Д. Выборы народных депутатов Украины: конституционно-правовой аспект. – Х.: Факт, 1998. – 234 с.
  26. Томенко М. Підсумки парламентських виборів в Україні // Політична думка. – 1998. – № 2. – С. 107-120.

ТЕМА 20. СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС. СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН*

Міжнародні відносини як цілісна система, місце в ній політичних відносин. Сутність міжнародних відносин: основні підходи (політичний реалізм і політичний ідеалізм). Міжнародні відносини як система (системний підхід). Основні принципи міжнародних відносин: право і сила. Різні види міжнародних відносин: дипломатичні, військово-політичні, економічні, гуманітарні, ідеологічні, правові, екологічні та інші. Рівні міжнародних відносин: глобальний, регіональний, субрегіональний, локальний. Основні учасники міжнародних відносин: держава, ТНК, етнічні та соціальні групи, суспільно-політичні рухи, окремі особи.

Виникнення міжнародної політики. Міжнародна (світова) політика і світовий політичний процес: сутність

---

* Лендшел М.О.

понять. Основні форми взаємодії на міжнародній арені: співпраця, суперництво і конфлікт. Стратегічне партнерство як форма міжнародних політичних відносин. Основні суб'єкти міжнародної політики на початку ХХІ ст. Тенденції розвитку світової політики: еволюційні та революційні тенденції; впорядкованість та спонтанність світового розвитку; демократизація та забезпечення політичного плюралізму, гуманізація міжнародних відносин і людський вимір міжнародних відносин. Новий світовий порядок як гармонізація інтересів у сфері світової політики.

Процес формування та механізм зовнішньої політики держав. Міжнародне право. Поняття і сутність зовнішньої політики, її історична еволюція. Національний інтерес як основа формування зовнішньої політики держави. Цілі та принципи зовнішньої політики. Базові форми зовнішньої політики: активна, пасивна, агресивна, консервативна. Державні інститути, які беруть участь у формуванні та реалізації зовнішньої політики держави. Зовнішньополітична стратегія і тактика. Функції дипломатичних представництв держави.

Виникнення та еволюція міжнародного права. Сутність міжнародного права і роль у міжнародних відносинах. Поділ міжнародного права на публічне та приватне. Основні принципи і норми сучасного міжнародного публічного права. Статут ООН як базовий міжнародно-правовий міждержавний документ.

Міжнародні організації: сутність та типологія. Історія виникнення перших міжнародних організацій. Сутність та сучасна роль міжнародних організацій у міжнародних відносинах. Базові типи міжнародних організацій (за критерієм членства): міждержавні, недержавні та змішані. Типологія міжнародних організацій за географічним охопленням: глобальні, регіональні і субрегіональні. Типологія міжнародних організацій за компетенцією: універсальні та спеціальні. Типологія міжнародних організацій за характером повноважень: міжнаціональні і

наднаціональні. Типологія міжнародних організацій за порядком вступу: відкриті та закриті.

Принципи функціонування і структура ООН як глобальної міжнародної політичної організації. Інші глобальні міжнародні організації: Світовий банк (СБ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світова організація торгівлі (СОТ) та інші. Напрямки діяльності регіональних організацій (на прикладі Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Ради Європи, НАТО) та субрегіональних об'єднань (на прикладі ГУАМ, Вишеградської четвірки).

Глобальні проблеми сучасної цивілізації та шляхи їх вирішення. Причини виникнення та сутність поняття “глобальні проблеми”: різні підходи. Зміни у системі міжнародних відносин наприкінці ХХ ст. Глобальні проблеми як прояви кризи сучасної цивілізації. Різні підходи до типологізації глобальних проблем людства. Інтернаціональні світові проблеми. Глобальні проблеми взаємовідносин особи та суспільства. Глобальні проблеми взаємодії людини та природи.

Політичні аспекти існування та вирішення глобальних проблем: виникнення політичної глобалістики як напряму політології. Основні підходи до вирішення глобальних проблем: політичний реалізм та політичний ідеалізм. Обґрунтування ролі держав і міжнародних організацій у вирішенні глобальних проблем. Проблема становлення “нового світового порядку” як моделі вирішення глобальних проблем людства.

Міжнародний тероризм: сутність, типологія та шляхи боротьби з його проявами. Історичні аспекти виникнення тероризму. Поняття та сутність міжнародного тероризму. Основні категорії: тероризм, терористичний акт, терорист, терористичне угруповання, терористична діяльність. Класифікація тероризму: державний та опозиційний; соціальний, націоналістичний, релігійний, бандитський; наземний, повітряний, морський, космічний та

комп'ютерний. Лівий тероризм. Ультраправий тероризм. Націоналістичний тероризм. Ісламський тероризм. Основні засади боротьби з проявами міжнародного тероризму. Закон України “Про боротьбу з тероризмом”.

Україна у системі міжнародних відносин та її місце в сучасному геополітичному просторі. Основні напрямки та пріоритети зовнішньої політики України Зміна середовища та поля діяльності для зовнішньої політики та дипломатії України з набуттям нею державного суверенітету. Міжнародне визнання незалежної держави України. Геополітичне розташування України. Формування концепції зовнішньополітичної діяльності України: Постанова Верховної Ради України “Про основні напрямки зовнішньої політики України” (липень 1993 р.). Конституція України – правова основа зовнішньополітичного курсу держави. Стратегічні та геополітичні національні інтереси України. Україна у двосторонніх відносинах (з США, Європейським Союзом, Росією, країнами СНД, країнами Центральної Європи та іншими). Україна і ООН. Участь України у регіональних та субрегіональних організаціях (Рада Європи, СНД, ГУУАМ (ГУАМ) та інші). Європейський вибір України. Україна і НАТО: Хартія про особливе партнерство (липень 1997 р.). Україна у миротворчих операціях. Проблеми національної безпеки в зовнішній політиці України. Міжнародні ініціативи України після президентських виборів 2004 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. – М., 1996.
2. Антипенко В. Поняття тероризму (кримінально-правові визначення) // Право України. – 1999. – № 2. – С. 92-95.
3. Антюхина-Московченко В.И., Злобин А.А., Хрусталеv М.А. Основы теории международных отношений. – М., 1988.
4. Бардін О. Передісторія і генезис тероризму // Людина і політика . – 2004. – № 2. – С. 130-143.

5. Баскин Ю.А., Фельдман Д.И. История международного права. – М., 1990.
6. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М., 1999.
7. Білорус О., Лисицин Е., Молоствовцева В. Національна ідея і стратегія національної безпеки України // Віче. – 2001. – № 3.
8. Блищенко И.П., Солнцева М.М. Мировая политика и международное право. – М., 1991.
9. Василенко В.А. Основы теории международного права. – К., 1988.
10. Волковинський Р. Революційний тероризм у Російській імперії у ХІХ ст. і Україна // Історія України. – 2001. – № 19. – С. 1-4.
11. Дорошенко А. Терор і тероризм // Політика і час. – 1997. – № 8-9. – С. 14-21.
12. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К.: Основи, 1995.
13. Жаринов К. Терроризм и террористы: Ист. справочник / Под общ. ред. А.Е.Тараса. – Мн: Харвест, 1999. – 606 с.
14. Известные теракты / Авторы-сост. Д.В. Нестерова, А.В. Нестерова, О.В. Шумахер. – М.: Вече, 2003. – 384 с.
15. Івченко В. Жорстокий. Кривавий. Багатоликий: Таким постає перед цивілізованим світом міжнародний тероризм // Політика і час. – 2000. – № 1-2. – С. 63-70 .
16. Кива А., Федоров В. Анатомия терроризма // Общественные науки и современность. – 2003. – № 1 . – С. 130-143 .
17. Копійка В., Шинкареко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.– К.: Видавничий дім “Ін Юре”, 2001.
18. Косолапов Н. Анализ внешней политики: основные направления исследований // Международная экономика и международные отношения (МЭМО). – 1999. – № 2. – С. 77-86.
19. Косолапов Н. Внешняя политика и внешнеполитический процесс субъектов международных отношений // МЭМО. – 1999. – № 3. – С. 64-73.
20. Косолапов Н. Международные отношения как специфический тип общения // МЭМО. – 1999. - № 6. – С. 99-108.
21. Косолапов Н. Международные отношения: эпистемиология и методы исследования // МЭМО. – 1998. – № 3.
22. Косолапов Н. Теоретические исследования международных отношений // МЭМО. – 1998. – № 1.
23. Косолапов Н. Теория международных отношений: затишье перед бурей // МЭМО. – 1995. – № 4.

24. Котушко Е. Современный терроризм: Анализ основных направлений / Под общ. ред. А.Е.Тараса. – Мн.: Харвест, 2000. – 448 с.
25. Кукулка Ю. Проблемы теории международных отношений. – М., 1980.
26. Лукашук И.И. Международное право. – В 2-х тт. – М., 1987.
27. Маддисон В.В., Шахов В.А. Політологія міжнародних відносин. – К., 1997.
28. Мальський М., Мацях М. Теорія міжнародних відносин: Підручник, 2-е вид., перероблене і доп. – К.: Кобза, 2003.
29. Международные отношения: социологические подходы / Под ред. П.А. Цыганкова. – М.: Гардарики, 1998.
30. Мировая политика: проблемы теории и практики. – М., 1995.
31. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945 – 70-і роки): Підручник /В.А. Мандола, М.М. Білоусов, Л.Ф. Гайдуков та ін. – К.: Либідь, 1999.
32. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки): Підручник / Л.Ф. Гайдуков, В.Г. Кремень, Л.В. Губернський та ін. – К.: Либідь, 2001.
33. Мороз Р.И. Международный терроризм: организационная структура и коммуникативная стратегия // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. – 2004 . – № 5. – С. 62 – 72 .
34. Мурадян А.А. Буржуазные теории международной политики. – М., 1988.
35. Мурадян А.А. Самая благородная наука об основных понятиях международно-политической теории. – М., 1990.
36. Новиков Г.Н. Теория международных отношений. – Иркутск, 1996.
37. Основы теории международных отношений / Под ред. Антюхиной-Московченко В.И., Злобин Н.А., Хрусталева М.А. – М., 1980.
38. Протопопов А.С., Козьменко В.М., Елманова Н.С. История международных отношения и внешней политики России (1648-2000): Учебник для вузов / Под ред. А.С. Протопопова. – М.: Аспект Пресс, 2001.
39. Словарь международного права. – М., 1986.
40. Современные буржуазные теории международных отношений / Под ред. Гантмана В.И. – М., 1976.
41. Современные международные отношения: Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999.

42. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999.
43. Телешун С. Сучасний тероризм – українські реалії // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 163-169 .
44. Тодоров И.Я. Международное право и международные отношения в вопросах и ответах. – Донецк, 1998.
45. Требин М. Терроризм в XXI веке. – Мн. : Харвест, 2003. – 816 с.
46. Устинов В. Международный опыт борьбы с терроризмом: стандарты и практика. – М.: ООО Издательство “Юрлит-информ”, 2002. – 560 с.
47. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. – М.: Издатель Соловьев; Алгоритм, 2001.
48. Хоффман Б. Терроризм – взгляд изнутри = Inside terrorism / Брюс Хоффман; [Пер. с англ. Е.Сажина]. – М.: Ультра. Культура, 2003. – 264 с.
49. XX век: основные проблемы и тенденции международных отношений. – М., 1992.
50. Цыганков П.А. Международные отношения. – М., 1996.
51. Цыганков П.А. Политическая социология международных отношений. – М., 1994.
52. Цыганков П.А. Политология и наука о международных отношениях: проблема разграничения предметных областей // Социально-политический журнал. – 1995. – № 5.
53. Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учебное пособие. – М.: Гардарики, 2002. – 590 с.
54. Яцько А. Тероризм як форма політичної боротьби // Політика і час. – 2002 . – № 1 . – С. 68-77; № 2 . – С. 34-43.

ТЕМА 21. ОСНОВИ ГЕОПОЛІТИКИ*

Сутність геополітики: поняття, об’єкт, предмет. Час і умови виникнення геополітики. Переділ світу і зростання конфліктності. Роль економічного фактору в геополітичному балансі сил. Ситуація з геополітикою в Радянському Союзі. Розуміння геополітики у Ф.Ратцеля та Р.Челлена. Визначення геополітики К.Хаусхофером. Сучасне розуміння геополітики російськими та українськими вченими. Два напрями

---

* Петрінко В.С.

геополітики (за М. Нартовим). Дефініція поняття “геополітики”. Об’єкт і предмет геополітики. Глобалізація як нова геополітична модель світоустрою. Характеристика геополітичної ситуації сьогоденного світу. Старі та нові геополітичні фактори впливу. Рівні геополітичного аналізу подій. Головні протиріччя планети.

Джерела геополітики та геополітичні епохи. Цивілізаційний підхід до історичного процесу: М.Данилевський, К.Леонтьєв, О.Шпенглер, П.Савицький, Л.Гумільов, А.Тойнбі, С.Гантінгтон. Воєнно-стратегічні теорії: Н.Макіавеллі, К. фон Клаузевіц, Х.Мольтке, А.Мехен, Д.Мілютін. Концепції географічного детермінізму: античні автори, французька, німецька, англійська та російська школи. Фактори силових полів. Вестфальська система міжнародних відносин. Віденська геополітична епоха. Версальська епоха. Потсдамська система силових полів. Біловежська геополітична епоха.

Основні закони та категорії геополітики. Закон фундаментального дуалізму. Сутність телурократії і таласократії. Закон посилення фактору простору в людській історії. Закон синтезу суші та моря. “Rimland”. “Heartland”. Концепція рубіжної комунікації. МОРЕМАР і СВРАМАР. Типологічні об’єкти рубіжної комунікативності. Спеціальні та загальноживані категорії геополітики. Поняття “контроль над простором” і “геостратегічний простір”. Геополітичні поля (за К.Плешаковим). Принцип геополітичного дуалізму. Категорії “біполярний світ”, “багатополярний світ” і “однополярний світ”. Поняття: “антлантизм” і “стратегія анаконди”; “внутрішній і зовнішній півмісяць”; “внутрішнє море” і “внутрішній океан”; “heartland”, “географічна вісь історії” і “rimland”; “геополітична ситуація”, “геополітичне оточення держави”, “геополітичне становище держави”; “геополітичні відносини” і “баланс сил”; “політичний простір” і “прозорі кордони”; “інтерес” і “механізм реалізації державних інтересів”. Види і типи експансії.

Функції і складові геополітики. Сутність пізнавальної, прогностичної, управлінської та ідеологічної функцій геополітики. Предмет і суб'єкт геополітики. Визначення сьогоденного розуміння геоекономіки. Геострати. Геомари. Роль пропорційності в геоекономіці. Чотири типи транскордонних регіонів. Значення критичної маси думаючих людей в геоекономіці. Глобалізація економіки. Світові міста та мегаполіси. Геокультура та поняття “ідентичності”. Демографічний фактор у геополітиці. Демографічна криза. Значення георелігії в геополітичному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бжезінський З. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. – Львів, 2001.
2. Гаджиев К.С. Введение в геополитику. – М.: Логос, 1998.
3. Гаджиев К.С. Геополитика. – М., 1997.
4. Гаджиев К.С. Геополитика: история и современное содержание дисциплины // Полис. – 1996. – № 2. – С. 2-16.
5. Геополитика: теория и практика / Под ред. Э.А. Позднякова. – М., 1992.
6. Головченко В. “Дракон у тумані”: геополітичний виклик Пекіна і відповідь Вашингтона // Людина і політика. – 2004. – № 3. – С. 97-107.
7. Гринько С.В. Особливості розвитку предмета геополітики як науки, що формується // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Міжнародні відносини. – 2002. – Вип.21-24. – С.190-194.
8. Деменко О. Українська геополітика XXI ст.: євразійство чи євроінтеграція // Людина і політика. – 2004. – № 1. – С.73-82.
9. Дергачев В.А. Геополитика.– К.: ВИРА-Р, 2000. – 448с.
10. Дергачев В.А. Геополитика: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДИАНА, 2004. – 526с.
11. Дергачев В.А. Цивилизационная геополитика (Геофилософия): Учебник для вузов. – К.: ВИРА-Р, 2004. – 672 с.
12. Дзьобань О. Геополітичні чинники системи національної безпеки (соціально-філософський аспект) // Людина і політика. – 2004. – № 1. – С. 91-100.
13. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів, 2000.

14. Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М.: Арктогея, 1997. – 608 с.
15. Ерасов Б.С. Социокультурные и геополитические принципы евразийства // Полис. – 2001. – № 5. – С. 65-74.
16. Зінько С. Іслам у світових геополітичних геоелекономічних процесах // Людина і політика. – 2004. – № 1. – С. 91-100.
17. Классика геополитики. XIX век. – М., 2003.
18. Классика геополитики. XX век. – М., 2003.
19. Лурье С., Козарян Л. Принципы организации геополитического пространства // Общественные науки и современность. – 1994. – № 4.
20. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: Навч.посібник.– К., 2003.
21. Нартов Н.А. Геополитика. – 2-е изд.– М.: ЮНИТИ-ДИАНА, Единство, 2004. – 439 с.
22. Паламарчук О.М. Наукові категорії геополітики і досвід аналізу геополітичного положення країни // Стратегічна панорама. – 2000. – № 1-2.– С.50-59.
23. Рудич Ф. Україна в геополітичному контексті // Віче. – 1998. – № 11. – С. 3-20.
24. Соловьев Э.Г. Геополитический анализ международных проблем современности: pro et contra // Полис. – 2001. – С. 116-130.
25. Сорокин К.Э. Геополитика современности и геостратегия России. – М., 1996.
26. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. – М., 2002.
27. Фукуяма Ф. Великий разрыв. – М., 2003.
28. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003.
29. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. – М., 2001.
30. Шепелев М. Антицивілізаційний потенціал мондіалізації як чинник формування глобального неототалітаризму // Людина і політика. – № 6. – С.107-120.
31. Шепелев М. Проблеми геоелекономічної безпеки в контексті процесів глобалізації // Людина і політика. – 2001. – № 5. – С.49-57.
32. Шишкіна В. Чорноморський вектор зовнішньої політики Туреччини: історична ретроспектива і сучасність // Людина і політика. – 2004. – № 1. – С. 12-26.
33. Яцько А. За алгоритмами суші і моря. Теллурократія та талассократія у геополітичній карті світу // Політика і час. – 2000. – № 11-12. – С. 50-59.

ТЕМА 22. ПРАКТИЧНА ПОЛІТОЛОГІЯ*

Поняття «практична політологія». Розвиток прикладної політології в Україні: передумови, тенденції. Основні галузі прикладної політології та напрямки відповідних їм теоретичних досліджень.

Політичні технології як сукупність засобів, методів і дій. Нагальна потреба для цивілізованого суспільства у кваліфікованих консультантах-експертах політологічного профілю. Парламентська соціологія як галузь прикладної політології. Виборча інженерія як засіб політичної боротьби.

Поняття маркетингу. Принципи політичного маркетингу та його основні види. Функції політичного маркетингу. Етапи маркетингової діяльності. Основні складові політичного маркетингового процесу. Політичні сили України як суб'єкти політичного маркетингу.

Дослідження політичного ринку. Громадська думка. Опосередковані, прямі та спеціалізовані канали висловлення громадської думки. Види та функції опитувань громадської думки.

Політичний імідж. Іміджмейкінг та іміджологія. Основні підходи до формування іміджів: функціональний, контекстний, порівняльний.

Політична пропаганда. Лобіювання політико-економічних інтересів в органах законодавчої, виконавчої, судової влади. Підкуп чиновників. Спонсорство політичних лідерів як форма пропаганди. Вплив на засоби масової інформації.

Політична реклама – основа передвиборчих кампаній. Етапи політичного рекламування. Форми політичної реклами. Інституційна політична реклама. Чинники політичного впливу, що обумовлюють позицію виборця в період політичної кампанії.

Політична реклама в Україні: етапи її зародження та становлення. Аналіз роботи основних засобів політичної

---

* Колодій М.М.

реклами. Символіка у політичному житті України та у політичній рекламі.

Поняття політичного менеджменту. Зародження науки «політичний менеджмент». Складові елементи менеджменту. Стратегічний менеджмент у політології.

Система прийняття політичних рішень: суть та специфіка. Концептуальні підходи до розуміння моделей прийняття політичного рішення. Вивчення електоральної поведінки як способу з'ясування політичної ситуації. Можливості прогнозу, обґрунтування програм, цілей, тактики поведінки. Підготовка і процес прийняття рішень. Проблема оптимізації політичного рішення. Вироблення і пропаганда альтернативних рішень. Реалізація рішень. Цілі і засоби реалізації політичного рішення.

Політичне прогнозування. Можливості, межі, техніка, методика та процедури прогнозування у політиці. Рациональне та ірраціональне у політичній науці та практиці. Передбачуване і не передбачуване в політиці. Співвідношення загальних та спеціальних методів передбачення політичного поступу. Використання синергетичних принципів (Е.Ласло, С.Масуда, Д.Дойгім, І. Пригожий). Ідеї цілісної технократичної системи ("холотехнократія", М.Бунге). Концепції цивілізму (В.Нерсисянц), зіткнення цивілізацій (С.Хантінгтон). Методологія політичного прогнозування. Врахування змін стадій стабільності та кризових обставин, багатоваріантності, альтернативності шляхів та можливостей соціально-політичного розвитку. Загальне і часткове прогнозування.

Типи прогнозів: пошуковий, нормативний, імовірнісний та ін. Основні напрямки прогнозування, його етапи. Системне прогнозування. Стратегічне, тактичне та операційне прогнозування. Інформація як база та умова прогнозування. Прогнозування як пізнання, розуміння та інтерпретація процесу і тенденцій політичного розвитку. Футурологія (Ф.Фукуяма, С.Платонов, Д.Несбіт).

Політичний ризик у діяльності суб'єктів політики, прогнозування його можливих наслідків. Втілення планів і прогнозів у політичних рішеннях і діях. Значення наукового політичного прогнозування в умовах реформування українського суспільства.

Менеджмент виборчої кампанії: технологія завоювання влади. Формування команди. Оцінка політичної ситуації. Розроблення стратегії виборчої кампанії. Організація і проведення передвиборчої агітації.

Менеджмент правлячої команди: технологія утримання влади. Інформаційне забезпечення роботи правлячої команди. Вибір моделі та технології ухвалення урядових рішень. Формування та організація роботи правлячої команди. Зв'язки з громадкістю. Організація роботи пресової служби.

Історія розвитку структур "Public Relations" на Заході. Поняття "Public Relations". "Public Relations" як джерело достовірної, високоякісної, повної та своєчасної інформації. PR на рівні урядової діяльності. "Public Relations" і вдосконалення влади.

Місцеве самоврядування та політичне інформування. Схожість та характерні особливості "Public Relations" і засобів масової інформації. Реалізація "Public Relations" на рівні місцевої та центральної влади: форми та механізми.

Зародження та перші кроки досвіду впровадження технологій "Public Relations" в Україні. PR на рівні різних гілок влади в Україні: порівняльний аналіз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амелин В.Н., Дегтярев А.А. Опыт развития прикладной политологии // Полис. – 1998. – № 3.
2. Андриянов В.И., Левашов В.К., Хлопьев А.Т. «Слухи» как социальный феномен. // Социс. – 1993. – № 1. – С. 82-88.
3. Балувев Д.Г. Введение в политический анализ: Учебное пособие. – Нижний Новгород, 2000.
4. Бебик В. Основи теоретичної та практичної політології. – К., 1994.

5. Выдрин Д. Очерки практической политологии. – К., 1991.
6. Гальцендорф Ф. Роль общественного мнения в государстве. – СПб.: Типография д-ра М.А. Хана, 1989.
7. Гринберг Т.Э. Политический портрет в системе рекламы. // Вестник МГУ. Серия 10. Журналистика. – 1994. – № 2.
8. Дмитриев А.В., Латынов В.В., Хлопьев А.Т. Неформальная политическая коммуникация. – М.: РОССПН, 1997.
9. Ильясов Ф. Политический маркетинг или искусство и наука побеждать на выборах. – М.: Издательство ИМА-Пресс, 2000.
10. Ильясов Ф.Н. Политический маркетинг, или как «продать» вождя. // Полис. – 1997. – № 5. – С. 88-100.
11. Ковлер А. Основы политического исследования. – М.: Наука, 1994.
12. Ковлер А.И. Основы политического маркетинга. Технология организации избирательных кампаний. – М., 1993.
13. Кочетков В.В. Психология межкультурных различий. – М.: ПЕРС, 2002.
14. Крылов И. Неудача политического ролика. / Журналист на выборах. – М.: Российско-американский информационный пресс-центр, 1996. – С. 7-12.
15. Левчик А.А., Левчик Э.Г. Типы политического поведения населения // Социс. – 1997. – № 12.
16. Малаканова О.А. Политическая коммуникация. / Политическая социология и современная российская политика. – СПб.: Борей-принт, 2000.
17. Малкин Е., Сучков Е. Основы избирательных технологий. – М.: Русская панорама, 2002.
18. Матвеев Р.Ф. Теоретическая и практическая политология. – М.: РОССПЭН, 1993. – 240 с.
19. Матвиенко В. Я. Социологический анализ в политике. – К., 1995.
20. Миронов А. Раздувай и властвуй! Практическое руководство по технологиям «мягкой пропаганды». – М.: Добросвет, 2001.
21. Морозова Е. Г. Менеджер избирательной кампании. / Избирательная кампания. – М.: Российский центр избирательных технологий, 1995.
22. Морозова Е.Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии. – М., 1999.
23. Недяк И. Л. Планирование и организация политической кампании. – М.: Весь мир, 1995.
24. Общая и прикладная политология / Под ред. В.И. Жукова, Б.И. Краснова. – М., 1997.

25. Покида Н.И. Слухи: Их влияние на формирование общественного мнения. – М.: Наука, 1990.
26. Почепцов Г.Г. Профессия: Имиджмейкер. – К.: ИМСО МО Украины, НВФ «Студ-центр», 1999.
27. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – К.: ИМСО МО Украины, НВФ «Студ-центр», 1996.
28. Почепцов Г.Г. Символы в политической рекламе. – Киев, 1997.
29. Пызин В.А. Профессиональный выбор и отбор персонала управления: Политическая профессиология. – М., 1999.
30. Ребкало В.А., Бебик В.М., Пойченко А.М. Практична політологія. – К., 1998. – 140 с.
31. Романов П. Каналы предвыборной пропаганды. // Исследования. Информационный выпуск Социологического центра СГПУ и Института Сравнительных Исследований Трудовых Отношений. – 1995. – Выпуск 2. – С. 9-15.
32. Руденко В.Н. Политическое граффити. // Социологические исследования. – 1997. – № 10. – С. 50-55.
33. Симонов К.А. Политический анализ. – М., 2002.
34. Сегела Жак. Национальные особенности охоты за голосами. – М.: Вагриус, 1999.
35. Супрун А.П., Янова Н.Г. Политический маркетинг: Новый взгляд на рейтинг // Социс. – 2000. – № 2.
36. Феофанов О.А. Политическая реклама. – СПб.: Питер, 2001.
37. Феофанов О.А. Стереотип и «имидж» в буржуазной пропаганде.// Вопросы философии. – 1980. – № 6. – С. 89-100.
38. Феофанов О.А. США: Реклама и общество. – М.: Мысль, 1974.
39. Цветнов А. Управление социально-политическими процессами: технологии избирательных кампаний, лоббирования, общественной деятельности. – М.: Палея, 1995.
40. Цуладзе А. Политические манипуляции или покорение толпы. – М.: Книжный дом «Университет», 1999.
41. Цуладзе А. Формирование имиджа политика России. – М.: Книжный дом «Университет», 1999.
42. Шелекасова Н.П. Бессознательные аспекты имиджа политического лидера // Полис. – 2000. – № 4.
43. Шепель В.М. Имиджелогия: Секреты личного обаяния. – М.: Издательское объединение «ЮНИТИ», 1994.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ*

Заняття 1. ДЕМОКРАТІЯ ЯК СПОСІБ І ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ (2 год.)

1. Історичні форми демократії.
2. Емпіричні моделі демократії.
3. Поняття і сутнісні риси демократії.
4. Характеристика процесу демократизації в сучасному світі (зокрема в Україні).
5. Теоретичні моделі переходу до демократії. Основні етапи переходу (демократизація, лібералізація, соціалізація/консолідація).

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Демократія, демократизація, поліархія, хвилі демократизації, моделі переходу до демократії, консолідація демократії.

Заняття 2. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ (2 год.)

1. Англо-саксонська (англо-американська) модель місцевого самоврядування.
2. Континентальна (французька) модель місцевого самоврядування.
3. Етапи становлення місцевого самоврядування в Україні:
  - а) зародження та становлення місцевого самоврядування у східнослов'янських племен;
  - б) європеїзація місцевого самоврядування. Поширення Магдебурзького права;
  - в) органи влади і адміністративного управління Запорізької Січі;
  - г) адміністративно-політичний устрій на Слобожанщині, Правобережній та Західній Україні у XVIII – на початку XIX ст.;
  - д) державне управління та місцеве самоврядування в Україні у XIX ст.;
  - е) місцеві органи влади періоду УНР та ЗУНР;
  - є) місцеве самоврядування в радянській Україні.
4. Місцеве самоврядування в Україні:
  - а) законодавче забезпечення;
  - б) рівні формування представницьких органів місцевого самоврядування;
  - в) територіальна основа.
5. Перспективи місцевого самоврядування України в контексті адміністративно-територіальної реформи.

---

* Зан М.П., Лендзел М.О., Остапець Ю.О.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Місцеве самоврядування, місцеве управління, децентралізація, європейська модель місцевого самоврядування, американська модель місцевого самоврядування, політична реформа, адміністративна реформа, адміністративно-територіальна реформа.

Заняття 3. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ (2 год.)

1. Історичні етапи становлення політичних партій (аристократичні угруповання, партії-клуби, всеохоплюючі партії, картельні партії).
2. Політичні партії: сутність та основні підходи до класифікації.
3. Партійні системи сучасності: сутність та класифікація.
4. Етапи становлення партійної системи України. Класифікація та нормативно-правова основа діяльності політичних партій в Україні.
5. Діяльність обласних осередків політичних партій. Партійна структура Закарпаття.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Політична партія, масові партії, кадрові партії, партії виборців, всеохоплюючі партії, партійна система, однопартійна система, партія-гегемон, партійна система з домінуючою партією, двопартійна система, партійна система поміркованого плюралізму, партійна система поляризованого плюралізму, атомізована партійна система, партійна структура.

Заняття 4. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РУХИ. ГРУПИ ТИСКУ (2 год.)

1. Громадські організації та об'єднання: класифікація, місце та функції в політичній системі суспільства.
2. Групи інтересів та групи тиску.
3. Групи інтересів у сучасній Україні.
4. Активізація жіночих та молодіжних громадських організацій України.
5. Діяльність громадських організацій та об'єднань Закарпаття.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Громадські об'єднання, громадські організації, громадські рухи, групи інтересів, групи тиску, лобізм, жіночі громадські організації, молодіжні громадські організації, національно-культурні товариства.

Заняття 5. ПОЛІТИКА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (2 год.)

1. Засоби масової інформації як «четверта влада».
2. Функції засобів масової інформації.
3. Політичне маніпулювання та пропаганда.
4. PR-технології в політичному процесі.
5. Особливості функціонування інституту засобів масової інформації в Україні.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Засоби масової інформації, «четверта влада», політична комунікація, політичне маніпулювання, політична пропаганда, цензура, паблік-релейшнз, PR-технології, інформаційні агентства, комунікатор, реципієнт, громадська думка, інформаційний простір, інформаційна політика, «темники».

Заняття 6. ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ І КРИЗИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ (2 год.)

1. Сутність, структура та функції політичного конфлікту.
2. Причини виникнення та стадії політичного конфлікту.
3. Типологія політичних конфліктів та криз.
4. Шляхи і способи вирішення політичних конфліктів.
5. Особливості політичних конфліктів у сучасній Україні.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Суперечність, конфлікт, криза, консенсус, об'єкт конфлікту, переговори, мистецтво переговорів, стилі переговорів, тероризм.

Заняття 7. ВИБОРЧІ СИСТЕМИ І ПРОЦЕСИ (4 год.)

1. Вибори в історії людства.

2. Основні етапи та принципи організації виборчої кампанії.
3. Електоральна поведінка: сутність, теоретико-методологічні підходи до її вивчення.
4. Основні типи виборчих систем сучасності:
  - а) мажоритарна виборча система;
  - б) пропорційна виборча система;
  - в) змішана виборча система.
5. Становлення виборчої системи України (політико-правовий аспект).
6. Аналіз виборів Президента України (1991, 1994, 1999, 2004 рр.).
7. Аналіз парламентських електоральних циклів 1994, 1998, 2002 рр. в Україні.
8. Регіональні особливості електорального процесу на Закарпатті.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Вибори, виборча кампанія, виборчий ценз, виборчий округ, виборча комісія, електорат, електоральна поведінка, абсентеїзм, президентські вибори, парламентські вибори, муніципальні вибори, референдум, плебісцит, виборча система, мажоритарна система, пропорційна система, змішана система, куріальні виборчі системи, гендерні квоти.

Заняття 8. СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС. СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН (2 год.)

1. Міжнародна політика та міжнародні відносини як цілісна система.
2. Механізм зовнішньої політики держав. Міжнародне право.
3. Міжнародні організації: сутність та типологія.
4. Міжнародний тероризм: сутність, типологія та шляхи боротьби з його проявами.
5. Україна у системі міжнародних відносин та її місце в сучасному геополітичному просторі. Основні напрями та пріоритети зовнішньої політики України.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Міжнародні відносини, міжнародна політика, світова політика, зовнішня політика, зовнішньополітична стратегія, зовнішньополітична тактика, новий світовий порядок, міжнародне право (публічне, приватне), міжнародні організації, глобальні проблеми, цивілізація, міжнародний тероризм.

ПЕРЕЛІК ОРІЄНТОВНИХ ЗАПИТАНЬ НА ІСПИТ

1. Історія виникнення, предмет, функції та методи дослідження політології як науки.
2. Політична наука в Україні: етапи становлення та основні напрями наукових досліджень.
3. Політика як соціальне явище: сутність, походження, типи і види політики.
4. Взаємозв'язок політики з іншими сферами життя суспільства (політика і економіка, політика і мораль, політика і релігія).
5. Політичні теорії мислителів Стародавнього Китаю (Конфуцій, Лао Цзи, Шан Ян).
6. Політичні доктрини Платона та Аристотеля: порівняльний аналіз.
7. Політичні теорії мислителів епохи Середньовіччя (Августин Блаженний, Фома Аквінський та ін.).
8. Англійська політична філософія XVI-XVII ст. (Г.Гроцій, Т.Гоббс, Дж.Локк).
9. Політичні ідеї представників французького Просвітництва (Ш.Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо, Ф.Вольтер та ін.).
10. Н.Макіавеллі про політику, державу, владу.
11. Німецька класична філософія про політику, державу і право (І.Кант, Г.Гегель).
12. Виникнення та еволюція соціально-політичних утопій (ранній, класичний та революційно-демократичний утопічний соціалізм).
13. Політична теорія М.Вебера.
14. Основні школи і напрями розвитку сучасної політичної науки.
15. Політичні пам'ятки доби Київської Русі.
16. Конституція Пилипа Орлика.
17. Політична концепція М.Костомарова.
18. Політична теорія М.Драгоманова.
19. Еволюція політичних поглядів М.Грушевського та В.Винниченка.
20. Політична доктрина М.Міхновського.
21. Політична доктрина Д.Донцова.

22. Політична теорія В.Липинського.
23. Українська політична думка 40-80-х рр. ХХ ст. (рух шістдесятників, політичні концепції українських вчених зарубіжжя).
24. Сутність та походження феномену влади. Види влади.
25. Легітимність політичної влади. Типи легітимності.
26. Теорія розподілу влади в суспільстві.
27. Історичні форми та емпіричні моделі демократії.
28. Поняття і сутнісні риси демократії. Характеристика процесу демократизації в сучасному світі (зокрема в Україні).
29. Теоретичні моделі переходу до демократії. Основні етапи переходу (демократизація, лібералізація, соціалізація/консолідація).
30. Політична система суспільства: сутність, структура, функції.
31. Типологія політичних систем сучасності.
32. Особливості формування політичної системи в Україні.
33. Держава: генеза, ознаки, функції.
34. Характеристика форм державного правління (монархія та республіка).
35. Характеристика форм державного устрою (унітарна держава, федерація та конфедерація).
36. Порівняльний аналіз політичних режимів (тоталітаризм, авторитаризм, демократія).
37. Концепції правової держави та громадянського суспільства.
38. Конституційний механізм розподілу державної влади в Україні.
39. Верховна Рада України: структура, функції, порядок формування та взаємодії з іншими органами влади.
40. Кабінет Міністрів України: структура, функції, порядок формування та взаємодії з іншими органами влади.
41. Інститут президентства в Україні: етапи становлення. Порядок взаємодії з іншими органами влади.
42. Політична реформа в Україні: пріоритети та перспективи.
43. Моделі місцевого самоврядування: сутність та порівняльний аналіз (англо-американська та континентальна (французька) моделі).

44. Етапи становлення місцевого самоврядування в Україні. Перспективи місцевого самоврядування в контексті адміністративної реформи.
45. Історичні етапи становлення політичних партій (аристократичні угруповання, партії-клуби, всеохоплюючі партії, картельні партії).
46. Політичні партії: сутність та основні підходи до класифікації.
47. Партійні системи сучасності: сутність та класифікація.
48. Етапи становлення партійної системи України. Класифікація та нормативно-правова основа діяльності політичних партій в Україні.
49. Діяльність обласних осередків політичних партій. Партійна структура Закарпаття.
50. Громадські організації та об'єднання: класифікація, місце та функції в політичній системі суспільства.
51. Групи інтересів та групи тиску. Групи інтересів у сучасній Україні.
52. Діяльність громадських організацій та об'єднань Закарпаття.
53. Теорія еліт у політичній науці.
54. Типологія політичних еліт.
55. Природа, соціальна сутність та типологія політичного лідерства.
56. Особливості формування політичної еліти та інституту політичного лідерства в сучасній Україні.
57. Концепції етнічності в політичній науці (примордіалізм, інструменталізм, конструктивізм).
58. Теорії нації та націоналізму. Типології націоналізму.
59. Етнополітичні процеси в країнах Західної Європи (інтеграційні та сепаратистські тенденції).
60. Етнонаціональна політика України. Охарактеризувати на основі досвіду Закарпатської області.
61. Політична свідомість: сутність, структура, типи.
62. Політична соціалізація, її сутність та основні теоретичні концепції (біхевіоризм, рольова теорія та ін.).
63. Політична культура: сутність та типологія. Вплив політичної культури на функціонування політичної системи суспільства.
64. Особливості становлення політичної культури в Україні.
65. Політична ідеологія: сутність та основні функції.

66. Лібералізм, неолібералізм.
67. Консерватизм, неоконсерватизм.
68. Марксизм, комунізм.
69. Соціал-демократична доктрина суспільного устрою.
70. Фашизм, неофашизм.
71. Поняття і функції засобів масової інформації. ЗМІ як «четверта влада».
72. Теоретичні моделі взаємодії засобів масової інформації та громадської думки в політичній науці.
73. Особливості функціонування інституту ЗМІ в сучасній Україні.
74. Політичні конфлікти: сутність, ознаки, причини виникнення та основні функції.
75. Типологія політичних конфліктів та криз.
76. Конфліктність в українському політикумі: еволюція і сучасний стан.
77. Основні етапи та принципи організації виборчої кампанії.
78. Основні типи виборчих систем сучасності (мажоритарна, пропорційна та змішана).
79. Становлення виборчої системи України.
80. Вибори до місцевих органів влади в Україні: особливості організації та проведення.
81. Парламентські вибори в Україні: нормативно-правова основа проведення, регіональні особливості (на прикладі виборів 2002 року).
82. Президентські вибори в Україні: нормативно-правова основа проведення, регіональні особливості (на прикладі виборів 2004 року).
83. Міжнародна політика та міжнародні відносини як цілісна система.
84. Механізм зовнішньої політики держав. Міжнародне право.
85. Процес формування та реалізації зовнішньої політики.
86. Міжнародні організації: сутність та типологія.
87. Глобальні проблеми сучасної цивілізації та шляхи їх вирішення.
88. Міжнародний тероризм: сутність, типологія та шляхи боротьби з його проявами.

89. Україна у системі міжнародних відносин та її місце в сучасному геополітичному просторі.
90. Основні напрями та пріоритети зовнішньої політики України.
91. Поняття політичного маркетингу: дослідження політичного ринку.
92. Сутність іміджмейкінгу та іміджології.
93. Форми політичної пропаганди (лобіювання, підкуп, спонсорство, політична реклама та вплив ЗМІ).
94. Структура політичного менеджменту (прийняття політичних рішень, політичне прогнозування, політичний ризик та ін.).
95. "Public Relations" (зв'язки з громадськістю).